
**“ANAYASA’NIN EKSİKSİZ, TASTAMAM UYGULANMASI”:
TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ’NİN ANAYASA MAHKEMESİ’NDE AÇTIĞI
İPTAL DAVALARI
(1963 – 1971)
M. Murat ÖNGEL***

GİRİŞ

Bu çalışma, anayasa hukuku ile siyaset arasındaki ilişkinin somut bir örneğini ortaya koymak adına, Türkiye’deki sol hareketin parlamentoda yer almış en önemli temsilcisi Türkiye İşçi Partisi’nin (TİP) Anayasa Mahkemesi’ne (AYM) açtığı iptal davalarını analiz etmektedir. Bunu yaparken de Ünsal’ın yaptığı (2015, s. 201) basit bir gözlemden hareket etmekteyiz: “*TİP’in Anayasa Mahkemesi’ne başvurmasını bir yerde parlamento çalışmalarının bir uzantısı olarak görmek gerekir.*”

Merkezileşmiş anayasa yargısı modeline bağlı olarak, soyut norm denetiminin kabul edildiği sistemler açısından geçerli olabilecek bu gözlemin genellenebilir biçimde kanıtlanması, bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Ancak, teorik olarak, eğer ki siyasi partiler belli gruplar ve sınıfların sözcüleriye ve bunların çıkarlarını savunmak, hayata geçirmek için örgütlenmişlerse (Teziç, 1976, s. 12), bu durumda anayasa yargısının işletilmesi yolunun da partilerin temsil iddiasında oldukları toplumsal sınıf ve fraksiyonların çıkarlarını savunabildikleri parlamento dışı bir platform olduğunu söyleyebiliriz.

Bu noktada, parlamentolar ile anayasa yargısının yasama ve yargı fonksiyonlarını icra etmesi sebebiyle farklı işlevleri olduğu, bu bakımdan temel karakteri birinde siyasi diğerinde hukuki olacak olan argümanların birbirinin devamı şeklinde değerlendirilemeyeceği itirazı gelebilir. Biz aksi yönde

* Arş. Gör., Anayasa Hukuku, TOBB ETÜ, Hukuk Fakültesi.

düşünüyoruz. Anayasalar belli siyasal tercihlerin hukuki bir metin olarak somutlaştırıldığı ve böylece bu siyasal tercihlerin üstün hukuk haline getirildiği metinlerdir. Göztepe'nin veciz ifadesiyle “[h]ukuk düzeni siyasal kararların sonucu olduğu için hukukun siyasallığı kadar, siyaset de mevcut hukuk normları çerçevesinde gerçekleştiğinden siyasetin de hukukileşmesi söz konusudur” (2012, s. 388). Partilerin savundukları çıkarlar “kanun” biçiminde hukuk hayatına adım atıyor, o sistem içerisinde yasal ve meşru hale geliyorsa, bir kanunun Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle iptali ile hukuk hayatından çıkartılması da, bazı sınıf ve grupların yararına olacak biçimde, belirli çıkarların savunulması anlamına gelecektir. Bu bakımdan, adeta bir madalyonun iki yüzünden bahsetmekteyiz.

Böylesi bir perspektiften baktığımızda, partilerin açtıkları iptal davalarını incelemek iki noktayı aydınlatılabilir: (1) Son tahlilde birer hukuki metin olan anayasalar, belirli toplumsal sınıf ve fraksiyonların çıkarları söz konusu olduğunda nasıl anlaşılmalı ve somutlaştırılmaktadır? (2) Siyasi partiler, açtıkları iptal davalarında temsil etme iddiasında olduğu toplumsal sınıf ve fraksiyonların çıkarlarını sahidem korumaya çalışmakta mıdır; eğer öyle ise, bu sınıf ve fraksiyonların hangi çıkarlarını korumaya çalışmaktadır? Çalışmamızda TİP'in 1963 – 1971 yılları arasında AYM'de açmış olduğu iptal davalarını incelerken bu soruların yanıtlarını aramaya gayret edeceğiz.¹

Analizimizde, AYM'ye götürülen düzenlemelerin içerikleri ve partinin iptal davası dilekçelerindeki argümanlar inceleyecek; bunların iptal davasına konu edilme amacı ile iptal davası gerekçelerinin açıklanması noktasında ise başta TİP'in tüzük ve programı olmak üzere, Partinin tezlerine dair farklı dokümanlar, yasama organı tutanakları ve partinin çizgisinde önemli yeri olan Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran gibi aydınların temel tez ve görüşlerinden yararlanılacaktır.

Çalışmamızın akışında ilk olarak TİP'in parlamentodaki faaliyetlerini, iptal davası ile parlamenter siyaset arasındaki bağlantıyı korumak adına,

çalışmamızın sınırları kapsamında kısaca aktaracak; sonra da partinin yaptığı başvuruları kategorik olarak inceleyeceğiz.

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ'NİN PARLAMENTODAKİ FAALİYETLERİ

1965 ve 1969 yıllarında yapılan iki Milletvekili Genel Seçimi'ne parti olarak katılan TİP, ilk seçimde –milli bakiye sisteminin büyük katkısıyla– listesinden 15 milletvekili çıkartmış ve parti meclis grubu kurma şansına erişmişti. Bu sayı, her ne kadar yasama çoğunluğu açısından önemsiz olsa da, parti gruplarına tanınmış olan yasama komisyonlarında temsil ve genel kurulda söz hakları, parlamenter denetim mekanizmalarını partinin kullanışı, Ünsal'ın tabiriyle TİP'in “sınıfsal bir kalkan” işlevi görmesini sağlıyordu (2015, s. 196). 1969 seçimlerinden sonra Partinin oy oranı çok küçük bir artış göstermesine karşın değişen seçim sisteminden ötürü çıkarttığı milletvekili sayısı 15'ten 2'ye düşmüş ve Millet Meclisi'nde grup kurması mümkün olmamıştır. Partinin özellikle 1968'den sonra içine düştüğü bunalımın da etkisiyle, parlamento faaliyetleri zayıflamış, ilk dönemdeki etkinlik ikinci dönemde görülememiştir.²

1965 seçimlerinden sonra partinin parlamentoda sandalye kazanmasını Aren “*ülkenin demokratikleşmesi ve çağdaşlaşması yönünde o günlerin en önemli olayı*” biçiminde değerlendirmektedir (1993, s. 165). Bu biçimdeki nitelendirmenin sebebi ise partinin mecliste grup kurmaya hak kazanacak sayıda milletvekilinin olması ve böylece “... o zamana kadar ele alınmaya değer bulunmamış olan sosyal adalet, sosyal güvenlik, işsizlik, fırsat eşitliği gibi sorunları ve sömürü, bağımsızlık, emperyalizm, yabancı sermaye, ikili antlaşmalar gibi tabu konuları ...” hem Millet Meclisi, hem Senato'nun gündemine taşıma şansına erişmesidir (Aren, 1993, s. 165).

TİP'in parti meclis grubu kurmasının ardından hükümet programının görüşülmesi, 1966 mali yılı bütçesi görüşmeleri, komisyon ve denetim çalışmaları ile geçen ilk aylarının ardından, Sargın'a göre, Haziran 1966'da

yapılacak olan Cumhuriyet Senatosu'nun üçte bir yenileme seçimlerinden önce “TİP'in grup kuracak bir çoğunlukla Meclis'e girdiğini somut olarak gösterecek ve seçim kampanyasında Parti olarak yararlanılacak bir şeyler yapmak” gerekliliği hatırlanmış ve ilk yasa önerileri verilmiştir (2001, s. 342 – 343). Sargın, verilen yasa önerilerini dört grupta aktarmaktadır: “A - Milli bağımsızlık ve kalkınma yolunda ana sorunları çözmek üzere getirilen üç yasa önerisi: ‘Toprak reformu’, ‘bütün petrol işlemlerinin TPAO'nun tekeline alınması ve TPAO'nun KİT yapılması’, ‘yabancı sermaye teşvik yasasının kaldırılması’; B - Emekçilerin haklarını koruyucu ve geçimlerini kolaylaştırıcı beş yasa önerisi: ‘İşsizlik sigortası yasası’, ‘tarımda ortakçılık ve kiracılığı düzenleyen yasa’, ‘araziye giden işçilerin yolluklarının arttırılması’, ‘lokavtın kaldırılması ve grev yasalarının en aza indirilmesi’, ‘çiftçilere tohumluk verilmesinde büyük toprak sahiplerini kollayıcı hükümlerin kaldırılması’; C - Emekçi halk çocuklarının okumalarını kolaylaştırıcı iki yasa önerisi: ‘İlkokul öğrencilerinin okul araç ve gereçlerinin bedava sağlanması’, ‘köy bölge okullarının kurulması’; D - Emekçi halkın vergi yükünü hafifleten ve doğacak gelir kaybının yabancı şirketlerle büyük gelir sahiplerinin gelirlerinden alınacak vergilerle karşılanması’na ilişkin dört öneri” (2001, s. 342 – 343).

Aren tarafından, Partinin bu ilk dönemde verdiği 14 tane yasa önerisinden yabancı sermaye ve petrolle ilişkili olanlar hariç, hepsinin “... varolan emekçi halka ufak tefek yararlar sağlayan önemsiz değişiklikler ...” oluşu, partinin muhalefette olduğu bir dönemde bunların ötesinde, köklü değişiklikler getiren önerilerde bulunmanın ciddiyetle bağdaşmayacağı düşüncesiyle açıklanmıştır (1993, s. 182). Parlamenter faaliyetin asıl önemli olan bölümü, iktidar partisi/partilerinin yasa önerilerinin yasama komisyonları ve genel kuruldaki çalışmalarına katılmak ve değişiklik önerileri vermek yönünde olmuştur. Aren, parti meclis grubunun burada tam bir sorumlulukla davrandığını ve TBMM'ye gelen tüm yasa önerileri ve tasarılar üzerinde, bütün aşamalarda partinin görüşlerini açıkladıkları ve aynı yönde değişiklik önerileri verdiklerini

belirtmektedir. Günümüz açısından da geçerli olan bir gözlemde de bulunan Aren'e göre, “[b]u önergelerden biri iktidar partisi tarafından beğenilse bile bu önerge gene reddedilir ve hemen onun yerine kendileri aynı içerikte bir önerge verirdi” (1993, s. 182).

Her ne kadar azınlıkta olsa da, TİP'in parti meclis grubunun varlığı ile dahi diğer partiler için bir “rahatsızlık” teşkil ettiğini Sargın, şu anekdotla nakletmektedir: “(Tarık Ziya) Ekinci anlatmıştı: Milletvekilleri, maaşlarının azlığından şikâyetçi. Bir yol bulup arttırılmasını istiyorlar. Böyle bir konuda iktidar, muhalefet, şu veya bu parti ayrımı yok, herkes birlik. Tabii TİP dışında. Milletvekilleri Meclis Başkanı'na başvuruyorlar. O da bütün gruplar birleşirse, bir çözüm şekli bulabiliriz diyor, ama bütün grupların ‘evet’ demesi kaydıyla. / Grup temsilcileri çağırılıyor, TİP grubu adına toplantıya Ekinci katılıyor. Konuyu o zaman öğreniyor. Diğer bütün grupların temsilcileri ‘tamam, çok iyi olur derken’ Ekinci, TİP grubu adına karşı çıkıyor. ... Meclis Başkanı da ‘Arkadaşlar, bu durumda konu kapanmıştır’ diyerek son noktayı koyuyor. Oysa eskiden bütün partilerin birleştiği takdirde kamuoyunun ruhunun duymadığı ne öneriler gerçekleşmiş, sessiz sedasız ne yasalar çıkarılmıştı kim bilir. / ... Gerek hükümet, gerek iktidar partisi, atacağı her adımda TİP'in mevcudiyetini, bu adımın TİP vasıtasıyla kamuoyuna nasıl yansıtacağını düşünüp hesap etmek durumundaydı” (2001, s. 477 – 478)³.

Partiye aydınların katılmasının ardından, 1964 yılından itibaren Parti içerisinde sürekli mevcut olan muhalefet, Partinin Kasım 1968'de toplanması gereken III. Büyük Kongre'sinden önce tamamen açık hale gelmiş ve MYK'nın on üç üyesinden beşi bir önerge ile Aybar'ın parti yönetimine ciddi eleştiriler getirmişti⁴. Bu çalkantı, on dört milletvekili ve bir senatörden dokuzunun Aybar'a karşı açık cephe almasıyla devam edecekti. Bu süreçte Aybar hem III. Olağan Kongre'yi, hem de muhaliflerin bastırmasıyla toplanan II. Olağanüstü Kongre'yi kazansa da, 1969 parlamento seçimlerindeki yenilginin ardından başlayan süreçte Aybar bu sefer istifa edecekti (Ünsal, 2015, s. 292 – 300). Aren de, 1968

sonlarında parlamenterlere sirayet eden bu uyuşmazlığın parlamento çalışmalarının bir miktar aksattığını imlemektedir (1993, s. 204). 12 Ekim 1969 seçimlerinde yalnızca Mehmet Ali Aybar ve Rıza Kuas milletvekili seçilmiş ve Aren'e göre, *“iki milletvekili Partiden bağımsız hareket ettiklerinden Parti, kapatılıncaya kadar Parlamento'da tek bir senatör (Hikmet İşmen) tarafından temsil edilmiştir”* (1993, s. 204).

TİP ANAYASA MAHKEMESİ'NDE

1961 Anayasası'nın 149. maddesindeki düzenleme uyarınca, AYM'de iptal davası açma hakkı, “TBMM'de temsilcisi bulunan siyasi partiler”e tanınmıştır. Böylece, bir partinin iptal davası açması için tek milletvekilinin bile olması yeterli olmaktadır. Konumuz açısından önemli bir husus, 1961 Anayasası'nın geçici 9. maddesidir. Bu hükme göre, Anayasa Mahkemesi'nin göreve başladığı tarihten itibaren altı ay içinde, yürürlükteki bir kanunun anayasaya aykırılığı iddiasıyla iptal davası açılabilmekteydi. Böylece, mevzuatta olan ve mevcut anayasaya aykırı olan düzenlemelerin Anayasa Mahkemesi'ne götürülmesi istenmiş ve bir “temizlik” amaçlanmıştır. Ünsal'ın (1980) derlediği verilere göre de, en azından amacın bir kısmı hâsıl olmuş, 1963 yılında siyasi partiler tarafından AYM'de toplam 144 iptal davası açılmıştır (s. 152).

TİP, ilk olarak 1965 seçimlerinde parlamentoya temsilci gönderse de, 1963 yılında, parti daha seçime girmemişken Cumhuriyetçi Köylü ve Millet Partisi'nden ayrılan bağımsız Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı, başvuru süresinin dolmasına 18 gün kala partiye girecek (Sargın, 2001, s. 257) ve böylece parti TBMM'de temsil imkânı kazanarak AYM'de dava açma hakkına sahip olacaktır. Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi'nde (AMKD) yaptığımız tarama neticesinde tespit ettiğimiz, parti adına açılan toplam 40 iptal davasından⁵ 24 tanesi bu dönemde açılmıştır⁶. Bu ilk dönemde açılan iptal davalarında önemli ölçüde 1923 – 1960 arasındaki CHP ve ardından DP dönemlerinde çıkartılan

kanunlar AYM’de iptal davasına konu edilmiştir⁷. 1965 yılından sonra ise TİP’in mücadelesi asıl olarak Adalet Partisi’nin (AP) tek başına hükümeti kuracak sayıyı elde etmesi sebebiyle, bu partinin sahip olduğu yasama organındaki çoğunluğa dayanarak çıkarttığı yasalara karşı olacaktır.

TİP’in yaptığı başvurularda partinin tüzük ve programında yer alan yaklaşımın izdüşümünü görmekteyiz. Bu yaklaşımı, başvurularda ayrı ayrı inceleyecek olmakla birlikte, özellikle TİP’in Türkiye’deki temel çelişkilere, sınıf yapısına ve 1961 Anayasası’na bakışına dair burada kısa bir giriş yapmak istiyoruz⁸. Bunu yaparken de, Partinin karakter ve amacını belirleyen parti tüzüğünün 2. ve 3. maddelerinden yola çıkacağız. Bu maddeler bizzat genel başkan Aybar tarafından kaleme alınmıştır (Mumcu, 1986, s. 39; Aren, 1993, s. 47). Bu sebeple, açıklamalarımızda Aybar’ın metinlerine de, yeri geldiğinde atıf yaparak ilerleyeceğiz.

Tüzüğün 2. maddesine göre, TİP, *“Türk işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların (Irgat ve küçük köylülerin, aylıklı ve ücretlilerin, zanaatkârların, küçük esnaf ve dar gelirli serbest meslek sahipleri ile ilerici gençliğin ve toplumcu aydınların) kanun yolundan iktidara yürüten siyasî teşkilatıdır.”* Parti, *“Yurt ve Dünya olaylarını, emekçi halk yığınları açısından değerlendirir; onların menfaatlerini savunur; hak ve hürriyetlerinin gerçekleştirilmesi için mücadele eder.”* Partinin amacı ise, *“Anayasa ve Kanunların tanıdığı hak ve hürriyetlere dayanarak, programında açıklanan esasları gerçekleştirmek”* biçiminde, 3. maddede yer bulmaktadır⁹ (TİP Tüzüğü, 1962, s. 5 – 6).

Partiye göre, ileri endüstri ülkeleri olan Batı’daki temel çelişki proletarya ile burjuvazi arasındayken, Türkiye’de bu çatışma Amerikan emperyalizmi ve ortakları ağalar-kompradorlar-Amerikancı bürokratlar ile Tüzüğün 2. maddesinde sayılan bütün emekçi sınıf ve tabakalar arasında yaşanmaktadır (Ünsal, 2002, s. 133). Buna karşın, bütün emekçi sınıf ve tabakalar arasından işçi sınıfı, tarihsel öncülüğe sahiptir.

Tüzüğün 3. maddesi, TİP'in en belirgin yaklaşımlarından birisi olan 1961 Anayasası'na bağlılığına ilişkin bir ipucu vermektedir. Aren, bu olguya Parti Programı üzerinden dikkat çekmekte ve bunun sebebi olarak da genel başkan Aybar'ın anayasa yorumunu göstermektedir. Aren'e göre, *“Aybar 1961 Anayasası'nı sosyalist bir düzen öngördüğü ve dolayısıyla sola açık ve sağa kapalı olduğu biçimiyle yorumlamıştır. Pek de gerçeklere uygun düşmeyen bu yorumda, hiç kuşkusuz, Partiye meşruiyet arama ve Anayasa'yı yapmış olan 27 Mayısçı zinde güçlere dayanma kaygısı ağır basmıştır”* (1993, s. 61).

Partiye meşruiyet kazandırma kaygısının olmadığını söylemek, özellikle Ağırnaslı'nın partiden uzaklaştırılmasındaki gerekçeler dikkate alındığında tümüyle göz ardı edilmemeliyken¹⁰ Aybar'ın gerçekten de 1961 Anayasası'nın sosyalist bir düzen kurulması için uygun bir hukuki zemin hazırladığını düşündüğünü söylemek de fikrimizce mümkündür. Aybar, 1961 Anayasası'nda Cumhuriyetin temel niteliklerinden olan *“insan haklarına dayalı devlet”*i, *“... Osmanlı gelenekleri devletinden, kâğıt üzerinde de olsa ayrıldığına işaret”* olarak değerlendiriyor ve devletin bu niteliğini kaybetmesi durumunda meşruiyetini kaybedeceğini ve vatandaşların, Anayasa'nın Başlangıç bölümünde yer alan direnme hakkının tekrardan doğacağı biçiminde bir yorum geliştiriyordu (2014, s. 99). Aybar, Anayasa'da temel hakların iki yoldan güvence altına alındığını belirtmektedir: Bunlardan ilki, *“[h]erkes kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir”* şeklindeki m. 10/1 hükmü, diğeri ise, aynı maddenin ikinci fıkrasında yer alan *“[d]evlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasi, iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar”* biçimindeki güvencedir. Bunun devamında, sosyal hukuk devletine ilişkin Anayasa'nın gerekçesindeki açıklamalarla beraber Aybar, *“... bu anayasanın demokrasi ve sosyalizm için büyük olanaklar getirdiğini kavramakta gecikmedim.”* demektedir (2014, s. 100). Gerekçeyi *“... devletin işçiler ve*

köylüler gibi sermaye karşısında ekonomi bakımından zayıf durumda bulunan emekçi halk yığınlarının yanında olduğu, bunlara destek olacağı kesin bir dille belirtilmiştir” diyerek yorumlayan Aybar, Anayasa’daki sendikal haklar ile grev ve toplu sözleşme haklarına atıf yapmakta, grev hakkının “mükemmel” olmadığını belirtse de sosyal haklara ilişkin diğer düzenlemeler, özellikle m. 42/2 hükmüyle beraber 1961 Anayasası’nın öngördüğü düzeni şu şekilde değerlendirmekteydi: *“Devletin, işverenlerle işçi ilişkilerinde sömürenden yana değil, işçiden yana olduğu açıkça belirtiliyordu. Yani devlet egemen sınıfın bir aracı olmaktan çıkacaktı. Anayasa işletilerek çıkarılacaktı. Salt bu hüküm, Anayasa’ya dört elle sarılmamız için yeterliydi”* (2014, s. 102).

Yukarıdaki satırlar her ne kadar 1980’lerin sonlarında kaleme alınmış olsa da, Aybar’ın genel başkan olduğu dönemde de tutumu farklı değildir. Partinin 25 Haziran 1962 günlü Genel Yönetim Kurulu toplantısında Aybar, partililere hitaben yaptığı konuşmada, genel olarak gelişen üretici güçlerin mevcut ekonomik, sosyal, hukuki ve politik temel tarafından çerçevelenemediği, üretici güçlerin üretim ilişkileri ile çeliştiği zaman gelişen üretim güçlerini temsil eden toplumsal sınıfların egemen sınıf haline gelerek üretim ilişkilerini, toplumun gelişme ve ilerlemesini sağlayacak biçimde değiştirdiğini, çelişkilerin bu şekilde aşılmasının ve “toplumun genel gelişme kanunu”nun, üretim ilişkilerinin üretici güçler ile ahenkleştirilmesini zorunlu kıldığını belirttikten sonra, Türkiye’de artık bu ahenkleştirme zorunluluğunun bütün gücüyle kendisini duyurduğunu savunmaktadır (1968, s. 240 – 241). Aybar’a göre, 1961 Anayasası, üretim ilişkilerinin değiştirilmesinin yolunu açmaktadır: *“Bu ... ayarlama ve ahenkleştirme işi, yeni Anayasamızın geciktirilmeden tam olarak uygulanması sonucunda ancak gerçekleşme yoluna gireceği için, üretim faaliyetlerinin yükünü taşıyan işçi sınıfımız ve emekçi halkımız, Anayasamızın geciktirilmeden uygulanmasını istemektedir. ... Türkiye İşçi Partisi’nin gözünde Anayasa’nın uygulanması, en önemli meseledir. En hayati meseledir”* (1968, s. 242 – 243; ayrıca bkz. 229 – 233).

Partinin Türkiye'ye dair sosyo-ekonomik tahlilleri ile oluşturulan “Türkiye Sosyalizmi” veya “Türkiye'ye özgü sosyalizm”¹¹ ile 1961 Anayasası'na bakışı, birbirini destekler niteliktedir. Aybar, 28 Ağustos 1966 tarihli bir konuşmasında anayasaların genellikle hâkim sınıfların ideolojisini dile getirdiğini ve onların çıkarlarını savunduğunu söylerken, 1961 Anayasası'nın, bazı tarihsel sebeplerden ötürü “*toprak ağalarının, kapkaççıların değil, emekçi halkın çıkarlarını*” savunduğunu belirtmektedir. Böylece, sosyalizm adına 1961 Anayasası'nı savunmak devrimci bir eylem haline gelmektedir: “*Şu halde sosyalistlerin, yani İşçi Partililerin, Anayasa kalkarıyla hâkim sınıflar üzerine yürümesi, Anayasanın eksiksiz tastamam uygulanmasını; insan haklarına, demokrasiye saygılı olunmasını istemesi yüzde yüz devrimci bir harekettir*” (1968, s. 480 – 481).

Devlet egemen sınıfların aracı ve fakat bazı tarihsel sebeplerden ötürü, 1961 Anayasası'nın öngördüğü düzen devleti egemen sınıfın aracı olmaktan çıkartmaya elverişliyse; hâkim sınıflar da bu durumu fark edecek ve kendi ideolojilerine uygun değişiklikler yapmaya çalışacaklardır. Peki, buna karşı nasıl bir hukuki mücadele verilebilir?

Bu soruyu Partinin anayasa değişikliklerinin iptali için açtığı davalardaki gerekçeleri cevaplamaktadır (bkz. aşı. 39 – 41). Bu görüşün bir başka ilginç örneğini ise 931 sayılı İş Kanunu'nun tümünün Anayasaya aykırılığına ilişkin başvuruda inceleyeceğiz (bkz. aşı. 42 – 44).

Partinin 1961 Anayasası'na bakışı, karşıtlarının da görüşlerini şekillendirici etkide bulunmuştur. Aren, 1962'den bu yana partiye karşı hem yazılı, hem sözlü olarak, açık biçimde saldırılar düzenleyenlerin TCK m. 141 – 142'den destek alarak pervasız davranmadıklarını, aynı zamanda savcılarının da AYM'ye parti kapatma veya üyelerine yukarıda anılan maddelerden dava açmadıklarını belirtmekte ve bunun sebebini şu şekilde açıklamaktadır: “*Bunların yapılmamış olmasının nedeni, bunları yapmaları söz konusu olan çevrelerin, 27 Mayıs hareketini gerçekleştiren ve destekleyen güçlerin, yani ordu,*

gençlik ve bürokrasinin bir kesiminin TİP'in arkasında olduğunu sanmalarındır. Bu sanı bir yandan da 27 Mayıs hareketinin sola da açık olmasına, diğer yandan da TİP'in 27 Mayıs'a ve özellikle onun anayasasına bütünüyle ve içtenlikle sahip çıkmasına dayanıyordu" (1993, s. 87). Parti gerçekten de 27 Mayıs Müdahalesini, Genel Başkan düzeyinde son derece olumlu değerlendirmekteydi. Aybar 1963 yılındaki 27 Mayıs mesajında "27 Mayıs Kuvayi Milliye ruhuna dönüştür. Atatürkçülüğün yeniden doğuşudur. 27 Mayıs emekçi halkımızın tarih sahnesine bilinçle çıkma yolunda ileri bir merhalesidir" diyecek, 1965 yılında ise şu cümleleri kullanacaktı: "27 Mayıs, devrimcilik, köklü dönüşümlerle sömürücü, gerici ekonomik ve sosyal düzenden bir an önce sıyrılma, uygar toplumlara yetişme azmimizdir. 27 Mayıs, planlı ekonomidir, kapitalist olmayan yoldan kalkınmadır..." (akt. Şener, 2015, s. 277). Siyasetten yasaklı olan eski Demokrat Parti'lilere siyaset yasaklarının kalkmasına ilişkin başvuruda, bu tutumun Mahkeme önünde nasıl savunulduğunu aşağıda göreceğiz (bkz. aşa. 39 – 41).

Şener'e göre TİP, temel tezleri ve örgütlenme yapısı ile "Komintern geleneğine bağlı Marksist-Leninist bir parti modelini esas almıyordu. Ama sosyal-demokrat partilerin reformist ve sınıf uzlaşmasına dayanan çizgilerini de reddediyordu" (2015, s. 255 – 256). Bu gözlemde bizim açımızdan önemli olan husus, Partinin reformist ve sınıf uzlaşmasına dayanan bir çizgide olmamasının, buna karşın özellikle Aybar döneminde "bir 'sınıf' partisinden çok halkçı özellikleri ağır basan bir parti olarak kalması" gözlemi de AYM'ye yapılan başvurularda belirgindir (Şener, 2015, s. 273). Özellikle Partinin lokavta karşı ve sendikal haklarda 1961 Anayasası'nın doğrudan uygulanmasına dair aşağıda aktaracağımız görüşleri reformist ve sınıf uzlaşmacı çizginin benimsenmemesine örnek teşkil ederken, yalnızca işçi sınıfı değil, "tüm ezilen sınıflar"ın haklarını koruyacak türden farklı konuları içeren davalar açılması ikinci hususa kanıt teşkil etmektedir.

Bu noktaya kadar, TİP'in temel tezleri ile 1961 Anayasası'na bakışına dair fikir verebildiğimizi düşünüyoruz. İkinci aşamada ise, Partinin bu temel siyasetinin AYM'de açılan iptal davalarına nasıl yansıdığı üzerinde duracağız.

Partinin başvurularını incelerken, başvuruları konu itibariyle kategorize eden ve fakat, kronolojik sırayı takip etmeye dikkat gösteren bir yaklaşımı benimsedik.

Konuya dair yapılan kategorizasyon, bize partinin temel tezleri ile yaptıkları başvurular arasındaki ilişkiyi gösterecektir. Fikrimizce, “Sosyalizme açık” olan 1961 Anayasası'nın “tastamam uygulanması”nın üretici güçlerin gelişimine engel olan hukuki düzenlemeleri ortadan kaldıracığı fikri, Partinin başvurularını kategorik olarak şekillendirmiştir. Aynı zamanda, sosyalist mücadele içerisinde bir aktör olan Partinin kendisine de doğrudan menfaat sağlayarak ezilen sınıfların çıkarlarını koruma yönündeki amacı da bu noktada etkili olmuş bir husustur.

Kronolojik sıranın dikkate alınması ise, bu sebeplerle de bağlantılı olarak, TİP'in “kanun yolundan” iktidara yürüme iddiası bakımından dikkate alınmıştır. Yöntemsel bu tercihimiz bize, hem Partinin 1965 seçimlerine girmeden önceki başvuruları için önemli bir konu olduğunu düşündüğümüz “seçime hazırlık süreci”ni gösterebilme, hem de 1965 sonrasında, parlamento içindeki mücadelesini nasıl AYM'de devam ettiğini gösterme şansı tanımaktadır.

Aynı zamanda, Partinin mercek altına aldığımız faaliyetlerini eksiksiz olarak aktarmak için tüketici olmayı tercih ettik. Bu yöntemi benimsememiz, yapılan başvurular açısından okuyucuya Parti faaliyetlerinin mercek altına aldığımız kısmının tamamını sunma kaygısından ileri gelmektedir. Konu ile ilgili olarak rastladığımız başka bir çalışma olmadığı için Parti tarafından yapılan tüm başvurulara kısaca da olsa değinmemizle beraber çalışmamızın başka araştırmalara naçizane bir kaynak olabileceği inancındayız. Bununla birlikte, okuyucuyu yormamak ve çalışmanın odağını korumak adına, konumuz açısından

“ikincil” gördüğümüz bazı başvurular ve tartışmalara sonnotlarda yer vermeyi uygun gördük.

“ANTİ-DEMOKRATİK KANUNLAR” VE YOL TEMİZLİĞİ: 1965 SEÇİMLERİNDEN ÖNCE YAPILAN BAŞVURULAR

AYM’de açılan iptal davaları bir partinin genel siyasetinin göstergesiye, bu davaları partilerin hangi yetkili organlar eliyle açtığıın da kısaca incelenmesi aydınlatıcı olabilir. Bu sebeple, bu bölüme Partinin yaptığı başvurulardaki “yetki” unsurunu inceleyerek başlayacağız. 44 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri Hakkında Kanun’un 21 ve 25. maddelerine göre, TBMM’de grubu olmayan partiler, “... *tüzüklerine göre en yüksek merkez organlarının en az üye tamsayısının salt çoğunluğuyla alacakları karar üzerine, Genel Başkanları veya Vekilleri*” aracılığıyla dava açmaya yetkilidir. TBMM’de grubu olan partiler ayrı bir düzenlemeye tabidir. TİP’in 1965 seçimlerine kadar olan ilk dönemindeki hemen tüm başvurularda AYM, Partinin dava açma yetkisini ilk inceleme aşamasında ele almıştır. Örneğin, aşağıda ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz 765 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun 141 ve 142. maddelerinin iptalinin istendiği başvuruda AYM, Tüzüğe göre Partinin en yüksek merkez organının Merkez Yönetim Komitesi (MYK) olduğunu oyçokluğu ile saptamış; ardından, iptal davası açılması için Genel Yönetim Kurulu’nda (GYK) MYK’ye tam yetki verildiği ve dava açma kararının usulüne uygun biçimde yetkilendirilmiş bu komitede alındığına karar vermiştir (K. 1965/40, AMKD 4, s. 291).

Partinin genel siyasetinin belirlenmesinde Büyük Kongre ve “... *iki kongre arasında partinin en yüksek SEVK ve İDARE ve denetleme organı*” olan GYK rol oynamaktadır¹². Parti organlarının 1962 tarihli Tüzükte yer aldığı biçimiyle Büyük Kongre (BK) tarafından tam olarak teşkili, ilk olarak 1964 yılında yapılan I. Olağan Kongre ile gerçekleşmiştir (bkz. Ünsal, 2015, s. 165 –

166). Partide seçimle GYK kurulana kadar Tüzüğün geçici 2. maddesi, kurucular heyeti tarafından oluşturulacak geçici bir MYK'yi öngörmüştür. Bu geçici MYK, en çok üç ay içerisinde GYK adayları listesini hazırlayarak kurucular heyetine sunacaktır. 4 Nisan 1962'de göreve başlayan geçici MYK, 8 Ağustos 1962'de yeni GYK üyelerini saptamış, 19 Ağustos 1962'de ise GYK'nın 27 üyesi, MYK'nin 9 üyesini seçmiştir (Ünsal, 2015, s. 97 – 98). Ankara Senatörü Ağırnaslı'nın partiye geçişinin ardından 44 sayılı kanundaki şartı sağlayan Parti, 10 Şubat 1963 tarihli GYK toplantısında “... *En başta Türk Ceza Kanununun 141 ve 142 nci maddeleri olmak üzere Anayasa'ya aykırı kanunlar hakkındaki dâva açma hakkı kazanılmış bulunduğundan, bu hususta Anayasa Mahkemesinde dâva açılmasına, bu dâvanın mevzularının tâyini ile gerekli iptal dâvalarının açılması ile ilgili muameleleri yapması için Merkez Yürütme Komitesine tam yetki verilmesine ve bu yolda Merkez Yürütme Komitesinin de ayrıca karar almasına*” karar verilmiştir (K. 1963/115, AMKD 2, s. 9). 14 Şubat 1963 tarihli toplantısında MYK, “... *haklarında iptal dâvası açılacak kanunların isimlerini, bazılarının kanun numaraları ve ilgili madde numaraları da gösterilmek suretiyle, bir liste halinde tayin etmiş ve bu karara istinaden Parti Genel Başkanı tarafından ...*” iptal davaları açılmıştır (K. 1963/115, AMKD 2: 9). Tüzüğün 53. maddesi¹³ uyarınca MYK'nin 5 üyesi işçi, 3 üyesi ise aydın kontenjanından seçilmiştir. Ünsal, Varuy'a da atıfla, yeni MYK'deki sendikacıların “... *partiden çok kendi sendikalarının faaliyetlerine ilgi duymaları nedeniyle beklenen verimi...* ” sağlayamadıklarını, bütün işlerin Aybar ve en yakın yardımcısı, aydın kontenjanından seçilen Cemal Hakkı Selek'e kaldığını belirtmektedir (2014, s. 99). Partinin iptal davalarındaki gerekçelerine bakıldığı zaman, inceleyeceğimiz davaların bir kısmında imleyeceğimiz üzere, Aybar'ın görüş ve tezlerinin kendisini hissettirmesinin sebebi olarak bu durum gösterilebilir. Buna karşın, bazı düzenlemelerin AYM'ye götürülmesi talebinin özellikle sendikacı üyelerden geldiğini de düşünmek mümkündür (bkz. aşa. 19).

1961 Anayasası'nın geçici 9. maddesi yoluyla yapılan başvuruları incelediğimizde, bunların bir kısmında düşünce, ifade ve bilim özgürlükleri; örgütlenme özgürlüğü; grev hakkı, seçme ve seçilme hakkını kısıtlayan düzenlemelerin dava konusu edilmesi dikkat çekicidir. 1963 yılında yapılan bu başvurularda partinin daha hiç seçime girmediği ve özellikle yurt içinde örgütlenme ve propaganda çalışmaları ile meşgul olduğu akılda tutulmalıdır. Propaganda çalışmalarının bir parçası haline de gelen¹⁴ ve bu sayılanlar arasındaki en dikkat çekici iptal davasında, 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun m. 141/1 ve 142/1¹⁵ hükümlerinin iptalinin istenmiştir¹⁶. AYM, bu kararında, her ne kadar düzenlemeleri iptal etmese de, partinin temel tezlerinden birisini doğrulamakta ve 1961 Anayasası'nın "sosyalizme açık" bir rejim kurmuş olduğunu beyan etmekteydi.

i) Düşünce ve ifade hürriyeti

765 sayılı TCK'nın 141/1 ve 142/1 hükümleri, Parti'nin dilekçedeki ifadeyle "...faşist dünya görüşünün ve bu felsefe ve görüşe dayanan faşist devlet ve toplum anlayışının bir ifadesidir" (K. 1965/40, AMKD 4, s. 293)¹⁷. İptali istenen düzenlemeler şu şekildedir:

"Madde 141/1: Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmeğe veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmağa veya memleket içinde müesses iktisadî veya sosyal temel nizamlardan her hangi birini devirmeye matuf cemiyetleri her ne suret ve nam altında olursa olsun kurmaya tevessül edenler veya kuranlar veya bunların faaliyetlerini tanzim veya sevk ve idare edenler veya bu hususlarda yol gösterenler (...) cezalandırılır. / Bu kabil cemiyetlerin bir kaçını veya hepsini sevk ve idare edenler hakkında (...) cezası hükmolunur.

"Madde 142/1: Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmek veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmak yahut memleket içinde müesses iktisadî veya sosyal temel nizamlardan herhangi

birini devirmek veya devlet siyâsi ve hukukî nizamlarını topyekûn yok etmek için her ne suretle olursa olsun propaganda yapan kimse (...) cezalandırılır” (K. 1965/40, AMKD 4, s. 297 – 298)¹⁸.

Parti dava dilekçesinde¹⁹ iptali istenen düzenlemelerin Anayasa'nın temel ilkelerine ve belli maddelerine, AİHS'nin belli maddelerine aykırılığını iddia ettikten sonra Anayasa'daki bu temel ilkeleri açıklamış ve şu sonuca ulaşmıştır: *“Kurtuluş Savaşı Türkiye'sinin emeği yüce değer bilen halkçı ideolojisinden hareketle, çağdaş anlamda demokratik, sosyal bir hukuk devleti kurmak amacıyla olan yeni Anayasamız, kişi dokunulmazlığını, düşünce ve inanç hürriyetlerini ve bunların tabii sonuçları olan çağdaş demokrasinin, sosyal hukuk devleti düzeninin vazgeçilmez bütün hak ve hürriyetlerini, toplumumuzun ekonomik, sosyal, politik ve hukukî temel düzenlerinin kaynağı ve dayanağı olarak kabul etmiş ve çağdaş bilimin biricik yol gösterici olduğu inancı ile toplum hayatını devrimci ve evelüsyonist bir açıdan değerlendirip kavrayan Anayasamız bu temel düzenlerin, halkın bilim ve tekniğin ilerletici etkisi ile boyuna değişip dönüşen toplum gerçekleri yönünde ve değişen gerçeklerle ahenkli olarak değişip dönüşmesini öngörmüştür. / Bundan dolayı Anayasamız, statükocu görüş ve davranışları, statik imtiyazlı durumları reddeder. İnsan bireyine, halkın yaratıcı emeğine bir araç gözü ile bakan her türlü dikta rejimlerine, özellikle toprak ağalarının, kamu zararına çalışan spekülâsyoncu, sömürücü sermaye sahiplerinin, kapalı ve açık tahakkümüne kesinlikle karşıdır. İnsan hak ve hürriyetlerine aykırı, demokratik denge rejiminin kurulmasını, uygun biçimde işlenmesini köstekleyen bütün kanun ve davranışları hükümsüz kılar”* (K. 1965/40, AMKD 4, s. 292). Bu uzun alıntıdaki Anayasa yorumu dikkat çekicidir. Parti'nin temsil ettiği toplumsal sınıfların çıkarları, toprak ağaları ile sömürücü sermaye sahiplerinin aksine, 1961 Anayasası'nın yukarıdaki şekilde yorumlanması ile Anayasa güvencesi altında olacaktır (bkz. Aybar, 1968, 229 – 233). *“Anayasa'nın eksiksiz, tastamam uygulanması”* ile üretici güçlerin gelişmesine uygun üstyapı değişiklikleri yapılabilir. Gerekçenin devamında

da, bu hükümlerin “... *kurulu ekonomik ve sosyal temel düzenleri, Özellikle orta çağ kalıntısı toprak rejimini ...*” (K. 1965/40, AMKD 4, s. 293) ayakta tuttuğu vurgulanmış; “... *toprak ağalarının kamu zararına çalışan spekülâsyoncu, sömürücü sermaye sahiplerinin fiilî tahakkümelerini ve imtiyazlı durumlarını ...*” (K. 1965/40, AMKD 4, s. 293) koruyan bu düzenlemelerin Anayasa’nın halkçılık ve sosyal adalet ilkelerine aykırılığı açıklanmıştır. Partinin başka dava dilekçelerinde de rastlayacağımız “... *Anayasa’nın toplumsal sınıflar arasında denge kuran çok partili demokratik düzen ...*” biçimindeki yorumu da dilekçede kendisine yer bulmakta, farklı toplumsal sınıfların çıkarlarını savunan partilerin varlığının çok partili düzenin özünü oluşturduğu, iptali istenen düzenlemelerin buna aykırılığı savunulmaktadır (K. 1965/40, AMKD 4, s. 293). Dava dilekçesinde genel ilkelere ilişkin değerlendirmelerde dikkat çeken son gerekçede ise, iptali istenen hükümlerin “... *statükocu, dolayısıyla tutucu ve gerici karakterleri ile, şovence duyguların gelişmesine, ırklar, dinler ve uluslar arasındaki düşmanlık tohumlarının filizlenmesine elverişli bir ortam ...*” yarattığı için soyut eşitlik prensibi ile “... *özellikle ‘yurtta sulh cihanda sulh’ ilkesine ...*” aykırılığı vurgulanmıştır (K. 1965/40, AMKD 4, s. 294).

Genel ilkelere ilişkin bu açıklamaların ardından, iptali istenen düzenlemelerin Anayasa’nın düşünce (m. 20) ile bilim ve sanat hürriyetlerine (m. 21) aykırı olduğu savunulmuş, özellikle 142. maddenin “... *toplumcu mahiyette bir bilimin yasaklanması ...*” sonucuna vardığı vurgulanmıştır (K. 1965/40, AMKD 4, s. 295)²⁰.

İptali istenen hükümlerin Anayasa’nın siyasi partilere ilişkin 56 ve 57. madde hükümlerine aykırılığın savunulduğu paragraflarda, Partinin meşruiyeti ile temsil ettiği toplumsal sınıfların çıkarlarının meşruiyeti arasında net bir bağın kurulduğu görülmektedir. Partiye göre, iptali istenen hükümler “... *toplumcu nitelikte siyasi düşüncenin ve bu düşünce etrafında teşkilatlanma hürriyetinin özünü ortadan kaldırmaktadır. Zira : ‘Müesses sosyal ve ekonomik temel nizamların dokunulmazlığı’ ilân edilmekle bu iki madde toplumun ekonomik ve*

sosyal düzenlerini emek esasına göre yeniden düzenlemek ve değiştirmek için teşkilât kurulmasını ve bu yolda propaganda yapılmasını yasaklamıştır. Böylece, toplumcu dünya görüşüne ve emek haklarının savunulmasına bağlı olan düşünce ve inançların özü ortadan kaldırıldıktan başka, siyasî, felsefî kanaatler arasında da bir ayırım gözetildiği ve istihsal (üretim-y.n.) düzeni ile ilgili emekten yana değişmelerin yasaklandığı görülmektedir” (K. 1965/40, AMKD 4, s. 295).

Parti, düşünce ile bilim hürriyetleriyle de sıkı bağlantısı olan bu görüşlerinin ardından, “emeği ile yaşayanlar”ın siyasi parti veya partiler kurarak “... kendi menfaatlerine uygun bir politik sosyal ve ekonomik düzen değişikliği için propaganda ...” yapma imkanlarının iptali istenen düzenlemeler ile ortadan kaldırıldığını belirtmektedir. (K. 1965/40, AMKD 4, s. 295 – 296) Bunun mümkün olmaması durumunda, düzen değişikliği için mücadelenin kanun yolundan yapılması ortadan kalkacak ve “... Anayasa’nın tasvip etmediği cebir ve şiddet yolu açılacaktır” (K. 1965/40, AMKD 4, s. 296).

Partinin sözlü savunması da kararda yer almaktadır. Genel Başkan Aybar²¹, sözlü savunmada Anayasa’nın kapitalizm ve liberalizme sınır koymasına karşın sosyalizme bir sınır tanımadığını, ayrıca “... iktidara hangi yoldan gelirse gelsin herhangi bir şahsın veya partinin tahakküm kurmasına ve milli egemenliği tekeline almasına imkân olmadığını ...”, bu bakımdan “... birer dikta rejimi olan komünizmi de faşizmi de yasakladığını ...” (K. 1965/40, AMKD 4, s. 297) açıklamakta ve iptali istenen hükümlerin Anayasa’ya aykırı biçimde sosyalizmi²² yasakladığını savunmaktadır.²³

Bu kararla beraber, 5680 sayılı Basın Kanunu’nun 31. maddesi²⁴ (bkz. K. 1963/187, AMKD 1, s. 370 – 378) ile 765 sayılı TCK’nın 312. maddesinin²⁵ (bkz. K. 1964/9, AMKD 2, s. 56 – 63)²⁶ iptal istemlerine de bu alt başlıkta değinilebilir. Her iki düzenlemenin iptalinin de, bir sosyalist partinin fikir ve tezlerini daha rahat ve özgür bir ortamda yaymasını sağlamak amacıyla istendiği savunulabilir.²⁷

ii) Çalışma hayatı ve sendikal özgürlükler

Çalışma hayatını ve sendikal özgürlükleri düzenleyen yasalara karşı yapılan başvuruları iki grupta toplayabiliriz. İlk olarak, 1960 Askeri Müdahalesi öncesinde yürürlükte olan 3008 sayılı İş Kanunu ile 765 sayılı TCK'nın 2275 sayılı kanunla değişik 201. maddesinin iptali istemlerini, ardından CHP-CMKP-YTP koalisyon hükümeti döneminde çıkartılan 274 sayılı Sendikalar Kanunu ile 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'na karşı yapılan başvuruları inceleyeceğiz. Son olarak da, 442 sayılı Köy Kanunu'nun bazı hükümlerinin iptal istemini aktaracağız.

3008 sayılı İş Kanunu'nun iptali istenen hükümleri iki kategoride toplanabilir. Birincisi, bu kanun kapsamına girecek olan “işçi”lerin belirlenmesidir. Parti, başvurusunda, hem kanundaki işçi tanımında yer alan “beden emeği” kıstasının, fikir emekçilerini dışarıda bırakıyor olduğu için, hem de kanunun kapsamını daraltan işyeri ve işkolu ayrımlarının anayasaya aykırı olduğunu savunmaktadır (K. 1963/244, AMKD 1, s. 439 – 452)²⁸. Parti programındaki toplumsal sınıf tahlilinde ezilen sınıflar “*Türk İşçi Sınıfı ve Topraksız Köylü*” başlığı altında “*Sanayi İşçisi*” ile “*Tarım İşçileri, Topraksız ve Az Topraklı Köylüler*” biçiminde kategorize edilse de (1964, s. 43 – 57), fikir emekçilerinin esas olarak sanayi sektöründeki iş ilişkileri için hazırlanan, yani esas olarak işçi sınıfının çıkarlarıyla ilgili bu kanun kapsamına alınmamasının Anayasa'ya aykırı olduğu itirazı, Parti programındaki orta sınıflarla ilgili tahliline başvurularak anlamlandırılabilir. Partiye göre, orta sınıfın bir bölümünü oluşturan özel sektörün ücretli ve maaşlı memurları, “... çeşitli derecelerde okul eğitiminden geçmiş, toplumun öbür sınıf ve tabakalarına kıyasla daha aydın sayılabilecek bir gruptur.” Her ne kadar orta sınıfa mensup olsalar da, “... maaş ve ücretleri çok küçük, yaşama seviyeleri çok düşük olan alt kademeleri, emekçi halk kitlelerinden saymak yerinde olur” (TİP Programı, 1964, s. 41). Böylece parti, aslında orta sınıf olarak kategorize ettiği fikir emekçilerinin çıkarlarını bu noktada savunmaktadır. Tarım sektörü nüfusunda çoğunluğu oluşturan ırgatlar,

topraksız ve az topraklı köylüler, Parti tarafından “emekçi sınıflar arasında en kalabalık sınıf” olarak nitelendirilmekte, “... *hatta tüm nüfusun büyük çoğunluğunu meydana getirdiklerinden, köylü kitlesinin desteği ve aktif iştiraki olmadan ...*” reform yapılamayacağı savunulmaktadır (TİP Programı, 1964, s. 55 – 57). Böylece, işçi sınıfı öncülüğünü benimsemiş olsa da, yoksul köylülerin çıkarlarının da temsilciliğini üstlenen Partinin yukarıdaki itirazı, siyasal konumuyla örtüşür bir nitelik arz etmektedir.

Diğer bir aykırılık iddiası ise, fazla çalışma karşılığında verilecek olan ücreti sınırlayan hükme ilişkindir. Bu hükümde yer alan ve fazla çalışmanın ilk saatinin günlük ücret içinde kaldığını belirten hükmü AYM “angarya” olarak değerlendirmiş ve Anayasa’ya aykırı bularak iptal etmiştir. Kanunda grevi yasaklayan ve cezai yaptırıma bağlayan düzenlemelerin de iptali istenmiş; ancak bu hükümler karar verilmeden önce, 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu ile kaldırılmıştır (K. 1963/244, AMKD 1, s. 452 – 454). Yine de, partinin çalışma yaşamına ilişkin, aşağıda incelenecek görüşlerinin bir kısmı²⁹ bu kararda görülebilmektedir.

Her ne kadar 275 sayılı kanunla kaldırılmış olsa da, 3008 sayılı İş Kanunu’nun grevi yasaklayan 72. maddesine aykırılığın cezai yaptırımını düzenleyen 765 sayılı TCK’nın 2275 sayılı kanunla değişik 201. maddesinin ikinci fıkrasının³⁰ iptal isteminde de parti “... *grevin bir yönü ile hürriyet, diğer yönü ile de Anayasa’nın çalışana tanıdığı hak niteliğinde...*” olduğu için bu “hürriyet ve hakın” cezalandırılmayacağı iddiasında bulunmaktadır (K. 1964/32, AMKD 2, s. 109 – 113). Mevcut suçun oluşması için gereken “cebir ve şiddet veya tehdit” kaydı, işçilerin somut eşitsiz durumda hak arama çabalarını işveren lehine kısıtlar bir nitelik arz etmektedir. Anayasaya aykırılık itirazı bu bağlamda, doğrudan işçi sınıfı çıkarlarını destekler niteliktedir.

274 sayılı Sendikalar Kanunu’na karşı ise Parti, AYM’nin derlediği biçimiyle, toplam on bir ayrı aykırılık iddiası gündeme getirmiştir. İlk olarak, sendika kurma ve sendikaya üye olmaya ilişkin kanunun 1. maddesinin 1 sayılı

bendinde yer alan ve bu kanuna göre “işçi” sayılanların sendika kurabileceği ve sendikaya üye olabileceğini düzenleyen hükmü ile kanun kapsamındaki “işçi”leri tanımlayan m. 2/1 hükmünün, Anayasa’nın 46. maddesindeki düzenlemeye aykırılığı savunulmuştur. Partiye göre, Anayasa’nın 46. maddesi sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkını “çalışanlar”a tanırken; 47. maddesi toplu sözleşme ve grev hakkını “işçi”lere tanımıştır. Böylece, çalışılan iş fark etmeksizin bu hak bütün çalışanlara tanınmıştır. Kanunun m. 2/1 hükmünde yer alan ve “bu kanun kapsamındaki” işçileri³¹ belirleyen hüküm ise, sınırlamayı daha da arttırmakta ve Anayasa’daki çalışan tanımı, kanunun belli nitelik ve sözleşmelerle çalışanları ifade eden “işçi” tanımına dönüşmesinin Anayasa’ya aykırılığı iddia edilmiştir. İkinci iddia, kanunun m. 22/1-b hükmünde sayılan kamu hizmeti gören ve görmeyen kuruluşlarda çalışanların sendikalara üye olmamasına ilişkin yasağın, Anayasa’nın m. 46/2 hükmünün yalnızca “işçi niteliği taşımayan kamu görevlilerine” uygulanacağı, böylece bu kuruluşlarda çalışanların kesin olarak bu hakka sahip oldukları yönündedir (K. 1967/29, AMKD 6, s. 7 – 8). Buradaki aykırılık iddiaları, çalışanların örgütlenme imkânlarını arttırma ve onları egemen sınıflar karşısında daha güçlü kılma yönünde Partinin savunduğu sınıfsal çıkarlarla örtüşmektedir.

Sendikaların uluslararası birliklere katılımına ilişkin kararlarının iptali yetkisinin Bakanlar Kurulu’na verilmesi ise, Parti tarafından eleştiri konusu yapılmıştır. Bu karar, “... *her ne kadar ilk bakışta idari bir karar gibi gözükmekte ise de gerçekte bir yargı kararı niteliğindedir. Çünkü özel bir hükmî şahsiyetin kararları aleyhine ancak mahkemeye müracaat etmek söz konusu olabilir.*” Burada Partinin, başka dava dilekçelerinde de göreceğimiz biçimde, hukukun genel mantığından hareketle kurduğu bir argüman dikkat çekicidir. Söz konusu düzenlemenin yalnızca Bakanlar Kurulu’na tanınan yetki bağlamında eleştiri konusu yapılması, ancak katılımın yasaklandığı uluslararası birliklerin özetle Türkiye Cumhuriyeti’nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütün oluşuna; insan haklarına ve Anayasa’nın Başlangıç bölümünde belirtilen temel ilkelere (ör:

dünya milletler ailesinin eşit bir üyesi olma, millet egemenliği, Atatürk Devrimlerine bağlılık, milli dayanışma, sosyal adalet) dayanan, laik, demokratik, sosyal bir hukuk devleti olma vasfına aykırı faaliyet göstermeyen birlikler oluşu ve bu düzenlemenin Anayasa'ya aykırılığının iddia edilmemesi, Partinin 1961 Anayasası'na bağlılığıyla tutarlılık içerisinde görünmektedir (K. 1967/29, AMKD 6, s. 7 – 9).

Kanundaki lokavta ilişkin düzenleme de, çeşitli gerekçelerle Anayasa'ya aykırı görülmüştür. Parti programında da görülebilecek olan (bkz. 1964, s. 132) bu gerekçeler oldukça dikkat çekicidir. Partiye göre, “... *demokratik hukuk devletinin bütün hukukî ve sosyal temelleri ile kurulması ...*” gereklidir ve Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir hukuk devletidir. “*Sosyal devlette ise çalışanların, işten atılarak aç bırakılmağa mahkûm edilmeleri mümkün değildir. Sosyal devlet mefhumu ile lokavtın bağdaşmasına imkân yoktur.*” Lokavt, partiye göre, Anayasa'nın m. 36/3 hükmüne aykırı biçimde “... *mülkiyet hakkı sahibine, toplum yararı dışında tasarrufta bulunmak yetkisini Anayasa'ya aykırı olarak sağlamaktadır.*” Çalışanın işsiz bırakılmasına yol açacak ve Anayasa'nın hiçbir hükmünde tanınmayan bu düzenleme, yukarıdaki gerekçelerle beraber Anayasa'nın 41 ve 42. maddelerine de aykırılık teşkil etmekte, çalışma hakkı ihlal edilmektedir.

Sendika başkan ve yönetim kurulu üyeleri ile sayılan yakınlarının mal bildirimine ilişkin m. 27 hükmündeki “yargı mercileri dışında kalan makamlara” verilen yetki de eşitlik ilkesi, özel hayatın gizliliği ve “Anayasa'nın ruhu”na aykırı addedilmiştir. Sendikaların mali durumlarını Çalışma Bakanlığı'na bildirmesine ilişkin yükümlülük de, bu durumun alenileştirilmesine yol açacağı ve sendikaların grev yapma yetkisini zedeleyeceği gerekçeleriyle Anayasa'ya aykırı görülmüştür. Partiye göre, “... *bir işçi teşekkülünün malî durumu işverence biliniyorsa, işçi sendikasının kudreti hakkındaki bütün gizliliklere peşinen, vakıf olunacak demektir*” (K. 1967/29, AMKD 6, s. 9). 4841 sayılı Çalışma Bakanlığının Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun'a bakıldığında böylesi bir

düzenlemenin olmaması karşısında Devletin toplumsal sınıf ve fraksiyonlar karşısındaki tarafsızlığı görüşünün çok uzağında olan Parti, bu hükmün Anayasa'ya aykırılığını iddia ederken örneğin verilen bilgilerin hangi birimlerce kullanılacağını veya bu düzenlemenin amacını tartışmaksızın sendikal faaliyetin, Anayasa hükmünde yer alan sınırlama sebepleri olan kamu düzeni ve genel ahlak sebepleri dışında (m. 11) sınırlanmış olduğunu savunmuştur. Bu düzenlemeye aykırılığı cezai müeyyideye bağlayan m. 31/8 hükmünün de aynı gerekçelerle Anayasa'ya aykırılığı iddia edilmiştir (K. 1967/29, AMKD 6, s. 10 – 11)³².

275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'na ilişkin iptal davasında ise AYM, Partinin iddialarını üç ayrı başlık altında toplamıştır. Bu kanunda yer alan lokavta ilişkin tüm düzenlemelerin, Sendikalar Kanunu'ndaki gerekçeyle Anayasa'ya aykırı olduğu iddia edildiği için tekrarlamayacağız (bkz. K. 1967/31, AMKD 6, s. 48 – 49). Bunun dışında, toplu iş sözleşmesinin kapsamı ile greve ilişkin düzenlemeler bakımından aykırılık iddialarını inceleyeceğiz.

Parti, kanunun ilk maddesinde yer alan toplu iş sözleşmesinin kapsamına ilişkin olarak, yalnızca “hizmet akdi”nin esas alınmış olmasının Anayasa'ya aykırı olduğunu savunmaktadır. Partiye göre, “*Borçlar Kanununda düzenlenmiş bulunan hizmet akdi, çalıştırmaya ilişkin olan akitlerin hepsini kapsamına alan bir âkit değildir. Yalnız Borçlar Kanununun düzenlediği konu çerçevesi içinde kalan çalıştırma ilişkilerini kapsamaktadır. ... Anayasa'nın 47. maddesi nerede iş sahibine bağlı olarak çalışma durumu varsa orada toplu sözleşme ve grev hakkını tanımıştır; başka deyimle, bir kişinin Anayasa hükmünce işçi sayılması için bir işverene bağlı olarak bir işte çalışması gerekli ve yeterlidir*” (bkz. K. 1967/31, AMKD 6, s. 48)³³.

Toplu iş sözleşmesi (TİS) yapma yetkisine ilişkin olarak ise, kanunun m. 12/1 hükmünde yer alan bildirim yükümlülüğünün anayasaya aykırı olduğunu iddia edilmektedir. Kanuna göre, “[b]ir iş kolunda çalışan işçilerin çoğunluğunu temsil eden işçi federasyonu (veya iş kolu esasına göre kurulmuş işçi sendikası), o iş kolundaki işyerlerini kapsayan toplu iş sözleşmesi yapmaya yetkilidir” (m.

7/1). Bir işçi federasyonu veya sendikanın, belli bir iş kolunda TİS yapmadan en az 6 gün önce, o iş kolunda kurulu başka işçi federasyonu ve sendikalar yazı ile bildirme ve bu bildirimini “Ankara, İstanbul ve İzmir’de çıkan birer gazete ile yayınlamağa” mecbur bırakılmasının sendikalara “... yararı olmayan boş bir yük yüklediğini ve sendikalar arasında malî durumu güçsüz olanları toplu iş sözleşmesi yapma yetkisinden yoksun bıraktığını ...” ileri süren Parti, bu durumun eşitlik ilkesine aykırı olduğunu savunmuştur (K. 1967/31, AMKD 6, s. 48).

Kanunda yer alan greve ilişkin hükümler açısından ise, hem Parti tarafından hazırlanan raporda yer alan³⁴, hem de Parti üyesi senatör Ağırnaslı tarafından Cumhuriyet Senatosu kürsüsünden bir kısmı dile getirilen³⁵ birden fazla anayasaya aykırılık iddiası bulunmaktadır. Parti programında, grevin “silahsız ve saldırısız” olmasından başka bir kayda bağlı tutulamayacağı belirtilmiştir (TİP Programı, 1964, s. 133). “Grevin kanuna uygunluğu, özel kanunlarla değil, Anayasa’ya göre tatbik edilir” ifadesi³⁶ (TİP Programı, 1964, s. 132), aşağıda inceleyeceğimiz Anayasaya aykırılık iddialarının temelini oluşturmaktadır. Parti dilekçesinde, kanunun m. 17/2 hükmündeki kanuni grev tanımından başlanmıştır: “İşçilerin işverenlerle olan münasebetlerinde iktisadî ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla ve bu kanun hükümlerine uygun olarak yapılan greve, kanunî grev ... denilir”. Bu hükümde “korumak” ve “düzeltmek” biçiminde iki ayrı saikin olduğuna dikkat çeken Parti, gerçekleşmiş iş şartlarının korunması ve bunlara saygı göstermeyen işverene karşı topluca iş bırakmanın bu kanun hükümlerine göre yapılması gereken “grev” sayılmasını eleştirmiş ve “bunun grev sayılması ve yasaklara bağlanması her şeyden önce bir hukukî bilgisizlik örneğidir, iş şartlarına saygı göstermeme halinde işçinin işi bırakması; Borçlar Kanununda karşılıklı borçlar yükleyen akitlerde taraflardan birisinin kendisine düşen edimi akde uygun olarak yerine getirmesine zorlanması için öbür tarafın kendisine düşen edimden kaçınması durumudur. Bir defn kullanılmasına bir takım yasaklara bağlanması, Anayasa'nın ruhuna, özüne aykırıdır ...” diyerek hükmün iptalini istemiştir (K. 1967/31, AMKD 6, s. 49 –

50). Partinin burada, temelinde tarafların eşitliğinin olduğu bir hukuki çarenin, işçilerin lehine olabilecek şekilde kullanılmaya çalışıldığı görülmektedir. Partiye göre, “*bir defin kullanılmasına bir takım yasakların bağlanması, Anayasa’nın ruhuna, özüne aykırıdır.*” “Anayasa’nın ruhu” ifadesini başka başvurularda, farklı bir bağlamda kullanan Parti’nin bu tutumu dikkat çekicidir. Bu hükmün devamında yer alan “kanunsuz grev” tanımına (bu amacın dışında veya bu kanun hükümlerine uyulmaksızın yapılan grev) karşı olarak da, “... grevin, bu kanun hükümlerine göre kullanılması ve bundan işçi yararına herhangi bir sonucun elde edilmesi(nin) olanak dışı” olması sebebiyle, bu kanun ile bir hak olmaktan çıkartıldığı savunulmakta ve greve ilişkin diğer aykırılık sebepleri bu temele oturtulmaktadır (K. 1967/31, AMKD 6, s. 50).

19. maddede düzenlendiği biçimiyle, greve gidilebilmesi ancak TİS görüşmelerinin kanunun öngördüğü prosedür sonucunda tarafların anlaşamamasıyla sonuçlanması halinde mümkün olmaktadır. Partiye göre, “... Anayasa grev hakkını böyle koşullara bağlamış değildir. ... Anayasa, grev yetkisi(ni) yalnızca amaç bakımından sınırlamış ve bu amaç sınırları içinde kalındıkça bu hakkı salt olarak tanımıştır.” Grev veya lokavt kararı verilmesi üzerine, hakkaniyetin gerektirdiği durumda veya “*uyuşmazlığın konusu olan hakların korunması bakımından tehlikeli olan veyahut önemli bir zararın doğacağıının anlaşıldığı hallerde*”, grev veya lokavtın durdurulmasına mahkemece karar verilebilmesine ilişkin m. 19/2-5 hükmü de, benzer bir biçimde, “[g]rev, ancak birdenbire ve şaşırtıcı bir eylem olarak gerçekleşecek olursa, yarar sağlayabilir, yoksa herhangi bir makamca kendi kişisel görüşlerine göre durdurulabilecek olursa, onun işçi için bir yararı olmaz ve artık grev yapma konusunda sübjektif bir haktan söz edilemez. ... ‘hakkaniyet’ ‘tehlike veya önemli zararın doğması’ halleri, grev için tedbir olarak dâva açmadan veya açıldıktan sonra grevin durdurulmasına karar verme yolunda yeterli nedenler değildir.” denilerek düzenlemenin Anayasa’ya aykırı olduğu iddia edilmiştir (K. 1967/31, AMKD 6, s. 50)³⁷. Burada dikkat edilmesi gereken iki noktadan söz edilebilir.

Hemen yukarıda, Parti işçi lehine borçlar hukukunun temel prensipleri üzerine kurulan “defi” argümanını kullanırken, yine aynı alanın bir başka temel prensibi olan “hakkaniyet” şartı, burada grev hakkını sınırlamak amacıyla kullanıldığı için, Anayasa’ya aykırı görülmüştür. Burada asıl önemli nokta ise defi ve hakkaniyet ilkelerinin niteliğidir. Defi³⁸, borçlar hukuku mantığında soyut eşitliğe daha yakın bir kavram olmasına karşın mevcut hukuki düzenlemede işçilerin haklarını koruyucu bir argüman olarak kullanılmakta; hakkaniyet ise, tam aksi yönde, somut eşitlik prensibine³⁹ yakın olmasına karşın işçilerin bir hakkını ortadan kaldırma potansiyeliyle formüle edildiği için⁴⁰, Parti tarafından bu bağlamda olumsuzlanmaktadır. Söz konusu tartışma, Parti’nin hukuku adeta bir “direnc mevzisi” olarak işçi sınıfının hak mücadelesinde kullandığını göstermesi bakımından önemlidir. Bir başka ifadeyle, kapitalist toplumsal ilişkilerden türeyen ve temelinde tarafların eşitliği bulunan “...*hukuk düzeninin içindeki kural, kavram, kategori ve ilkeleri kullanarak hak taleplerini kabul ettirmeye çalışmak, ...*” hukuku hak mücadelesinde direnc mevzisi olarak gören bir düşüncenin pratik biçimi olarak algılanabilir (Karahanoğulları, 2011, s. 311 – 326).

Yukarıdaki gibi, hukukun genel ilkelerinin “direnc mevzisi” olarak kullanılmasının bir başka örneği daha dava dilekçesinde yer almaktadır. İptali istenen m. 28/1 hükmüne göre, bir grevin 90 günü aşması durumunda işveren işçilerden, onlara sağladığı konuttan çıkmasını isteyebilir. Partinin argümanı, grev süresinde iş akdinin devam ettiği ve grev yapan işçinin çalışmamasının haksız bir davranış olmadığı, aksine bir hakkın kullanılması niteliğinde olduğudur (K. 1967/31, AMKD 6, s. 52). Böylece, iş akdinde işverene yüklenmiş bir edim olan konutun sağlanmasına ilişkin yükümlülük de devam etmektedir. Partinin savunusu, halen yürürlükte olan bir sözleşmeden kaynaklı olarak işverenin yükümlülüğünü yerine getirmesi üzerinedir. Kanun dışı grevin sonuçları olarak düzenlenen ve hem iş akdinin ihbara gerek kalmaksızın tazminatsız feshine imkân veren düzenleme, hem de işçilerin veya teşekkülün

işverenin uğradığı zararları tazmin etme yükümlülüğü, Partiyeye göre, “Anayasa'nın 47. maddesi, grevi yalnızca amaç bakımından kanuna uygun veya kanuna aykırı saymağa elverişlidir. Buna göre amaç yönünden kanuna uygun bir grevin yalnızca usulüne uygun olmaması dolayısıyla kanuna aykırı sayılmasının ve bunun sonucunda işverene akdi bozma ve tazminat isteme hakları tanınmasının, Anayasa'nın öngörmediği bir kanuna aykırılık durumunun kanun ile benimsenmiş bulunması dolayısıyla, Anayasa'ya aykırı bir niteliği bulunmaktadır. Eğer bu hükümler, yalnızca amaç bakımından kanuna aykırı sayılabilecek grevler için konulmuş bulursa idi o zaman Anayasa'ya aykırılık söz konusu olamazdı.” gerekçeleriyle Anayasa'ya aykırıdır (K. 1967/31, AMKD 6, s. 52). Burada, Anayasa'nın lafzında yer alan ve grevin amacını belirleyen, işçilerin “iktisadî ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek” ifadesinden yola çıkarak, bir grevin kanuni grev olup olmayacağını belirlemeye muktedir tek kıstasların bunlar olduğu, salt usule aykırılık sebebiyle böylesi sonuçların doğmasının Anayasa'da tanınmış olan hakka Anayasa'da yer almayan sınırlar eklemiş olduğu iddiası yer almaktadır. Bu düzenlemenin cezai müeyyidesi olan 54. madde hükmüne dair aykırılık iddiasının gerekçesi de, benzer bir noktadan yola çıkmakta, ancak ilginç bir ifade barındırmaktadır: “Kanunların ve bu arada, Anayasa'nın da üstünde olan bir takım hukuk kuralları vardır. Anayasa gibi kanunlar dahi, bu üstün kurallara aykırı olamaz, Bu kurallardan biri de, suç işleyenin cezalandırılması için suç kastinin bulunması gereğidir. Usul yanılmalarında suç kastı söz konusu olamaz. Yalnızca usul yönünden kanuna aykırı ve amaç bakımından uygun bulunan bir grevden dolayı, belli kişilerin cezalandırılması, az önce anılan üstün hukuk kuralına ve Anayasa'nın 47. maddesi hükmüne, bu 47. maddenin güttüğü amaç bakımından, karşıt düşer ve Anayasa'nın 11. ve 47. maddelerine aykırı bulunur” (K. 1967/31, AMKD 6, s. 53). Grevin amacı Anayasa'da belirlendikten sonra, bu amaca yönelik olsa da kanundaki usule aykırı olarak yapılan grevde suç kastinin olmayacağı hususu gerekçelendirilirken “Anayasa'nın da üstünde” birtakım ilkelere atıf yapılması,

liberal hukukun evrensel addedilen ilkelerinin, tıpkı yukarıdaki türden bir kullanımı biçiminde anlaşılmaya müsaittir.

Aynı zamanda, pek çok başvuruda Partinin yargı denetimine verdiği önem ortadayken iptali istenen 19. maddedeki grev erteleme kararları açısından mahkemelere bırakılan bir yetkinin Anayasa'ya aykırılığı iddia edilmektedir. Parti, “[h]akkaniyetin durdurmayı gerektirip gerektirmeyeceği, dâvaya gitmeden önce belli olamaz ve hakkaniyete dayanarak grevi durdurma kararı veren mahkeme, her şeyden önce, dâva üzerindeki görüşünü bildirmiş demektir” (K. 1967/31, AMKD 6, s. 50 – 51). şeklindeki görüşüyle bu şartı usuli bir argümanla (“ihsas-i rey”, hâkimin bakmakta olduğu bir davadaki görüşünü önceden açıklayarak kanaatini bildirmiş olması, böylece tarafsızlığını o dava özelinde yitirmesi) çürütmeye çalışmakta ve aslında yine yukarıdaki gibi bir “direnc mevzisi” kurmaya gayret etmektedir. Grevin durdurulması için gerekli olan “tehlike veya önemli zararın doğması” kriterini ise Parti grev hakkının özü üzerinden değerlendirmektedir: “... bir işyerinde yapılacak grevin birdenbire yapılması ve toplu olarak işin bırakılması yüzünden, bu işyerinde önemli zararlar ortaya çıkacaktır. Eğer grevin sonucunda kendisine zarar geleceği kaygısı işverende yok ise; grev işçilerin sosyal ve iktisadî gelişmelerini sağlamağa elverişli bir savaş aracı olarak değer taşımaz” (K. 1967/31, AMKD 6, s. 51)⁴¹.

Son olarak, dava dilekçesinde hakem kurulları ile Yüksek Hakem Kurulu'nun oluşumuna ilişkin herhangi bir Anayasaya aykırılık itirazı yokken yalnızca Partinin siyasi tutumunda önemli payı olan ve Tüzüğün 53. maddesi ile somutlaşan bir hususa ilişkin itiraz söz konusu olmuştur. Kanunun 38. maddesi hükmüne göre, “siyasî parti yönetim kurullarında görevli olanlar, işçiler ve işverenler adına hakem seçilemezler” hükmü, siyasi partilerde görev almaktan kaynaklı olarak bir kısım vatandaşların belli hakları kullanmaktan mahrum bırakıldığı gerekçesiyle eşitlik ilkesine aykırı görülmüştür (K. 1967/31, AMKD 6, s. 53). Böylece, grev uyuşmazlıklarında işçilerin, özellikle Parti yönetiminde

yer alan sendikacılar veya işçiler arasından hakem seçebilmesinin sağlanmak istendiği akla gelmektedir⁴².

Parti, ezilen sınıflar arasında saydığı köylünün çıkarlarını koruma noktasında tek bir başvuruda bulunmuştur. 442 sayılı Köy Kanunu'nun 12. maddesinde köyün “zorunlu” ve “isteğe bağlı” işleri olduğu belirtilmiş, zorunlu işleri yapmamanın doğrudan, isteğe bağlı işlerde ise “*köy derneğinin yarısından çoğu hükmederler ve vilâyete bağlı olan yerlerde vali ve kazaya bağlı olan köylerde kaymakamın*” rızası ile o işlerin mecburi olacağı ve böylece cezai yaptırımın doğacağı hükme bağlanmıştır (K. 1965/1, AMKD 3, s. 5). Parti, bu düzenlemelerin angarya olduğunu, köyde yaşayan yurttaşlar ile şehirde yaşayan yurttaşlar arasında, Anayasa'nın m. 42/3 hükmünde belirtilen biçimde haklılaştırılmayan bir eşitsizlik yarattığı ve kanundaki bu ayrımın eşitlik ilkesine aykırı olduğu iddiasındadır. Partinin dilekçede “*köylü yurttaşların kendi haline bırakıldığını ve kendi kendine yeter sayıldığını*” vurgulaması, parti programındaki köylüye ilişkin ifadelerle uyum içerisindedir (K. 1965/1, AMKD 3, s. 5, TİP Programı, 1964, s. 55 – 57). Köydeki kamu hizmetlerinin şehirdekilerden farklı biçimde, köyde yaşayan halk ile şehirde yaşayan halkı farklı hukuki rejimlere bağlayan kanundaki diğer bazı hükümlerin de yukarıdaki perspektiften, Anayasa'ya aykırılığının iddia edildiği görülmektedir (K. 1965/1, AMKD 3, s. 5 – 12).

iii) Temel hak ve özgürlüklere dair diğer başvurular ile hukuk devleti ilkesine dair başvurular

Partinin bu dönem yaptığı başvuruların odaklandığı bir başka konu da yaşam hakkı, kişi hürriyeti, idarenin yetkisi ve özellikle takdiri yetkisi, seyahat özgürlüğü, evlenme ve kamu hizmetine giriş ile idarenin yargısal denetimi ile ilişkin düzenlemelerdir. Bunlar, genel olarak temel hak ve özgürlüklere dair yukarıdaki alt başlıklar dışında kalan düzenlemeler ile “sınırlı iktidar” bağlamında hukuk devleti ilkesine aykırı düzenlemelere karşı başvurular şeklinde

kategorize edilebilir. Bunların bir kısmını aşağıda aktaracak olmakla beraber konumuz itibariyle “ikincil” olarak nitelendirebileceğimiz başvurulara sonnotlarda yer vereceğiz.⁴³

Parti programındaki ifadeyle “... *insanlık onuruna aykırı ve yaşama hakkının özünü yok eden ...*” (1964, s. 126), 765 sayılı TCK’nin m. 11/1 hükmünde yer alan ölüm cezasının iptali istemi, “yaşama hakkının özüne dokunma” gerekçesiyle Mahkeme’nin önüne götürülmüştür (K. 1963/175, AMKD 1, s. 360 – 365). Karara özet olarak aktarıldığını düşündüğümüz gerekçede yer almamasına rağmen Sargın, bu dilekçede Aybar’ın görüşlerinin ön plana çıktığını belirtmektedir. Aybar’a göre, her ne kadar Anayasa’da yasama organına tanınan yetkiler arasında mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının onaylanması varsa da (m. 64), Anayasa hükümleri arasında bir ayırımın gözetilmesi gerekir ve Anayasanın başlangıcındaki ilkeler esas alınmalıdır. TBMM’nin yetkileri bu bağlamda uygulamaya ilişkin olup hiyerarşik olarak esas maddelerin altındadır ve eğer burada bir çelişki var ise, uygulanması gereken hükümler başlangıçta yer alan esaslardır (Sargın, 2001, s. 138).

Sanat özgürlüğüne ilişkin bir başvuruda ise⁴⁴ Parti, “[h]ariçten gelen filmlerin gösterilmesi ve dâhilde yapılacak filmlerin çekilmesi polisin iznine bağlıdır. Polis filmlerin ve senaryoların tetkik ve muayene işini alâkalı makamlarla birlikte ve nizamnamesine göre yapar” biçimindeki 2559 sayılı Polis Vazife ve Selâhiyet Kanunu’nun (PVSK) 6. maddesinin anayasaya aykırılığını ileri sürmüştür. Parti “... *polise böyle bir yetki verilmesinin Anayasa’nın 21. Maddesindeki sanatı serbestçe öğrenme, öğretme, açıklama ve yayma hakkına aykırı bulmakta ve sinema filmlerinin serbest bırakılmasından, genel ahlâk ve adab bakımlarından doğacak sakıncaların önlenmesini yargı mercilerine bırakmanın mümkün olduğu ...*”ndan bahisle aykırılık iddiasını gerekçelendirmektedir.

Bu kategoride idarenin yetkisi bağlamında “kanunsuz emir”e ilişkin bir aykırılık iddiası da bulunmaktadır. Buna benzer iki ayrı başvuru daha yapılmıştır.

Buradaki asıl önemli başvuru, konuyla ilgili genel hüküm niteliğinde olan 788 sayılı Memurin Kanunu'nun 40. maddesinin iptal istemidir.⁴⁵

788 sayılı Memurin Kanunu'nun 40. maddesi hükmüne göre konusu suç teşkil etmeyen ancak kanuna, tüzük veya yönetmeliğe aykırı olan emirleri memur amirine bildirmek ve amir eğer emrin yerine getirilmesinde ısrar ederse memurun *“bütün mesuliyeti kendi amirine ait ve münhasır olduğunu tahriren bildirerek”* emri uygulama yükümlülüğü vardır. Parti, iki husus üzerinde durmaktadır: 1) Memurun emrin anayasaya aykırılığını inceleme yükümlülüğü olmaması. 2) Kanunsuz emri yazıyla bildirme yükümlülüğünün memura ait olması (K. 1963/123, AMKD 2, s. 19). 1961 Anayasası'nın konuyla ilgili m. 125/1 hükmü ise şu şekildedir: *“Kamu hizmetlerinde herhangi bir sıfat ve suretle çalışmakta olan kimse, üstünden aldığı emri, yönetmelik, tüzük, kanun veya Anayasa hükümlerine aykırı görürse, yerine getirmez ve bu aykırılığı o emri verene bildirir. Ancak, üstü emrinde ısrar eder ve bu emrini yazı ile yenilerse emir yerine getirilir; bu halde, emri yerine getiren sorumlu olmaz.”* Görüldüğü üzere, burada her iki hususta da Anayasa'nın lafzına bir aykırılık söz konusudur ve Parti bunları vurgulamıştır.

Kişi hürriyetine ilişkin olarak, Parti, *“... sanığın hükmün kesinleşmesine kadar suçlu sayılmıyacağına inandığından ...”*, kişi hürriyetine ilişkin 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun tutuklamaya ilişkin m. 104 hükmündeki bazı ifadelerin anayasaya aykırı olduğunu savunmuştur (bkz. TİP Programı, 1964, s. 126 – 127). Bu hükme göre, şüpheli hakkında kaçma veya delil karartma şüphesi varsa veya şüphelinin işlediğine dair kuvvetli emareler bulunan suç *“... Devlet veya Hükümet nüfuzunu kırar veya memleketin asayişini bozan fiillerden bulunur veyahut âdabı umumiye aleyhine olursa”* kişi tutuklu yargılanabilir. Bununla beraber, eğer *“[t]ahkikatın mevzuu olan suçun ağır cezalı cürümlerden olması”* durumunda kişinin kaçma şüphesi var sayılacaktır. Ayrıca tutuklanan şüphelinin kefaletle salıverilmesine ilişkin bir düzenleme de aynı kanununun 117. maddesinde yer almaktadır. Partinin buradaki iddiaları ise 1961

Anayasası'nın 30. maddesindeki tutuklama sebeplerinin yalnızca kaçma ve delilleri karartma şüphesi olmasından bahisle, başka bir tutuklama sebebinin kanunla tanınamayacağı; “*ağır cezalı cürümlerden*” olma halinde kaçma şüphesinin var sayılmasının hâkime “*keyfi, sınırsız ve mesuliyetsiz bir yetki*” tanımak anlamına geldiği ve son olarak da kefaletle tahliye hükmünün ise “... *Anayasa'nın 12. maddesinde düzenlenmiş olan eşitlik ilkesine aykırı olarak varlıklı kişilere imtiyaz ...*” tanımak anlamına geldiği şeklindedir (K. 1963/110, AMKD 1, s. 262 – 263)⁴⁶.

Kronolojik sırayı, konu bütünlüğünü ön plana çıkartarak bozmak adına, Partinin son döneminden bir başvuruyu da inceleyerek bu alt başlığı kapatacağız. 12 Mart muhtırasının ardından, 26 Nisan 1971 günü ilan edilen (bkz. Resmi Gazete, 27.04.1971, S. 13820) ve 28 Nisan 1971 günü TBMM tarafından onaylanan (bkz. Resmi Gazete, 29.04.1971, S. 13822) on bir ilde bir ay süreli sıkıyönetim sırasında 3832 sayılı Örfi İdare Kanunu kaldırılmış ve yerine 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunun hem tümü, hem de özel olarak bazı maddeleri Parti tarafından Anayasa'ya aykırı görülmüştür. Kanuna ilişkin genel aykırılık gerekçesinde, 3832 sayılı kanunun Anayasa ile çelişmesi sebebiyle çıkartılan 1402 sayılı kanunun “... *yeni Anayasa'nın getirdiği haklar ve özgürlükler düzenini toplumumuza çok gören antidemokratik bir anlayışın ürünü olduğu ...*” vurgulanmıştır (K. 1972/5, AMKD 10: 156). Özel aykırılık kısmında ise ilk olarak Kanunun iptali istenen 3. maddesinin a, b ve c fıkraları ile sıkıyönetim komutanına verilen her türlü yazılı haberleşmeye el koyma ve üst arama; her türlü görsel-işitsel-yazılı yayın ve haberleşmeyi sansür, kayıtlama, durdurma; yasaklanan yayın veya dokümanları basan matbaaları kapatma yetkilerinin Anayasa'ya aykırılı olduğu iddia edilmiştir. Burada, özel hayatın korunmasını düzenleyen Anayasa'nın m. 15/1 hükmünün genel nitelikte olduğu ve özel hayata ilişkin getirilen istisnanın “adli kovuşturma”dan ibaret olmasından hareketle, sıkıyönetim komutanına tanınan yetkinin de bu kapsamda olması gerektiğine dikkat çekilmiş, ayrıca yukarıdaki genel aykırılık gerekçesinde de yer

alan, sıkıyönetim komutanının sıkıyönetimin ilan gerekçesi ile bağlı olduğuna ilişkin bir ibarenin hükümde yer almamasının yetki aşımına yol açacağı savunulmuştur. Ayrıca, sansür ile basımevi ve eklentileri ile basın araçlarına ilişkin Anayasa'da yer alan özel güvencelere (m. 22, 25) aykırılık da vurgulanmıştır (K. 1972/5, AMKD 10, s. 156 – 157). Kanunun 11. maddesiyle kurulan ve yürütme organı içerisindeki bir kurul tarafından seçilen hâkimlerden oluşan sıkıyönetim askeri mahkemelerinin de, Anayasa'nın 138. maddesinde yer alan mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatına açıkça aykırı olduğu öne sürülmüştür. 15. maddede sıkıyönetim komutanına tanınan, hükümde belirtilmiş olan sıkıyönetim askeri mahkemelerinin görev alanına giren bir suç isnadı altındaki şüpheliyi mahkemeye çıkarmaksızın 30 güne kadar gözaltında tutma yetkisi de, Anayasa'nın m. 30/4 hükmüne yer alan kesin süreye aykırılık teşkil ettiğine dikkat çekilmiştir. Son olarak ise, sıkıyönetim süresi sonunda sıkıyönetim askeri mahkemelerinin görevinin, mevcut dosyaların tamamlanmasına kadar devam edeceğine ilişkin hükmün Anayasa'da yer alan tabii hâkim ilkesi ile olağanüstü yargı mercii kurma yasağına aykırılığı iddia edilmiştir (K. 1972/5, AMKD 10, s. 157)⁴⁷.

iv) Siyasal hak ve özgürlükler

Siyasal hak ve özgürlükler, seçimlere hazırlanan bir parti için hayati niteliktedir. Bir sonraki bölümde Parti'nin parlamento macerası sırasındaki başvurularına odaklanacağımız için bu başlığı siyasal hak ve özgürlükler konusu ile kapatacağız.

Partinin siyasal özgürlükler ile örgütlenme özgürlüğü konusunda da bu dönem yaptığı beş başvuru bulunmaktadır. Bunlardan birisi 1961 Anayasası öncesindeki bir kanuni düzenlemeye ilişkindir. Parti, öncelikle 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 6. maddesinin iptalini istemiştir. Bu düzenleme, seçme yaşını 21 olarak belirlemektedir. Kararda Partinin gerekçesine yer verilmese de, bu hükmün

kanun önünde eşitlik (soyut eşitlik) ilkesine aykırılığının iddia edildiği anlaşılmaktadır (K. 1963/161, AMKD 1: 318 – 319). Bu düzenlemeyle bağlantılı olan ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'nun, siyasi derneklere üye olma yeterliğini milletvekili seçme yaşı olarak belirleyen hükmün⁴⁸ iptalinin istendiği başvuruda da AYM, yukarıda anılan karara atıf yapmakta ve Partinin gerekçesinin “soyut eşitlik” ilkesine aykırılık olduğu anlaşılmaktadır (K. 1965/16, AMKD 3, s. 112 – 118). Siyasi derneklere üye olma yaşını milletvekili seçme yaşı olarak belirleyen bu düzenlemenin Anayasaya aykırılığı iddia edilirken Parti “muayyen ve medeni haklara sahip olma” yaşı olan 18'den ayrı bir yaş tespitinin eşitlik ilkesine aykırılık doğuracağını savunmuştur. Burada dikkat çeken bir husus, Partinin yalnızca yaş kaydını öne çıkartan Anayasaya aykırılık iddiasıdır (K. 1965/16, AMKD 3, s. 115). Burada özellikle, Partinin gençler arasında örgütlenme kapasitesini genişletebilme gibi bir düşüncesinin de olduğu düşünülebilir.

Derneklerin kural olarak “askerliğe hazırlayıcı talim ve terbiye işleri ile meşgul olamayacağı”, ancak bazı derneklere Bakanlar Kurulu kararı ile bu iznin verilebileceğine ilişkin düzenleme ise yine “soyut eşitlik” prensibi yönünden Anayasa'ya aykırı görülmüş, aynı zamanda böylesi bir hükmün “... *sadece totaliter bir rejim için yararlı olabileceği, idareyi ellerinde bulunduranların bazı dernek ve partileri askerî eğitim ve disipline bağlı tutarak totaliter bir rejime gidebilecekleri ...*” belirtilmiştir (K. 1965/16, AMKD 3, s. 117). Parti bu davayı 28 Şubat 1963 gününde açmış olup özellikle Aybar'ın genel başkanlığa gelişi ve ardından düzenlenen yurt gezilerinde yaşanan saldırıların da bu başvurunun yapılmasından önce vuku bulduğu fikrimizce dikkate alınmalıdır (bkz. Aybar, 2014, s. 174 – 182)⁴⁹.

Partinin seçilme yeterliğine ilişkin bir başvurusu ise, 307 sayılı kanun ile 1580 sayılı Belediye Kanunu'na eklenen ek 5. madde düzenlemesinin gönderme yaptığı 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 17. maddesinin Anayasaya aykırılığı hakkındadır. İptali istenen hüküm şu şekildedir: “*Devlet katma bütçeli*

idareler, il özel idareleri, belediyelerle, bunlara bağlı daire ve müesseseler, iktisadi Devlet teşekkülleri ve bunların kurdukları müesseseler ve ortaklıkları ile kamu tüzel kişiliklerinde, memur ve hizmetli olarak çalışanlarla, belediye başkanları, aday olmak veya aday gösterilmek için istifa zorunda değildirler. / Ancak, bunlar, genel ve ara seçimlerin başlangıcından iki ay önce, seçimin yenilenmesine karar verilmesi halinde, yenileme kararının ilânından başlayarak yedi gün içinde istifa etmedikçe görevli buldukları seçim çevresinden adaylıklarını koyamazlar, aday gösterilemezler ve seçilemezler. / Hâkimler mesleklerinden çekilmedikçe aday gösterilemezler ve seçilemezler” (K. 1964/16, AMKD 2, s. 218 – 219 abç).

Parti, bu düzenlemede yer alan ve yukarıda altı çizili olan ikinci fıkra hükmünün mahalli idareler seçimleri için uygulanmasının Anayasaya aykırı olduğunu iddia etmektedir. Partinin gerekçesi, birinci fıkrada yazılı olan memur ve hizmetlileri iki ay önceden istifaya zorlamanın gerekli olmadığı, düzenlemenin hem bu kişilerin seçilme hakkını, hem de onları seçmek isteyenlerin seçme hakkını dolaylı olarak zedelediği yönündedir. Parti'nin gerekçesinde, yasa koyucu “Devlet erkini elinde tutan ve nazari olarak seçmenler üzerinde nüfuz kullanmak ihtimali bulunan memurlar için bu sınırlamayı koysa idi belki Anayasa'ya uygunluğunun düşünölebileceği, öte yandan aynı maddenin, Anayasa'nın 11 inci maddesinin ikinci fıkrasında sözü edilen kamu yararına değil, tersine kamu zararına olduğu, zira yurdun başlıca aydın sınıfı olan memur ve hizmetlileri seçilme temel hakkından yoksun bırakmakla bu hakkı profesyonel politikacılara ve partilere hasreylediği bu durumun kamu oyunu son derece üzüntü ve kaygıya düşürdüğu, bir uzmanlık işi olan belediye yöneticileri için en yeterli adayların memur ve hizmetliler arasında bulunduğu ...” iddia edilmektedir (K. 1964/16, AMKD 2, s. 218).

Belli kamu görevlilerinin siyasi partilere girmelerini yasaklayan bir düzenleme de yukarıdaki aykırılık iddiasına paralel biçimde düşünölebilir. 440 sayılı İktisadi Devlet Teşekkülleriyle Müesseseleri ve İştirakler Hakkında

Kanun'un m. 32/1 hükmünde yer alan, “[t]eşekküllerin yönetim kurulu başkan ve üyeleriyle müesseselerin yönetim komitesi başkan ve üyeleri ve kadroya dâhil her çeşit idari ve teknik personeli başka hiçbir işle meşgul olamazlar, ücretsiz de olsa sürekli veya geçici hiçbir hizmet kabul edemezler” biçimindeki düzenlemenin Anayasa'nın 119. maddesinde yer alan yasağı⁵⁰ genişlettiği Parti tarafından iddia edilmiştir. Partinin iddiası, hükümde yer alan “iş” ve “hizmet” deyimlerinin siyasi partilere üye olma ve bu partilerde çalışmayı da kapsadığı, böylece kamu iktisadi teşekküllerinde çalışan tüm personelin bu haktan mahrum bırakıldığı yönündedir. (K. 1965/30, AMKD 3, s. 142) AYM hükmün “dernek veya siyasi partilere üye olma ve üye olarak orada çalışma” durumunu kapsamadığı; ancak “dernek veya siyasi partinin yürütme organlarında veya bürolarında ve çeşitli parti hizmetlerinde yönetici veya başka surette görev alma”yı yasakladığını belirtmiştir (K. 1965/30, AMKD 3, s. 143 – 145).

Parti programında yer alan, şehirli orta sınıfın alt kademelerinin emekçi halk kitlelerinin yanında yer alacağına ilişkin tahlil, yapılan başvuruları aydınlatılabilir. Parti, emekçi sınıfların güçlenmesi ve teşkilatlanması durumunda, “... huzursuz, hallerinden şikayetçi, sosyal değişmelere ve gelişmelere eğilimli, sosyal adalet ve sosyal devletten ...” yana olan orta sınıfların alt kademelerinin “... devrimci cepheye yer alması eğilimi ...”ni güçlendireceğini savunmaktadır (TİP Programı, 1964, s. 41 – 43). Aktardığımız ikinci başvuru, memurlara getirilen siyasi partilere üye olma yasağı sebebiyle Partide örgütlenebilecek olan memur orta sınıfların kapsamını genişletme çabası olarak değerlendirilebilir⁵¹. İlk başvuru ise, Partinin mahalli idare seçimlerinde orta sınıf adayların kapsamını genişletme çabası olarak okunabilir. Bu ücretli çalışanların seçimlere dek maaşsız kalması durumu, onların adaylık konusundaki fikirlerini değiştirecek bir etken olabilir. Böylece, mahalli idarelere daha çok eğitilmiş ve özellikle uzmanlıkları ile mahalli idare organlarında daha etkili olabilecek orta sınıf temsilci kazandırarak etkin bir muhalefet amaçlandığı düşünülebilir.

Partinin 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun bazı maddelerinin aykırılığını iddia ettiği başvuru ise, 1965 seçimlerine hazırlanan Partinin örgütlenmesi ve seçim propagandasına dair hayati hükümleri içerdiği için önemlidir.

Partinin iptalini istediği ilk düzenleme anılan kanunun 10. maddesinde yer almaktadır: *“Siyasi partilerin genel merkezlerindeki yetkili organları, bu partilerin teşkilâtı bulunan seçim çevrelerinde aday gösterebilirler. Şu kadar ki; siyasî partilerin seçime katılabilmeleri için, kendi tüzüklerine göre ilk genel kurul toplantılarını yapmış olmaları ve en az on beş ilde, altı aydan beri il ve ilçe teşkilâtı kurmuş bulunmaları ve bu on beş ilin her birinde o çevrenin çıkaracağı sayıda aday göstermeleri gerekir.”* Bu düzenlemedeki şartlar, iptal kararı verilmeden yaklaşık üç hafta önce 533 sayılı kanunla değiştirilmiştir. Ancak, iptali istenen diğer hükümler açısından önemli bir nokta olan “en az on beş ilin her birinde, o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına eşit sayıda aday gösterme” şartı korunmuştur. 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu'nun 7. maddesinde de, Cumhuriyet Senatosu'na aday gösterme usulleri yukarıdaki düzenlemeye paralel biçimde yapılmış ve Parti bu hükmün de Anayasa'ya aykırılığını iddia etmiştir (K. 1965/13, AMKD 3, s. 86)⁵².

Bu şart ile çizilen çerçevenin içi ise kanunun 11., 12. ve 13. maddeleri ile doldurulmaktadır. Hükümler, kenar başlıkları ile beraber, aşağıdaki gibidir:

“Onbeş ilde tam aday göstermiyen siyasi partilerin durumu

“Madde 11 - Herhangi bir sebeple onbeş il çevresinde aday göstermemiş olan veya bu onbeş ilin herhangi birinde eksik aday göstermiş bulunan siyasi partilerin genel merkezlerindeki yetkili organlarına, Yüksek Seçim Kurulu tarafından eksiklerin derhal tamamlanması lüzumu bildirilir.

“İlgili parti teşkilâtı bu tebliğden itibaren iki gün içinde eksik kalan adaylıkları doldurur. Aksi takdirde, o siyasi parti, bütün seçim çevrelerinde, seçime katılma hakkını kaybeder.

“Onbeşten fazla ilde aday gösteren partilerin durumu

“Madde 12 - Siyasi partiler tarafından onbeşten fazla ilde aday gösterilmiş olmakla beraber, onbeşi aşan seçim çevrelerinin bir veya bir kaçında, her seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısından eksik aday gösterilmiş olması halinde, Yüksek Seçim Kurulunca o partinin genel merkezindeki yetkili organlarına aday listelerinin tamamlanması lüzumu bildirilir.

“İlgili parti teşkilâtı bu tebliğden itibaren iki gün içinde, o çevrelerin listelerindeki eksikleri tamamlar. Aksi takdirde yukarıki madde hükmü saklı kalmak şartıyla, adayları eksik kalan seçim çevresinde o siyasi parti seçime katılma hakkını kaybeder.”

“İtiraz üzerine meydana gelen eksikleri

“Madde 13 - Siyasi partilerin aday listelerinde, yapılan itirazlar üzerine eksiklik husule geldiği takdirde Yüksek Seçim Kurulunun tebliğinden itibaren iki gün içinde bu eksiklikler tamamlanır. Aksi takdirde yukarıdaki maddeler hükümleri, bu hallerde de uygulanır.”

Partinin bu hükümlere dair Anayasa’ya aykırılık iddiası ise gelişmemiş partiler aleyhine gelişmiş partilere üstünlük tanınması, bu yolla partiler arası eşitliğin bozulmuş olduğu yönündedir. Yukarıdaki düzenlemelere paralel biçimde, kanunun 41. maddesinde yer alan, siyasi partilerin ilçe seçim kurulları ve sandık kurullarına üye göndermesi için 15 il ve ilçede teşkilat kurması koşulunun da Parti tarafından Anayasa’ya aykırı olduğu gerekçesiyle AYM’ye taşındığı görülmektedir (K. 1965/13, AMKD 3, s. 86 – 87).

İptali istenen bir başka düzenleme ise kanunun 14. maddesinde yer alan ve siyasi partilerin “müşterek liste” ile seçimlere katılamayacağına ilişkin yasaktır. Partinin iddiası, böylesi bir yasağın Anayasa’da bulunmadığı, 56. maddede yer alan ve siyasi partilerin serbestçe faaliyette bulunabileceğini düzenleyen hükmün müşterek liste ile seçime girmeyi de kapsadığı yönündedir (K. 1965/13, AMKD 3, s. 90).

Bağımsız adayların, yalnız bir bağımsız adayın adının olduğu basılı veya el ile yazılı pusula ile seçime katılabileceğine ilişkin düzenlemenin Anayasaya aykırılığı da aynı başvuruda yer almaktadır. Partinin buradaki iddiası, hükmün bireylere karşı partilere üstünlük tanıdığı yönündedir. Düzenleme, kanunda benimsenmiş olan tercihli oy usulünü yalnızca siyasi parti adayları için kullanma imkânı tanımakta (m. 25 vd.) ve bu yönüyle bağımsız ve partili adaylar arasında bir ayırım yapmaktadır.⁵³ Bu düzenlemeler, seçmenlerin ya bir bağımsız adaya oy vermesini ya da partili adaylar arasından bir veya birkaçını tercih edebilmesini sağlamaktadır. Bu imkânın tanınmaması, bir partiye oy vermesine rağmen o parti listesine bir bağımsız adayı yazma hususunda seçmene izin verilmemesi anlamına gelmektedir. Tercihli oya ilişkin bir başka iptal iddiası da, üzerine önceden tercih işareti koyulmuş olan oy pusulalarının seçmenlere dağıtılmasını yasaklayan ve aykırı davranışı hürriyeti bağlayıcı ceza yaptırımına bağlayan düzenleme hakkındadır. Bu hüküm, başvurunun ardından yürürlüğe giren 533 sayılı kanunla yürürlükten kaldırılmış olduğu için, Partinin gerekçesi dilekçede yer almamıştır. Ancak, Partinin hem karma liste, hem de tercihli oy hakkını aynı anda savunuyor olması, bir seçim ittifakı ile karma liste yapması durumunda, partilerin kendi adayları açısından seçmenleri yönlendirme imkânının sağlanmasının savunulması anlamına gelmektedir (K. 1965/13, AMKD 3, s. 91 – 92).

Bu bölümü kapatırken, Partinin yaptığı en önemli başvurulardan birine değineceğiz. 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun tümü ve özellikle bazı maddelerinin Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla yapılan başvuruyu AYM, 90 günlük sürenin aşıldığı (91. günde yapılmıştır) gerekçesiyle usulden reddetmiş olduğu için Partinin anayasaya aykırılık gerekçelerini kararda görememekle beraber (bkz. K. 1965/56, AMKD 3, s. 263 – 268), hangi maddelerin Anayasa'ya aykırı olduğunun iddia edildiğini göstermek istiyoruz.

Her ne kadar başvuruda Kanunun tümünün iptali istense de, bazı hükümler özel olarak sayılmıştır. Biz de dava dilekçesine Anayasa Mahkemesi

Kararlar Dergisi'nden veya Resmi Gazete'den erişme imkânımız olmadığı için bu düzenlemeler üzerinden hareket edeceğiz. Kanunda özel olarak iptali istenen hükümler siyasi partilerin nitelikleri, teşkilatlanması, önseçim zorunluluğu, partiye yapılacak bağışlar ve devlet yardımı ile siyasi parti yasakları hakkındadır.⁵⁴

Siyasi partilerin niteliklerine ilişkin olarak, kanunun 1. maddesindeki tanımın Anayasa aykırılığı iddia edilmiştir. Bu tanımda, siyasi partilerin “*toplum ve devlet düzenini ve kamu faaliyetlerini*” yasama organı ve mahalli idare organları seçimleri yolu ile yönetmek, denetlemek, etkilemek için sürekli çalışma ve propaganda yapan kuruluşlar olduğu belirtilmektedir. Anayasa’da da bir karşılığı olmayan ve siyaset alanını daraltıcı nitelikteki bu tanımın, “*demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsuru*” olan parti faaliyetlerinin temel olarak “seçim”lere sıkıştırılmış olması yönünden Anayasa’ya aykırı olduğu iddia edilmiş olabilir. Derneklerin siyasi partileri desteklemek gibi faaliyetlerde bulunamayacağı (m. 2), siyasi partilerin köy teşkilatları kurmasının mümkün olmaması (m. 5), partilerin kurulmasına ilişkin hüküm (m. 6) ile parti sicillerinin AYM tarafından tutulması ve bu sicilin esaslarının AYM içtüzüğü ile belirlenmesi hükümlerinin de Anayasa’ya aykırılığı iddia edilmiştir. Ayrıca partilerin hem merkez hem taşra teşkilatlarına ilişkin 10 ilâ 17 maddesindeki tüm düzenlemelerin iptali istenmiştir. Siyasi partilere üye olamayacak olanlara ilişkin olarak geniş bir yasak kataloğu öngören 8. maddenin de iptali istenmiştir. Bu hüküm bakımından, KİT’lerde ve özel kanunla kurulan banka ve kuruluşlarda çalışan personelin siyasi partilere üye olmasının yasaklanması ile üniversite öğretim üyelerinin yalnızca genel merkezde karar ve yönetim görevleri alabileceğine ilişkin hükümlerin, Anayasa’nın 119 ve 120. maddeleri karşısında Anayasa’ya aykırı olduğunun düşünüldüğü söylenebilir. Gensoru önergesi verme yetkisinin yalnızca parti meclis grubunun kullanabileceği bir yetki olması ile (böylece partinin diğer karar organları aleyhine bir durum yaratılmaktadır)

bakanlar kuruluna üye olacak vekillerin belirlenmesinde parti grubunda oylama yapılamayacağına ilişkin düzenlemenin (m. 25) aykırılığı da iddia edilmiştir.

Partilerin gelirleri konusunda m. 71 ve 74'ün iptali istenmiştir. 71. madde hükmü, devlet ve kamu tüzel kişilikleri, KİT'ler ile kanunla kurulan banka teşekküllerin yanı sıra dernek, sendika, birlik, federasyon ve konfederasyonların da siyasi partilere bağış yapmasını yasaklamıştır. 74. maddede ise, partilerin bir önceki seçimde aldıkları oy oranına göre farklı miktarlarda devlet yardımı alacakları hükme bağlanmıştır.

Siyasi parti yasakları açısından, Partinin dört aykırılık iddiası bulunmaktadır. Bunlardan ilki siyasi partilerin “*milli veya dini kültür yahut dil farklılığına dayanan azınlıklar*” bulunduğu iddiasını ileri süremeyeceği, Türk dilinden ve kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak yoluyla azınlık yaratamayacağına ilişkin 89. maddede yer alan yasaktır. Bir diğeri, partilerin “sınıflara imtiyaz tanıma” amacı güdemeyeceğine dair, soyut eşitlik ilkesinin korunmasına ilişkin kanunun 91. maddesi hükmüdür. Kanunun 100. maddesi hükmünde yer alan, partilerin “*insan hak ve hürriyetlerine dayanan hukuk devleti niteliğini ve tek dereceli genel oy ilkesine bağlı çok partili demokratik düzenini tanımayan*” amaçlar güdemeyeceği hükmünün Anayasa'ya aykırılığı iddiası, hükümde “sosyal devlet” niteliğinin yer almaması ile açıklanabilir, zira Partinin açtığı başka iptal davalarında demokratik devlet ile sosyal devletin beraber düşünülmesi gerektiğine ilişkin düşünceler mevcuttur (bkz. aşa. 38 – 39). Parti yasaklarında son olarak da “*Komünist, anarşist, faşist, nasyonel-sosyalist adlarıyla veya aynı anlama gelen adlarla siyasi parti kurulamaz*” şeklindeki 106. madde hükmünün Anayasa'ya aykırı olduğu iddia edilmiştir. Son olarak, siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin esasları düzenleyen 111 ve 112. maddelerin Anayasa'ya aykırı olduğu dilekçede yer almaktadır.

Aybar'ın Genel Başkanlığa getirilmesinin ardından Partinin I. Büyük Kongresi'nde yapılan değişikliklerle kabul edilen Tüzük (bkz. TİP Tüzüğü, 1965), Siyasi Partiler Kanunu çıkartıldıktan sonra değiştirilmiş ve kanunda

öngörülen şartlara uyarlanmıştır (bkz. TİP Tüzüğü, 1967). İptali istenen düzenlemelerin bir kısmının, siyasi partilere bırakılması gereken özerk alana müdahale ettiği sebebiyle, Anayasa'nın m. 56/2 hükmünde yer alan partilerin “serbestçe” faaliyet yürüteceklerine ilişkin düzenlemeye aykırı görülmüş olabilir. Örneğin, Partinin 1964 Tüzüğünde seçimlere katılacak adayların belirlenmesi işlemi teşkilatlar tarafından yapılacak olan yoklama neticesinde MYK'ya bırakılmışken (m. 18/1, 51, TİP Tüzüğü, 1965, s. 14 – 15, 29 – 30) Kanunun 29. maddesi adayların belirlenmesinde önseçim usulünü zorunlu kılmış, merkez yoklaması ile belirlenecek olan adayları sınırlamıştır (m. 31). 1965 Tüzüğünde hâlihazırda MYK tarafından belirlenecek olan adaylar sınırlandırılmış olduğu için (m. 51/2), Partinin kanundaki ilgili hükme karşı iptal davası açmaması da bu görüşümüzü destekler niteliktedir. Bu başvuru da, Partinin kendi örgütlenmesine ilişkin özerk karar alabilme yetkisini savunma ile Parti yasakları ve kapatmaya ilişkin hükümlerin iptali istemiyle Partinin “selameti”ni koruma noktalarında değerlendirilebilir.

PARLAMENTO-İÇİ MÜCADELENİN DEVAMI: TİP'İN TBMM'DE TEMSİLİNİN ARDINDAN AÇILAN İPTAL DAVALARI

1965 seçimlerinden sonra Millet Meclisi'nde grup kurma hakkı elde eden TİP, genel siyasetini parlamentoya taşıyabilmiştir. Bu dönemde Partinin yaptığı başvuruları incelerken milletvekillerinin, iptal davası açtıkları düzenlemeler hakkında parlamentodaki görüşmelerde nasıl bir tutum aldıklarını inceleme şansımız da bulunmaktadır. Bu dönemdeki başvuruları da yasama-yürütme ilişkilerine dair Partinin tutumunu görebileceğimiz başvurular, seçimlere ilişkin düzenlemeler ile çalışanların haklarına dair düzenlemeler şeklinde kategorize edebiliriz. Bu kategorideki başvurular haricinde, Partinin Anayasa değişiklikleri ile sıkıyönetime ilişkin başvuruları da dikkat çekicidir. Bunlarla beraber, parlamentonun çalışma düzenine ilişkin itirazlar hemen her başvuruda yer

almakta olup, ayrıca Anayasa'ya aykırılığı dava konusu yapılmış bir parlamento kararı da bulunmaktadır.⁵⁵

i)Yasama-yürütme ilişkileri

1965 seçimlerinde yasama organındaki çoğunluğu tek başına sağlayan AP'nin önünde, 1961 Anayasası tarafından DP dönemine bir tepki olarak getirilen pek çok “çoğunluk karşıtı mekanizma” çıkacaktı (bkz. Tanör, 1986, s. 19 – 28). Bu bölüme, yasama yürütme ilişkileri ile başlayacak ve 933 sayılı kanunun iptal istemine ilişkin başvuruda Parti'nin yasama organı aleyhine genişletilmeye çalışılan yürütme organı yetkilerine karşı argümanlarını inceleyeceğiz. Bu kategori altında ayrıca, her ne kadar 1963 tarihli de olsa, yasama-yürütme ilişkilerine dair 244 sayılı kanuna karşı yapılan başvuruyu inceleyeceğiz. Burada, Partinin parlamento-içi muhalefetine önemli bir yeri olan anti-emperyalizm söyleminin ufak da olsa izlerini görebilmekteyiz. Kronolojik sırayı korumak adına, ilk olarak bu kanuna karşı yapılan başvuruyu ele alacağız.

Parti, parlamentoda temsil edilmesiyle beraber başta ABD'nin Türkiye'deki etkinliği olmak üzere, özellikle dış politika konularında AP'ye karşı önemli bir muhalefet yürütmüştür (bkz. Ünsal, 2015, s. 190 – 191). Bu muhalefetin belki de en bilinen ve büyük yankı uyandıran örneği, genel başkan Aybar'ın 7 Kasım 1965 tarihinde, Süleyman Demirel başbakanlığında kurulan AP hükümeti programının güvenoyu görüşmelerindeki “*Bugün Türkiye’de 35 milyon metrekaarelik vatan toprağı A.B.D. ’nin egemenliğı altında bulunmaktadır. Birleşik Amerika ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri arasında imzalanmış ikili anlaşmalar gereğince Türkiye ’mizde bugün 35 milyon metrekaarelik vatan toprağı Amerikan üssü halinde bulunmaktadır. Bu bir gerçektir.*” ifadeleridir (Aybar, 1968, s. 434). Ancak bundan önce de, AYM'ye taşıdığı bir kanunda bu muhalefetin erken bir örneğini görmekteyiz.

Parti'nin bazı maddelerinin iptalini istediğı 244 sayılı kanun, uluslararası anlaşmaların yapılması ve yürürlüğe koyulması hakkındaki esasları

düzenlemektedir. 1961 Anayasası'nda benimsenen modele göre⁵⁶ antlaşmaların TBMM tarafından, bir kanun ile, onaylanmasının uygun bulunması gerekmektedir. İstisnai olarak, belirli kategorideki antlaşmalar, onay kanununa ihtiyaç duyulmaksızın yürürlüğe koyulabilir. Parti'nin Anayasa'ya aykırılık iddiası ise, temelde, Bakanlar Kurulu'na tanınan bu istisnai yetkinin genişletildiği iddiasına dayanmaktadır. Bununla beraber, birisi Kuzey Atlantik Teşkilatı (NATO) Antlaşması'nın gereği olarak yapılacak antlaşmalar olmak üzere, farklı içerikte antlaşmaların da onaylanmasının Bakanlar Kurulu'na bırakılmasının Anayasa'ya aykırılığı iddia edilmiştir (K. 1965/12, AMKD 3, s. 67 – 69).

Parti'nin kararda alıntılanmış olan Anayasa'ya aykırılık gerekçeleri tamamen teknik hukuki argümanlar üzerindedir. Bununla birlikte, başvurunun asıl önemi, yapılan uluslararası antlaşmaların parlamenter denetimden kaçırılmak istenmesinin Parti tarafından Anayasa'ya aykırı olarak değerlendirilmesidir. Bir uluslararası antlaşmanın onaylanmasının uygun bulunmasına ilişkin kanunun yasama organındaki görüşmeleri, kanunun onaylanması veya reddedilmesinden ziyade, antlaşmanın konusu hakkında milletvekillerinin yapacağı konuşmalar ile kamuoyu oluşturma bağlamında önemli görülebilir. Bu başvuru, Parti'nin özellikle anti-emperyalist siyaseti bağlamında sesini duyurma isteği biçiminde değerlendirilmeye açıktır.

933 sayılı Kalkınma Plânının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun'a karşı yapılan başvuruda ise kanunun tümünün iptali istenmiş olup hem usul, hem esasa ilişkin iptal gerekçeleri öne sürülmüştür (K. 1969/57, AMKD 8, s. 18 – 20)⁵⁷. Partinin Anayasa'ya aykırı olduğunu iddia ettiği en önemli husus, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulanması için Bakanlar Kurulu'na çok geniş bir biçimde kararname çıkartma yetkisi tanınmış olmasıdır. Partiye göre, bu yetkiler “... Hükümete kanun niteliğinde kararnameler çıkarmak ve ayrıca bu kararnameler yürürlükte kaldığı sürece bunlara aykırı hükümler taşıyan kanunları geçici olarak yürürlükten kaldırmak ve bunlardan başka Anayasa'nın 126. maddesine göre kanunla kesinleşen bütçedeki gider bölümlerinde

kararnamelerle değişiklik yapabilmek yetkisini sağlamaktadır” (K. 1969/57, AMKD 8, s. 19). Bu durumun yasama yetkisinin devredilmezliği, yürütmenin görevi ve hiçbir kimse veya organın kaynağını Anayasa’dan almayan bir devlet yetkisi kullanamayacağına ilişkin Anayasa’nın sırasıyla 5., 6. ve 4. maddelerine aykırı olduğunu savunan Parti, ayrıca Bakanlar Kurulu’na verilen bazı konularda vergi bağışıklığı tanıma ve alınmış olan vergi ve resimlerin iade edilebileceğine ilişkin yetkisinin de özel olarak 61. maddeye (vergilerin yasallığı ilkesi) aykırılığını iddia etmektedir (K. 1969/57, AMKD 8, s. 19). “Kanun hükmünde kararname çıkartmak” olarak tanımlanan bu yetkiler, Parti tarafından şu şekilde değerlendirilmiştir: “Yasama yetkisinin idareye verilmiş bulunması, her türlü kayırmalara elverişli yollarla atanacak kimselerden kurulacak bir topluluğa eylemli olarak Anayasa’yı ve onun ilkelerini, yürürlükteki yasalarla kurulmuş olan düzeni, dilediği gibi değiştirme ve bir takım kişileri ve ortaklıkları kayırma olanağı sağladığı için eşitlik ilkesine de uygun düşmemektedir” (K. 1969/57, AMKD 8, s. 19)⁵⁸.

Parti milletvekili Sadun Aren Millet Meclisi’nde tasarının tümü üzerinde parti meclis grubu adına söz aldığında kalkınma için hükümetin bizzat bazı işleri yapmak için sahip olması gereken yetkiler olmasına karşın, bu yetkilerin tasarıda olduğu gibi “*özel sektörü teşvik, hele bu teşvik bâzı fonların bu sektöre aktarılması şeklinde olacaksa, yani o istikamette bâzı yetkiler verilecekse bu yetkiler insanlar ve sınıflar arasında fark yaratılmasına yol açacağı için çok sakıncalı olur.*” diyerek partisinin görüşünü dile getirmektedir. Tasarının temel amacını “*özel sektörü teşvik*” olarak nitelendiren Aren, “[ö]zel sektörü teşvik edebilir bâzı ölçüler içinde, fakat asıl mesuliyeti, asıl sorumluluğu kamu sektörü yatırımlarına karşıdır. Bu itibarla gerçekten Plân uygulamasıyla ilgili bir kanunda eğer Hükümete bâzı yetkiler tanınacaksa bu yetkiler kamu sektöründe yatırım yapmayı kolaylaştırıcı yetkiler olmalıdır. ... Oysa bu istikamette kanunda sadece tek bir madde vardır. Buna karşılık tasarının ağırlık merkezini vergi hasılatından ve dış kredilerden özel sektöre b7âzı transferler yapılması teşkil

etmektedir.” şeklindeki açıklamalarıyla hukuki olmaktan ziyade, genel siyasete ilişkin bir argüman benimsemektedir (MMTD D. 2 C. 21 B. 140, s. 110). Partinin gerekçelerinde de hukuki argümanlar, yukarıda gördüğümüz gibi, yürütme organının sahip olamayacağı yetkilerin onlara tanınması ve vergilerin yasallığı üzerinde yoğunlaşmıştır. Aren’in açıklamaları ve partinin dava dilekçesinden anlaşıldığı kadarıyla, eğer ki bu yetkiler hükümete “kamu sektörü eliyle kalkınmanın sağlanması” için verilmiş olsaydı, böylesi bir “yasama yetkisinin devri” durumu ortaya çıkmışsa dahi, bunun haklı bir sebebi olacağı ve Anayasaya aykırılık durumunun ortaya çıkmayacağı düşünülebilir. Partinin dava dilekçesinde, yukarıda alıntılanmış olduğumuz “eşitlik” ilkesini temel alan argüman da bu görüşümüzü destekler niteliktedir.

Partinin bu başvuruyu yaptığı dönemde AP tek başına iktidar olmasına rağmen, kanun yapma sürecinin 1961 Anayasası döneminde oldukça uzun olması⁵⁹, iktidar partisinin temsil ettiği toplumsal sınıfların çıkarlarını⁶⁰ bir an önce hayata geçirmek için yukarıdaki yetkilere ihtiyaç duyduğu şeklindeki bir yorumun yanlış olmayacağı kanaatindeyiz. Aynı zamanda, kanunların bu süreçte özellikle grevler ile siyasal hayatı şekillendirici bir niteliğe erişmiş olan işçi sınıfı ve parlamentodaki temsilcisi TİP’ten uzak tutulması da sağlanabilecekti.

ii) Siyasal hak ve özgürlükler

Partinin bu dönemdeki başvuruları arasında sayısal olarak en geniş yeri siyasal haklar ile yasama organına dair düzenlemelere karşı yapılan başvurular oluşturmaktadır. İlk başvuruda, milletvekili ve senatörlerin seçimiyle ilgili 298, 304 ve 306 sayılı kanunlarda değişiklik yapan 1036 sayılı kanunun tümünün iptali istenmiştir. Bu kanun ile 1965 seçimlerinde TİP’in Millet Meclisi’nde parti grubu kurmasını sağlayan milli bakiye seçim sistemini kaldırarak yerine, 1961 Anayasası yapıldıktan sonra Kurucu Meclis tarafından benimsenen seçim çevresi barajlı d’Hondt seçim sistemi geri getirilmiştir. Partinin bu düzenlemeye karşı üç temel itirazı bulunmaktadır: (1) 1961 Anayasası’nın 55. maddesi son fıkrasına

göre, çok partili siyasi hayat demokrasinin vazgeçilmez unsurudur. Bu minvalde, 2. maddede, cumhuriyetin temel niteliklerinden birisi olan sosyal devlet ilkesinin hayata geçirilebilmesi için de elzemdir. Ancak çok partili hayat, “... *sadece partilerin birden çok olması biçiminde değil partilerin temsil ettikleri sosyal çıkarlar bakımından da çeşitlenmesi biçiminde ...*” anlaşılmalıdır. Dava dilekçesindeki ifadeyle, “*Anayasa'nın 2. maddesindeki 'sosyal devlet' ilkesinin hayata geçilmesi için iktisatça güçsüz olanların siyasî ortamda kendi partileri aracılığı ile aktif rol oynamaları gerekir*” (K. 1968/13, AMKD 6, s. 148). (2) Kanunların genel ve objektif olmaları gerekir. Ancak Partiye göre, bu kanunun, açıklanmamış olsa da herkesçe bilinen üç amacı vardır: “*a) Adalet Partisi iktidarının, hak etmediği, başka partilere verilmiş oylara sahip çıkarak tek başına iktidarda kalmasını sağlamak. / b) Çoğunluğu elde ederek Anayasayı geriye doğru değiştirmek. / c) Türkiye İşçi Partisini ve genellikle küçük partileri tasfiye etmek*” (K. 1968/13, AMKD 6, s. 149). Parti'nin açıklanmamış olduğunu belirttiği bu gerekçeler, Kanun tasarısının genel gerekçesinden rahatlıkla anlaşılabilir: “... [S]iyasi partilerin program ve tutumlarıyla vatandaş tarafından benimsedikleri nisbette ve zaman bahis konusu olmadan kuvvetli hale gelip kendilerini parlâmentoda daha fazla üye ile temsil etmelerine bizzat millî irade yol açacağından, bu tarz yerine, yalnız lehindeki fikirlerle savunulan, ancak uygulanması zor ve yanıltıcı, millî iradenin tecellisini geciktirici, bakiye oyların kıymetlendirilmesi bakımından eşitsiz ve oy kaybına sebebiyet verilmemesi amacı güdülürken; çevrelere bölünmüş seçim düzenini bir çevre kabul edip, başka bir çevre adaylarının diğer bir çevreden seçilmiş bulunmalarına müncer olan millî bakiyeler sisteminin, tatbikatta memleket gerçek ve yararlarına uygun düşmediği hususu da, bir vakıa olarak anlaşılmıştır”⁶¹ (S. Sayısı 73: 3). Bu ifade, aslında AP'nin küçük partilerin aldıkları oylara “göz diktiği”ni ve tipik olarak büyük partilere imtiyaz sağlayan d'Hondt sistemini neden benimsediğini açıklar niteliktedir.⁶² (3) Son olarak ise Parti, bu sistem ile serbest ve eşit oy ilkelerinin zedelendiğini iddia etmektedir.

Serbest oy ilkesini “... özellikle kullanılan her oyun, seçmenin iradesi doğrultusunda değerlendirileceğinin kanunun teminatı altında bulunma ...” biçiminde değerlendiren Parti, eşit oy ilkesini ise “... seçimin herkes için eşit şartlarda geçmesi ve seçim sonuçlarının alınmasında her oyun eşit değerde kabul edilmesi, oylara eşit muamele yapılması...” olarak tanımlamaktadır. Getirilen seçim çevresi barajlı d’Hondt sistemi ise her iki ilkeye aykırılık teşkil etmektedir (K. 1968/13, AMKD 6, s. 149 – 150).

Bu başvuru, konumuz bakımından iki ayrı hususta önemlidir. İlki, bu düzenlemelerin doğrudan doğruya Partinin 1969 seçimlerindeki geleceğini etkileyeceği –ki düzenlemenin iptal edilmemesi sonucunda Parti bu seçimlerde oylarını çok küçük bir oranda arttırmasına rağmen listesinden yalnızca iki milletvekili çıkartabilecektir– gerçeğidir. İkinci olarak, Partinin temel tezlerinden birisi olan ve iptal davası gerekçesinde yer alan sosyal devlet ile çok partili siyasi hayatın ilişkilendirilmesi, konumuz açısından dikkat çekici durumdadır.

Parti programında “çok partili demokrasi”, “... sermaye kuvvetleri karşısında emeği temsil eden kuvvetlerin kurduğu bir denge rejimi” olarak tanımlanmaktadır (TİP Programı, 1964, s. 49). Dava dilekçesindeki görüş ile programdaki tanımı açabilmek için Boran’ı takip edeceğiz.

Boran’a göre, “Anayasanın siyasi partileri, iktidarda veya muhalefette, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları sayan maddesiyle, Türkiye Cumhuriyetinin sosyal bir hukuk devleti olduğunu belirten 2. maddesi ve 3. Bölümde emekçilere haklar tanıyan maddeleri arasında sıkı bir bağ vardır” (1968, s. 205). Devletin yasama yürütme ve yargı fonksiyonlarının ayrılığına karşın yasama fonksiyonunun (“siyasi sistem”) idari ve adli fonksiyonlara baskın olduğunu, seçimler yoluyla yasama organında çoğunluğu sağlayan parti veya partilerin temsil ettiği toplumsal sınıfların çıkarlarını yasama yetkisi ile koruduğunu açıklayan Boran, “... ‘sosyal devlet’in gerçekleşebilmesi, ‘iktisaden zayıf ve başkalarına bağlı’ sınıf ve tabakaların devletçe korunabilmesi için bu sınıf ve tabakaların demokratik hak ve hürriyetlerine kendilerinin fiilen sahip

çıkması, bunları kullanması, siyasi alanda örgütlenip seçimlere girerek memleketin yönetimine ağırlıklarını koyması, memleketin yönetiminde söz ve karar sahibi olması gerekir” diyerek siyasal temsil ile sosyal devletin bağdaştırmaktadır (1968, s. 210 – 211).

1961 Anayasası, sosyal devleti Cumhuriyetin temel niteliklerinden sayarken aynı zamanda “Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler” başlıklı üçüncü bölümünde “‘iktisaden zayıf ve başkalarına bağlı’ sınıflara çeşitli sosyal, ekonomik haklar tanımıştır. Boran’a göre, “... ‘*iktisaden zayıf ve başkalarına bağlı’ sınıflar –yani kısaca emekçi sınıflar- kendi siyasi örgütleri olan ve 56. maddeye göre demokratik hayatın vazgeçilmez bir unsuru bulunan kendi partileri vasıtasıyla memleketin siyasetinde seslerini duyurabilecekler, Anayasanın verdiği hak ve hürriyetleri savunabilecekler, bunlara sahip çıkarak gerçekleşmesini sağlayabileceklerdir”* (1968, s. 205 – 206). Bu şekilde kurulan temsil mantığı, Partinin 1961 Anayasası’na verdiği önemin bir başka göstergesi olduğu kadar, kanun yolundan iktidara yürüme, Anayasa’nın sosyalizme açık oluşu gibi tezleriyle de tutarlılık içerisindedir.

Yukarıdaki ilk hususla ilişkilendirilebilecek olan bir başka davada ise Parti, siyasi partilere yapılacak olan devlet yardımını partilerin bir önceki seçimden aldıkları oy oranı; daha hiç seçime girmemiş olsa da TBMM’de belirli sayıda (üye tamsayısının yüzde beşi) üyesi olan partileri ise örgütlenme aşamalarına göre sınıflandıran 1017 sayılı kanuna karşı iptal davası açmıştır. Burada, Anayasa’nın m. 55 ve 56 hükümlerine atıfla, düzenlemenin partiler arası eşitsizlik yarattığı ve Anayasa’nın her ne kadar bir partinin az oy alma olasılığını öngörmüşse de, bu durumun “... *iktidardaki partilere az oy almış partiler aleyhine Devlet parasiyle propaganda yapma olanağı ...*”nı sağlamadığını iddia etmiştir (K. 1969/14, AMKD 7, s. 244 – 245).

1961 Anayasası’nın değiştirilmesiyle milletvekili ve senatör seçilmeye ilişkin yapılan yeni düzenlemeler de Parti tarafından AYM’ye taşınmıştır⁶³. Bunlardan ilki, 27 Mayıs Askeri Müdahalesi’nin ardından Demokrat Parti

mensuplarına karşı açılan davalarda hüküm giyenlerin siyasi haklarını iade edebilmek için Anayasa'nın geçici 11. maddesinin kaldırılması ile 68. maddesinde yer alan “affa uğramış olsalar da” ifadesinin metinden çıkartılmasına ilişkin 1188 sayılı kanuna ilişkindir⁶⁴. Parti, daha sonradan da kullanacağı Anayasa değişikliklerinin Anayasaya aykırılığına ilişkin gerekçelerini ilk olarak bu başvurusunda ortaya koymaktadır. Parti, hukuka ilişkin çeşitli yaklaşımların kısa bir özetini yaparak, ileride “pozitif hukuka kaynaklık eden” olarak nitelendireceği- doğal hukuk, sosyolojik okul, sosyal dayanışma okulu, Viyana okulu gibi akımların anayasaların da üzerinde belirli temel ilkelerin varlığını savunduğunu belirtmekte ve “... bu temel ilkeler Anayasa'lara kaynaklık eden ve söz konusu toplumun zaman ve mekân şartları içinde hâkim ideolojisini teşkil eden iktisadî, felsefî, ahlâkî, hukuki nitelikte veya gelenekleri yansıtan nitelikte bir dünya görüşünü yansıtmaktadır. Bu görüşlere göre Anayasalar hukukî değerlerini ve geçerliklerini bu temel ilke ve görüşlerden almaktadırlar. Ve bir bakıma Anayasalar pozitif hukuk dışı âlemin verileri olan bu ilkeleri gerçekleştiren ve pozitif hukuka yansıtan belgelerdir.” diyerek anayasa-üstü olan bir ideolojiden bahsetmektedir (K. 1970/31, AMKD 8, s. 313 – 314). Bununla birlikte, pozitif hukuk okulunun temel normlar hiyerarşisi yaklaşımını da ortaya koyan Parti, buradan bir “anayasa-içi hiyerarşi” görüşüne ulaşmakta ve “şayet Anayasa'nın tâli değerinde olan maddelerinden biri değiştirilir ve değiştirilen madde Anayasa'nın temel görüş ve ilkeleriyle çelişirse, böylece Anayasa'nın bütünlüğü ihlâl edilmiş olacağından ve tâli değerdeki bir madde ile temel ilkelerin geçerliliği sınırlanmış bulunacağından. Anayasa Mahkemesi bu değişikliğe karşı koymak ve değişik maddeyi iptal etmek yetkisini haizdir.” diyerek Mahkeme'nin iptal yetkisini, hem usul hem de esas bakımından olacak biçimde, temellendirmektedir (K. 1970/31, AMKD 8, s. 314 – 315). Bu düşüncesinin Anayasal dayanakları ise 8. maddede yer alan anayasanın üstünlüğü ilkesi (“Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır”) ile 132. maddede yer

alan hâkimlerin “*kanuna, hukuka ve vicdani kanaatlerine göre*” karar vereceklerine ilişkin hükümde bulunmaktadır. Partiye göre, hukuk kavramına “*...hukuk ilminin ortaya attığı görüşleri, teorileri ve çağdaş hukuk anlayışını kapsamaktadır. Bir milletin tarihî, felsefî, iktisadî, siyasî ve sosyolojik vetireleri bu hukuk kapsamına dahil ...*”dir. Hâkim, yukarıdaki “vetireleri”, vicdani kanaatiyle somutlaştıracak ve böylece hüküm verebilecektir (K. 1970/31, AMKD 8, s. 314 – 316).

Partiye göre, 1961 Anayasası’nın başlangıç bölümü, Anayasa’nın “*... varlığına kaynaklık eden ve öteki bölümlerindeki ilkelere ve tanzimi mahiyetteki maddelere ışık tutan tarihî, felsefî, siyasî, ekonomik ve sosyal verileri açıklamıştır*” (K. 1970/31, AMKD 8, s. 317). Başlangıç bölümü böylelikle, yukarıdaki soyut olan ideolojinin somutlaşmış hali biçiminde anlaşılabilir. Anayasa’nın “sosyalizme açık” oluşunu temellendirmek için yine başlangıç bölümüne atıf yapılıyor olmasını da burada tekrar hatırlatmak gerekmektedir. Parti, 27 Mayıs müdahalesinin meşruluğu ile DP’nin gayrimeşruluğunu adeta “biri olmadan diğeri olmaz” biçiminde değerlendirerek “*... Celâl Bayar ve arkadaşları siyasî haklarına kavuşunca, onları iktidardan zorla uzaklaştırmış olan hareket ve onun tüm neticeleri meşruiyet temellerini kaybeder. Ve ister istemez bir sökülme dönemi açılır.*” diyerek -hepsi son olarak 1982’de gerçekleşecek olan- çeşitli öngörülerini sıralar (K. 1970/31, AMKD 8, s. 318 – 319).

Dava dilekçesindeki gerekçe yukarıdaki gibiyken anayasa değişikliği teklifi Millet Meclisi’nde görüşülürken parti grubu adına söz alan genel başkan Aybar, daha sonra dava dilekçesinde de yer alacak argümanların olduğu bir konuşma yapmıştır. Aybar’ın konuşmasında en dikkat çekici olan kısım, bu anayasa değişikliği teklifinin sosyal gelişmelerin sonucunda değil, “*... üst tabakada, siyasi zümreler arasında kısır çekişmelere bir yön ve istikamet verme dileği ile getirilmiş ...*” (MMTD, D. 2 C. 36 B. 93, s. 449); “*tarih çarkını geri çevirme teşebbüsü*” olduğunu, bu bakımdan “gerici” bir nitelik arz ettiği

biçimimdeki ifadelerdir (a.g.e., s. 452). Bu değişiklik teklifi, Aybar'ın ifadesiyle “... tüm Anayasaya dayanaklık vazifesi gören bir temelin değiştirilmesi söz konusu olabilecek nitelikte bir tekliftir” (a.g.e., s. 450).

Anayasa değişikliği Mahkeme tarafından usulden iptal edilse de (bkz. K. 1970/31, AMKD 8, s. 325 – 333) 1801 sayılı kanunla aynı değişiklik tekrar yapılmış ve bu sefer madde yürürlükten kaldırılmıřtır⁶⁵.

Bu başvuru, 1961 Anayasası'nın meşruiyetine ilişkin partinin hassas tutumunu vurgulamaktadır. Bu düzenlemelerin uygulanması için yapılan yasal değişikliklere karşı da Parti, aynı gerekçeyle bir iptal davası açmıştır ancak tekrara kaçmamak adına sadece kararı burada zikretmekle yetineceğiz (bkz. K. 1971/73, AMKD 10, s. 36 – 52).

Bu konudaki son iki başvurudan birisi milletvekili ve senatörlerin maaşlarının, Anayasa'nın m. 82/3 fıkrası hükmüne aykırı bir biçimde 1327 sayılı kanunun m. 93-C hükmü ile kanunun yapıldığı 1970 yılından itibaren arttırılmasına ilişkindir. TBMM üyelerinin aylık ve ödeneklerine yapılacak “her türlü zam ve ilaveler”in ancak seçimle oluşan yeni dönem TBMM'si üyeleri için uygulanabileceğine ilişkin açık hüküm karşısında AYM düzenlemeyi oyçokluğu ile iptal etmiştir (K. 1971/11, AMKD 9, s. 250 – 265). Dava dilekçesinde, bu düzenlemenin “zam veya ilave” değil, “ayarlama” olduğunun ileri sürüldüğü belirtilmiş; ancak Parti, böylesi bir düzenlemeden mevcut dönem TBMM üyelerinin yararlanmasının tek koşulunun “82. maddenin ilk iki fıkradan ibaret kalması” olacağını savunmuştur (K. 1971/11, AMKD 9, s. 250 – 251)⁶⁶. Son olarak, 1254 sayılı anayasa değişikliği hakkında kanunun Anayasa'ya aykırılığı iddia edilmiştir Bu düzenleme ile Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimlerinin (Senato üyeliği altı yıl olmakla beraber üyelerin üçte biri iki yılda bir yenilenmektedir) Millet Meclisi seçimlerine rastlayan yılda ise beraber, genel seçimlerden sonra gelen ikinci yılda ise kanunun belirttiği ayda yapılacağı hükme bağlanmış; bununla birlikte, kanunun yürürlüğe girdiği 22 Nisan 1970 tarihinden yaklaşık bir buçuk ay sonra, 7 Haziran 1970 tarihinde yapılacak olan seçimlerin

geri bırakıldığına ilişkin geçici 11. madde de Anayasa'ya eklenmiştir. Böylece, Cumhuriyet Senatosu seçimleri Ağustos 1971 tarihine ertelenmiş ve Partinin Anayasa'ya aykırılık iddiası olan “1 yıl 4 ay fazla Senatörlük yapma” durumu ortaya çıkmıştır (K. 1971/37, AMKD 9, s. 418 – 420). Parti buna karşılık, Senatörlerin görev süresinin kesin olarak 6 yıl olarak belirleyen ve TBMM seçimlerinin “ancak” savaş durumunda bir yıl için geri bırakılabileceğine ilişkin m. 73 ve 74 hükümlerini göstererek, görev süreleri bu hükümlere aykırı olarak uzatılan Senatörlerin 4. maddeye aykırı bir durum oluşturduğunu savunmuştur. Dikkate değer bir başka argüman ise, “... *neticede senatörlerin kendi oylarıyla kendi senelerini uzatmalarına ve birer yıl dört ay daha ödenek ve yolluk almalarına yol açan bu kanun ...*”un Anayasa'nın “genel esprisine” tamamen aykırı olduğu yönündedir (K. 1971/37, AMKD 9, s. 418 – 419).

Bu iki düzenlemeye karşı açılan iptal davalarında, kendi özlük hakları bakımından tasarrufta bulunan bir zümre olan TBMM üyelerinin “imtiyazcı” bu tutumun Anayasa ile bağdaşmazlığının savunulduğu iddia edilebilir. Dikkat edilirse, bu iki iptal davasındaki argümanlar da tamamen Anayasanın lafzından hareket edilerek formüle edilmiştir. TİP haricindeki partilerin bu düzenlemeleri Mahkeme'ye taşımamış olmaları bile, TİP ile parlamentoda bulunan diğer partiler arasındaki önemli bir farka işaret etmektedir.

iii) Çalışma hayatı ve sendikal özgürlükler

Partinin çalışanların hakları ile ilgili olarak bu dönemde, bir kısmı 15–16 Haziran 1970 olaylarıyla da ilişkili olan, birden fazla başvurusu bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde, 931 sayılı İş Kanunu'nun tümünün, “... *Anayasa'nın ... başlangıcında yer alan ilkelere, sosyal devlet kavramına, sosyal ve iktisadi haklar ve ödevler bölümüne ve bütünüyle ruhuna aykırı olduğu ...*” gerekçesiyle iptali istenmiştir (K. 1970/26, AMKD 8, s. 258). Bu kanun, öncelikle 760 sayılı Kanun olarak kabul edilmiş, ancak Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın TBMM'ye geri göndermesiyle tekrardan görüşülmüş ve kabul edilmiştir. Kanunun

görüşmelerinde Parti milletvekillerinin önemli katkıları bulunmaktadır. Böylece, dava dilekçesindeki gerekçelerin kürsüde yapılan konuşmalarla birlikte değerlendirilmesi olanağına sahip bulunmaktayız.

İptal davası dilekçesinin, her ne kadar gerekçeler Mahkeme tarafından özet olarak karara aktarılmış olsa da, Partinin 1961 Anayasası'na ilişkin genel tutumunun tam bir yansıması olduğu anlaşılmaktadır. Dilekçede kanundaki belli maddelerin belirtilerek değil, kanunun tümünün iptalinin istenmesi de bunun bir göstergesidir. Uzun bir alıntı yapmak pahasına, niçin kanunun tümünün iptalinin istendiğini anlatabilmek için gerekçenin büyük bir kısmını buraya doğrudan aktaracağız: *“Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, çalışanlara karşı ilgisiz, yansız, toplumun çeşitli sınıf ve tabakaları arasındaki ilişkilerin gelişme veya gelişmesine seyirci kalacak, liberalist bir ruhta değildir. / Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Başlangıç bölümünde açıklandığı üzere, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı erek edinmiş; bütün fertleri kaderde, kıvançta, tasada ortak saymıştır. / Onun içindir ki Anayasa'da Sosyal Ve İktisadî Haklar Ve Ödevler Başlıklı Bir Üçüncü Bölüm yer almıştır. İleri doğru adımlar atılması göze alınmadıkça bu bölüm gerekleri gerçekleştirilemez. Bölümün 40–52. maddeleri çalışanlar sınıfının günlük hayatını doğrudan doğruya ilgilendirmektedir. Sosyal ve iktisadî hakların kâğıt üzerinde kalmaması için Anayasa'nın 40 – 52. maddelerinde yazılı hakların çalışanlarla ilgili kanunlarda, özellikle İş Kanununda günlük hayatta yaşanılır, yararlanılır duruma getirilmesi zorunludur. Bu, Anayasa'nın 53. maddesinde yazılı olduğu gibi, Devletin iktisadî gelişmesi ve malî kaynaklarının yeterliği ölçüsünde yerine getirilecek, paraya dayanan bir ödev değildir. / Türkiye 1936 dan 1967 ye geldiği ve arada 1961 Anayasası bulunduğu için ortada 3008 sayılı İş Kanunu varken 931 sayılı Kanunu çıkarmak ihtiyacı duyulmuştur. O halde 931 sayılı Kanunda, çalışanların 1936 daki durumunu muhafaza eden hatta geriye götüren hükümler varsa Anayasa'nın 42., 52. maddelerinde yer alan haklar buraya aktarılmamış ve müeyyidelerle korunmamışsa kanun, Anayasa'nın temel*

ilkelerine ve ruhuna aykırı demektir. ... 931 sayılı Kanun, işverenin baskısını Devlet yardımıyla işçi üzerinde kurmuş olan 1936 statükosunu, işveren lehine, çalışanlar aleyhine koruyan bir metin; Anayasa'nın Başlangıç bölümüyle de, 2. maddesinin gerekçesiyle de, bütünündeki ilkelerle ve ruhu ile çatışan bir görüşün ürünüdür. Çalışanların işverenlerce ezilmesine, 1961 Anayasa'sına rağmen, cevaz vermektedir, iptali gereklidir” (K. 1970/26, AMKD 8, s. 258 – 259, abç).

Dilekçenin alıntılanmadığımız bölümünde ise örnekleme yoluyla sayılmış gibi görünen hükümler yer almaktadır. Bunların hepsinde 3008 sayılı İş Kanunu'yla karşılaştırma yapılmış ve kimi zaman bu kanunun bile gerisine düşüldüğü vurgulanmıştır (K. 1970/26, AMKD 8, s. 259 – 260).

Kanunun Millet Meclisi görüşmelerinde, tasarının tümü üzerine söz alan Rıza Kuas da, yukarıda vurgulanan husustan hareket etmektedir. Kuas'a göre, 1936 tarihli İş Kanunu'nu, çalışanları hâlihazırda memnun etmemesine rağmen işveren baskısıyla daha da baskıcı hale getirilmiş, şartlar işçiler aleyhine ağırlaştırılmıştır. Bu da, cumhuriyetin ilk döneminde özel sektör eliyle kalkınma hamlesinin ürünü olarak, bedeli işçilere ödetilen bir fedakârlıktır. Ancak bu kalkınma yolu sonuç vermemiş ve “... geniş bir yoksulluk denizi içinde küçük zengin adacıkların teşekkülüne müncer ...” olunmuştur. Bu deneyimler ışığında bir İş Kanunu hazırlanması gerekirken bu tasarı, “3008 sayılı Kanunun devamı olduğu gibi işverenin keyfî tasarruflarına kanuni bir şekil vermek amacını gütmektedir.” Kanundaki bazı hükümleri bu perspektiften eleştiren Kuas, 1961 Anayasası'nın farklı bir düzen getirdiğini ve sosyal devlet ilkesiyle Anayasa'nın 42. maddesinde yer alan, devletin çalışanları koruma yükümlülüğüne atıfla, parlamenterleri bu görevi yerine getirebileceklerini hatırlatıyordu. Üretici güçlerin artık 1936'daki durumda olmadığını, geliştiğini ifade eden Kuas, bu aşamada “1961 Anayasasını ve 1967 den öteye gelecek günlerin bilinçli Türk işçilerini dikkate almaksızın hazırlanmış bir tasarı” olmaması gerektiğini beyan etmekte ve sermaye çevrelerinin parlamentoyu baskı altına alma çabası altında

olduğunu belirerek bu oyundan vazgeçilmesini, sonuçların hayırlı olmayacağını söylemektedir (MMTD D. 2 C. 33 B. 51, s. 480 – 485).

Dava dilekçesi ile Kuas'ın parti meclis grubu adına yaptığı konuşmayı Parti'nin temel tezleri ile birlikte değerlendirdiğimizde tam bir örtüşme ortaya çıkmaktadır. İşçi sınıfının 1960 yılına kadar çeşitli yöntemlerle egemen sınıfların baskısı altında tutulmasına rağmen “... işçiler olumlu yolu aramaktan geri kalmamışlar, Türk işçi sınıfı, bilincine varmak yolunda ağır ağır da olsa durmadan ilerlemiştir” (TİP Programı, 1964, s. 49). 27 Mayıs'ın ardından sosyal ve ekonomik meselelere yönelik olarak hararetlenen tartışmalar, Partiye göre “... işçi sınıfımızın, sesini duyuran ve gittikçe ağır basan dinamik bir kuvvet ...” haline geldiğini göstermekte; 1961'deki Saraçhanebaşı ve 1962'deki Ankara yapı işçileri eylemleri, yabancı sermayeye karşı mitingler, grev hakkının Anayasal olarak tanınmasından itibaren girişilen hareketler ile işçilerin azmi artık “... Türk işçi sınıfının politik bilincin eşiğine varmış olduğunu açıkça ortaya koymaktadır”. Bu noktada TİP'in kurulması ise bu yoldaki en önemli olaydır (TİP Programı, 1964, s. 49 – 50).

Dilekçe, Kuas'ın konuşması ve Parti programındaki ifadeleri beraber değerlendirdiğimizde, Partinin adeta sloganı haline gelen 1961 Anayasası'nın “eksiksiz ve tastamam uygulanması” için “1936 statükosu”ndan uzaklaşmak ve bu anayasanın “ilkeleri ve ruhu”na uygun bir İş Kanunu'nun hazırlanmasını zorunlu görüldüğü anlaşılmaktadır. Artık belirli bir gelişme düzeyine erişmiş, hem parlamentoda hem de grev, eylemler ve toplantılar yoluyla hakkını arayan işçi sınıfının önüne 1936'daki engelleri koyacak olan bu yasaya 1961 Anayasası'nın temel felsefesi ile karşı çıkmak, Partinin Anayasa yorumunun önemli bir çıktısıdır. Bu durumun bir başka kanıtı için, Anayasa değişikliklerinin esas bakımından denetlenip iptal edilebileceğine ilişkin yukarıda yer verdiğimiz gerekçede Anayasanın başlangıç bölümüne verilen özel önemi hatırlanabilir. Bu başvuruda da başlangıç bölümünde yer alan temel ilkelere yapılan atıf, partinin tezleri ile birebir örtüşür haldedir⁶⁷.

Partinin orta sınıfların çıkarları noktasındaki pozisyonunu belirlemek açısından 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nun bazı maddelerinin iptali istemine dair başvuru ilgi çekicidir. Başvurunun, avukatlığın “klasik” halde yürütüldüğü, yani hizmet üreten serbest avukat ile hizmeti satın alan müvekkil arasındaki ilişkinin basit biçimde olduğu, tek avukata bağlı ücretli avukatlık mümkün olsa da, ücretli avukatın hizmet ürününü büro sahibi avukata değil de, müvekkile sunmaya devam etmesi biçimindeki ilişkinin hâkim olduğu (Akbaş, 2015) bir dönemde yapıldığı dikkate alınmalıdır⁶⁸. Başvurulan hükümler arasında iki grup düzenleme dikkat çekicidir. İlki, yalnızca avukatların yapabileceği işleri düzenleyen ve bu hükme aykırılığı yaptırıma bağlayan 35 ve 63. maddelerin avukatlara bir “zümre imtiyazı” yarattığını ve özellikle arzuhalcilik ve muakkipliğin çalışma hürriyetini ortadan kaldırdığı savunulmaktadır (K. 1971/8, AMKD 9, s. 208 – 209). Geçici 17 ve 194. maddeler de, diğerlerine benzer biçimde “[y]oksul halkın küçük bir ücret karşılığında bunlara (arzuhalcilik ve muakkiplik) gördürdüğü hizmetler avukatların tekeline girince yükselen ücretleri ödemeye gücü yetmeyenler...”in mahkemeye erişim imkânı bulamayacağı gerekçesiyle Anayasa'ya aykırı olarak değerlendirilmiştir (K. 1971/8, AMKD 9, s. 209).

Avukatların 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu kapsamına alınması bir başka aykırılık iddiasıdır. Partiye göre, “*serbest meslek ve kalifiye hizmet erbabi*” olan avukatlar ile bağımlı çalışan işçilerin aynı kategori içerisinde olmamaları sebebiyle, burada “*sosyal sınıf ve zümrelerin mal varlıklarının karıştırılması*” ortaya çıkmakta ve yararlanma avukatlar lehine, işçiler aleyhine olmaktadır: “*Bunların tek bir sigorta kurumunda birleştirilmesi ve gelirlerine göre ödeyecekleri prim oranında sigortadan yararlanmalarına yol açılması Anayasa'nın 12. maddesine aykırı olarak bir zümrenin bir sınıfa karşı imtiyazlandırılması demektir*” (K. 1971/8, AMKD 9, s. 210 – 211). Herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğuna ilişkin Anayasa'nın 48. maddesi hükmü bakımından da, 6207 sayılı kanunla kurulmuş Avukatlar Yardımlaşma

Sandığı'na atıfla, “[h]erkes kavramı içindeki milyonlarca vatandaş henüz hiçbir yardımlaşma sandığına kanun yoluyla kavuşturulmamışken avukatlardan yana hükümler getirilmesi Anayasa'nın 48. maddesinin özüne aykırı düşen bir tutumdur.” fikri savunulmaktadır (K. 1971/8, AMKD 9, s. 211).

İncelediğimiz pek çok başvuruda Partinin işçi sınıfı çıkarlarını koruyucu bir tutumla başvurular yaptığını görmüştük. Burada, orta sınıfa mensup avukatların yararlanacağı türden düzenlemelere, kendi hesaplarına çalışıyor olsalar da avukatlara nazaran daha düşük gelir gruplarına hizmet veren arzuhalci ve murakkiplerin savunulması; avukatlık hizmetlerinin pahalı bir ürün olmasından ötürü “... mesleğin icracıları ile orta ve üst sınıf çıkar ve değerleri arasında diğer sınıflara oranla daha yakın bir ilişki ...”nin ortaya çıkması karşısında, tutarlıdır (Rueschemeyer'den aktaran Akbaş, 2015, s. 148). Avukatların sosyal güvencesine ilişkin hükümler için de aynı açıklamaların geçerli olduğunu düşünüyoruz. Parti programının toplumsal sınıflar bölümünde de, serbest meslek mensuplarının bir bölümünün, “... yüksek gelirleri ve bunun sonucunda edindikleri mal ve mülk ile daha ziyade üst sınıflarla kader birliği ...” yaptıkları belirtilirken aslında bu zümrenin çıkarlarının Partinin savunduklarıyla bağdaşmazlığı da açıklanıyordu (TİP Programı, 1964, s. 41)⁶⁹.

Partinin aydın kesimin haklarına ilişkin tutumuna dair 1172 sayılı Devlet Güzel Sanatlar Akademileri kanununa karşı açtığı dava da, zayıf bir örnek olarak burada incelenebilir, zira dava usulden reddedilmiş olduğu için Partinin gerekçesini kararda görememekteyiz (bkz. K. 1969/67, AMKD 7: 449 – 451). Yasama meclisi tutanaklarına bakıldığında da, tasarının tümü üzerine parti meclis grubu adına söz alan Kemal Nebioğlu'nun kısa konuşmasında da konumuz açısından faydalı bir veri elde edememekteyiz. Yine dilekçede Anayasa'ya aykırı olduğu iddia edilen hükümler açısından, maddelerin görüşülmesinde söz alan Kemal Nebioğlu ve Tarık Ziya Ekinci'nin herhangi bir itirazda bulunmadığı tutanaklardan anlaşılmaktadır⁷⁰. Partinin Cumhuriyet Senatosu üyesi Fatma Hikmet İşmen'in de, tasarının Senato'daki görüşmelerinde söz almamasından

ötürü, kanun hükümlerini kısaca aktarıp aykırı olduğu iddia edilen Anayasa hükümleriyle bağlantısını kurmaya gayret edeceğiz.

Söz konusu kanunun⁷¹ iptali istenen, 1. maddesi ile Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Devlet Güzel Sanatlar Akademileri kurulması hükme bağlanmakta, 2. maddesinin 2. fıkrasında ise de akademilerin yeni enstitü açma yetkisini bakanlığın onayı ile veya bakanlığın bu yetkiyi re'sen kullanabileceği düzenlenmiştir. Bakanlığa önemli ölçüde bağımlı bir Akademilerarası Kurul kurulması hükme bağlanmışken, bu maddeye dair bir aykırılık iddiası söz konusu olmasa da, bu kurulun kararlarının kesin olması Anayasa'ya aykırı telakki edilmiştir. Dilekçede yer alan 29. maddenin C ve D bentleri ibaresinde bir maddi hatanın olduğu fark edilmektedir. Tek fıkradan oluşan bu madde yerine, işten el çektirme ve meslekten çıkartma disiplin cezalarını keyfi uygulamalara mahal verebilecek biçimde muğlak ifadelerle düzenleyen 30. maddenin C ve D bentlerinin iptali istenmiş olmalıdır. Son olarak da, iptali istenen geçici hükümlerde mevcut İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin yeni idari yapılanmaya uygun hale getirilmesi amaçlanmakta; ancak gerek asaleti olmayan asistanların görevlerine son verilebilmesi, gerekse keyfi uygulamalara mahal verebilecek biçimde atama ve yer değiştirmelere ilişkin düzenlemelerin hükümde yer almasının Anayasa'ya aykırı olduğu düşünülebilir. Dilekçede eşitlik ilkesi (m. 12), bilim ve sanat hürriyeti (m. 21), çalışma hürriyeti (her ne kadar 41. madde zikredilse de çalışma hürriyetinin düzenlendiği 42. madde yukarıdaki hükümler ile daha uyumludur) ile idarenin yargısal denetimine ilişkin hükme (m. 114) atıf yapılmıştır. Özetle Parti, burada aydın kesimden sayılabilecek öğretim elemanlarının çıkarlarını savunurken aynı zamanda hukuk devleti ilkesine ilişkin itirazlarını da sunmaktadır.

Haziran 1970'te Millet Meclisi Başkanlığına sunulan, daha sonradan 1317 sayılı kanun olarak yasalaşacak olan, 274 sayılı Sendikalar Kanunu'nda değişiklik yapılmasına ilişkin hükümet tasarısı, 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nda değişiklik yapılması tasarısı ile beraber Devrimci

İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK) büyük tepkisini çekmiştir. Konfederasyon, dönemin başbakanı, AP lideri Süleyman Demirel'e 9 Haziran 1970 tarihinde gönderdiği mektupta tasarıların Anayasa ile 87 ve 98 sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmelerine aykırı olduğunu belirtmekte ve tasarının kanunlaşması durumunda sendika özgürlüğü ile toplu sözleşme ve grev haklarının dolaylı yoldan kaldırılmış olacağı uyarısı yapılmış; fiili durum, işgal, oturma, direnme ismi ile patlamakta olan olayların artarak "... işçileri anarşik bir ortama itme zorunluğunda bırakmış ..." olacağı belirtilmiştir (Sülker, 1987: 39 – 40). 274 sayılı kanunda değişiklik yapan tasarının Millet Meclisi'ndeki ilk görüşmesi 11 Haziran 1970 tarihinde yapılmış, ertesi günkü birleşimde yapılan oylamada da kanun kabul edilmiştir. Kanunun ikinci görüşmesi, İstanbul ve Kocaeli'ndeki geniş çaptı protesto yürüyüşlerinin ardından Bakanlar Kurulu tarafından 16 Haziran 1970 tarihinde, saat 21:00'dan itibaren ilan edilen sıkıyönetim içerisinde yapılacak, 29 Haziran 1970 günü yasalaşacaktır. Parti, hem 1317 sayılı kanuna, hem de sıkıyönetim kararının onaylandığı TBMM Birleşik Toplantısı'nda –sıkıyönetimin ilanı ve süre bitiminin ardından, iki ay daha uzatılmasına dair- alınan kararlara karşı başvuru yapacaktı.

1317 sayılı kanunun tümünün esas yönünden Anayasa'nın 46. maddesine aykırı olduğunu iddia eden parti, küçük sendikaları ortadan kaldıracığını iddia ettiği bu düzenlemenin, Anayasa'da "güçlü veya güçsüz sendika ayrımı" yapılmadığı, çalışanlara sendika kurma hakkının salt biçimde öngörüldüğünü savunmaktadır: "*Bu gibi koşulların işçilere karşı işleyecek ve iktidarlara göre ayarlanabilecek görüşlere yol açacağı açık olduğu içindir ki Anayasa bu yolda bir sınırlandırmaya gitmemiştir. Nitekim bu Yasada ele alınan ölçü, sendikanın üye sayısıdır ki hiç bir zaman geçerli ve yeterli değildir; çünkü üye sayısının çokluğu, sendikanın gördüğü işler, elde ettiği yararlar bakımından işçilerce tutulmasının sonucu ise güçlülüğün kanıtı olabilir, yoksa yarışmacı kuruluşlar yasa ile kapatılmış veya kurulmaları engellenmiş ise ve bunun sonucunda bir sendikada üye sayısı çoğalmış ise bu çokluk, sendika için güçlülük kanıtı olamaz.*

Kaldı ki üye sayısını saptama yöntemleri dahi, bu işe elverişli değildir; çünkü üye sayısını saptamada dolanları, kötü düzenleri önleyici tedbirler öngörülmemiştir” (K. 1972/3, AMKD 10:, s. 112).

Partinin maddelere ilişkin iptal iddiaları ise, sendikaların ortak hareket etmesine ilişkin birlikler kurmalarının önüne geçilmesinin; sendika kurma, sendikaya üyelik ve üyelikten çıkma hakkının farklı yollarla kayıtlanmasının; sendikaların ülke çapında faaliyet göstermesi ile federasyon ve konfederasyon kurmalarına ilişkin örgütlenme sayıları getirilmesinin; uluslararası meslek kuruluşlarına üyeliğin en çok işçiyi temsil eden konfederasyon ve sendikalara tanınmasının; işveren sendikalarına hitap eden ve lokavta karar verme yetkisini sayan hükmün; sendikalara kooperatif kurma ve sınai ve iktisadi işletmelere yatırım yapma yetkisi ile buralardan elde edilecek gelirlere ilişkin düzenlemelerin; sendikaların üyelerin meslekleriyle ilgili gerekli her türlü ham veya yan madde ile üretim araç ve gereçlerini kiralama, ödünç veya bağışlama yetkisinin; işçilerin, üye olmasa da o işkolunda yetki almış sendikaya aidat ödeme yükümlülüğü ile konfederasyonların, kendisine bağlı olan sendikalar ve federasyonların gelir, gider ve çalışmalarını denetleme yükümlülüğünün Anayasa’ya aykırı olduğu yönündedir (bkz. K. 1972/3, AMKD 10, s. 112 – 117). Gerekçeleri incelediğimizde ise, yukarıda incelediğimiz 274 sayılı kanuna karşı yapılan başvuruda savunulan görüşlere ciddi bir paralellik görebiliriz (bkz. yuk. 16 –18). Özellikle Anayasa’da kayıtlanmaksızın tanınmış olan hakların yasayla sınırlanamayacağı ve lokavtın anayasal dayanaktan yoksunluğu gerekçelerinde bu durum açıktır. Sendikalara, tasarının gerekçesinde işçilerin “alın terini değerlendirecek” şeklinde ifade edilen türden kooperatif kurma ve işletmelere yatırım yapma yetkisi verilmesi ise yeni bir düzenlemedir. Partiye göre, “*Bu kuralın gerçek ereği, sendikaların üstü kapalı biçimde ticarî ortaklıklar durumuna girmesi ya da işverenlerin sermayesine ortak olması, dar zamanlar için işçilerin verdikleri ödentilerin bir bölümünün sermaye piyasasına aktarılması ve sonuçta işçi sınıfının sınıfsal dayanışmasının ortadan kaldırılarak*

sermaye ile bütünleştirilmesinin sağlanmasıdır. Kesin bir gerçektir ki sendikaların ticaretle uğraşması, onları sendikalıktan çıkarır” (K. 1972/3, AMKD 10, s. 116). Bu görüşün hukuki dayanağı ise Anayasa’nın 46. maddesinin gerekçesinde bulunmaktadır. Gerekçedeki ifadeye göre, sendikalar derneklerin özel bir biçimidir ve dernekler ile ticari ortaklıklar birbirinden büsbütün ayrı hukuki kategorilerdir. Bu sebeple, “... *sendikaların ticaretle uğraşması ve yatırımlar yapması, onları sendikalıktan çıkarır ve Anayasa’ya aykırı duruma getirir”* (K. 1972/3, AMKD 10, s. 116). Sendikalar için getirilen ve kanunun tümünün aykırılık gerekçesinde de yer alan sayısal yükümlülüklerin ise, asıl olarak DİSK’in faaliyetlerini engellemek için yapıldığı iddia edilmiştir.

Aslında hukuk devleti ilkesine dair bir başvuru olsa da 15–16 Haziran olaylarının ardından İstanbul ili ile Kocaeli’nin Merkez ve Gebze ilçelerinde bir ay süreyle ilan edilen, ardından iki ay süreyle uzatılan sıkıyönetimin TBMM tarafından onaylanmasına ilişkin parlamento kararlarına yapılan başvuruları da, konuyla ilgisinden dolayı bu bölümün sonunda inceleyeceğiz. Dava dilekçesinde ilk olarak bu kararları iptal etmenin AYM’nin yetkisinde olduğu savunulmuştur. Partiye göre, sıkıyönetim ilanının onaylanması ve süresinin uzatılması şeklen bir parlamento kararı olsa da, maddi olarak, yurttaşlara birtakım zorunlu tasarruflara uyma yükümlülüğünün ancak kanunlarla getirilebileceği gerekçesiyle, kanun niteliğinde ve anayasaya uygunluk denetimine tabidir; zira “... *bütün özgürlükleri bir süre için askıya alan veya kısıtlayan bir yasama işleminin yargı denetimi dışında bırakılabileceğini düşünmek, Anayasa’mızın temel ilkeleri ve getirdiği sistem karşısında mümkün değildir”* (K. 1970/42, AMKD 8, s. 444). Bunun yanı sıra Bakanlar Kurulu, Anayasa’nın 124. maddesiyle kendisine tanınmış olan sıkıyönetim ilanı biçimindeki idari işleminin sebep unsuru olarak, maddede yer alan “ayaklanma” halini gösterdiğine Parti tarafından dikkat çekilmiştir. Bir başka deyişle, Bakanlar Kurulu’nun 15–16 Haziran olaylarını “ayaklanma” olarak nitelendirerek sıkıyönetim ilan etmesine karşılık olarak Parti, bu olayların isyan fiili ile hiçbir şekilde ilgisi olmadığını belirterek hareketin silahsız oluşunu

ve hükümetin varlığını hukuken tanımama ve hükümeti devirme saikinin olayda söz konusu olmadığına işaret etmiştir. Partiye göre olay, “... *Anayasa’mızın açıkça tanıdığı sendikal hak ve özgürlükleri kısıtlayan, bu niteliği ile Anayasa’ya aykırılığı açık, fakat iptal edilinceye kadar amacını gerçekleştirmiş olacak bir kanun tasarısına karşı, işçi kitlelerinin iktidarı Anayasa’ya saygıya davet eden bir protesto hareketidir.*” Bu sebeple, sıkıyönetim ilanını gerektirecek biçimde, idari işlemin sebep unsuru oluşmamıştır (K. 1970/42, AMKD 8, s. 444 – 445)⁷².

Anayasa hükmü uyarınca, Bakanlar Kurulu tarafından ilan edilen sıkıyönetimin hemen TBMM’ye sunulur ve sıkıyönetimin devamı, TBMM Birleşik Toplantısında alınacak karara bağlıdır (m. 124). Hem sıkıyönetimin ilanı, hem de uzatılmasına ilişkin Başbakanlık tezkerelerinin görüşmelerinde, parti üyesi tek senatör Fatma Hikmet İşmen ve her ne kadar artık Partiye bağı kalmamış olsa da bu noktada Partiye görüş ayrılığına düştüğü kanısında olduğumuz Mehmet Ali Aybar söz istemişlerse de, görüşmeler “kifayet önerge”leri ile sonlandığı için ⁷³ , parlamento üyelerinin beyanlarına erişememekteyiz. Buna rağmen, bir işçi hareketine karşı alınmış olan sıkıyönetim kararına karşı dava açan Partinin bu tutumunun, temel tezleri ve temsil ettiği çıkarlar ile tamamen uyumlu olduğunu söylemek mümkündür.

Yine Aybar üzerinden giderek, Parlamento çalışmaları ile AYM ilişkisini, Aybar’ın Başbakan ve İçişleri Bakanı aleyhine verdiği gensoru önergesinin görüşmelerinde rahatlıkla izleyebiliriz. Önergesi üzerine söz alan Aybar, dava dilekçesindeki argümanlara paralel açıklamalarla [“... *maksat bir ayaklanma değil, buradan belli bir sendikanın, sendikal hürriyetleri ve hakları kullanma zihniyetine uygun düşmediği kanısında bulunduğu bir kanunu protesto etmektir.*”]; “... *Hükümetin sıkıyönetim kararı da eğer bir kanun mevzuu olmuş olsaydı hiç şüphesiz Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilirdi.*” (Aybar, 1973, s. 16, 19 abç)] sıkıyönetim kararının Anayasa’ya aykırı olduğunu savunmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye İşçi Partisi'nin Anayasa Mahkemesi'ne yaptığı başvuruların tüketici bir analizine yönelmiş ve kısaca şu sonuçlara ulaşmıştır:

(1) Partinin başvuruları, programında ortaya koyduğu siyasetin bir devamı niteliğinde ve temsili iddiasında olduğu “tüm ezilen sınıfların” ve özellikle işçi sınıfının çıkarlarına odaklanmış bir nitelik arz etmektedir. Ayrıca, özellikle orta sınıfları ilgilendiren yasalara dair başvurularda da Partinin sınıfsal tezleri ile tutarlılık gözlemlenmektedir. Genel olarak Parti programı ile yapılan başvuruların örtüşmesi de dikkat edilmesi gereken bir noktadır.

(2) 1961 Anayasası'nın yorumlanma biçimi ile yapılan başvurulardaki hukuki gerekçeler tutarlılık içerisindedir. “Ezilen sınıfların çıkarlarını koruyucu nitelikte” olan Anayasa'ya aykırılık gerekçelerinde ise hem liberal hukukun temel kavramları, hem de “grevin bir savaş aracı oluşu” gibi liberal hukukun dışında olan argümanlar birlikte kullanılmıştır. Ancak bütün argümanlardaki temel espri, argümanların Anayasa'nın “ruhu”na uygun olarak, sınıf çıkarlarına göre şekillendirilmiş olmasında yatmaktadır.

(3) Partinin, siyasal temsil ile ilgili kanunların Anayasa'ya aykırılığı gerekçesiyle yaptığı başvurularda imlediğimiz sosyal devlet-siyasal temsile dair kurduğu ilişki, yapılan başvuruların “parlamento çalışmalarının devamı” niteliğinde oluşu ile yakından ilgilidir. Eğer ki Parti “tüm ezilen sınıfları” temsil ediyorsa ve Parti'nin varlığı ile “ezilen sınıflar” Anayasa güvencesi altındaki haklarına kavuşacaklarsa, bunun yolu Parlamento olduğu kadar Anayasa Mahkemesi'nden de geçmektedir.

Partinin temsil iddiasında olduğu sosyal sınıfların çıkarlarını mevcut hukuki düzenlemeleri “defi-hakkaniyet” tartışmasında olduğu gibi eğip bükerek koruma gayretinin somut bir karşılığının olup olmadığı, ancak AYM'nin karar gerekçelerinin de çalışılması durumunda anlam kazanacaktır. Bu makale temel olarak “Parti tezlerinin iptal davası dilekçelerindeki yansımalarına” odaklandığı

için bu soruyu net bir cevap vermek şu aşamada mümkün olmamaktadır. Buna karşın, Partinin sınıf siyaseti, mevcut hukuk düzeni içerisinde de verilebilecek bir mücadelenin varlığını doğrulamakta, örneğin “TCK 141-142”nin iptali başvurusunda olduğu gibi buradan –zayıf ve yetersiz de olsa– bir kazanım elde edilebileceğini göstermektedir. Ancak bu kazanımın genel olarak sınıf siyasetinin güçlü olduğu ve aynı zamanda işçi sınıfının siyasal temsilcisi olan bir Partinin parlamentoda yer aldığı bir dönemde elde edildiği de unutulmamalıdır.

Son olarak, Partinin Anayasa’ya aykırı olduğunu iddia ettiği kanunlar kadar etmediği kanunların da incelenmesi gerektiğini düşünüyöruz. Çalışmamızın sınırları böylesi geniş bir meseleye eğilmemizi engellediği için bu noktaya değinmemekle beraber örneğin, Partinin kalkınma meselesi ile vergi politikaları hakkında yalnızca iki başvurusu olması, ayrıca incelenmeye değer bir husus olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Akademik Yayınlar

- Akbaş, K. (2015). *Avukatlık Mesleğinin Ekonomi Politikası*. Ankara: NotaBene.
- Aksoy, M. (1970). Türkiye’de Düşünce Özgürlüğü. *Türkiye’de İnsan Hakları Semineri* içinde. Ankara: AÜHF Yay.
- Atılğan, G. (2015). Sanayi Kapitalizminin Şafağında. *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat* (G. Atılğan, C. Saraçoğlu, A. Uslu, Yay. Haz.) içinde. İstanbul: Yordam.
- Aren, S. (1993). *TİP Olayı (1961-1971)*. İstanbul: Cem.
- Aybar, M. A. (1968). *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm Seçmeler: 1945-1967*. İstanbul: Gerçek.
- Aybar, M. A. (1973). *12 Mart’tan Sonra*, İstanbul: Sinan.
- Aybar, M. A. (2014). *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*. İstanbul: İletişim.
- Aybay, R. ve Oral, E. (2016): *Kamusal Uluslararası Hukuk*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay.
- Aydinoğlu, E. (2007). *Türkiye Solu (1960-1980)*. İstanbul: Versus.
- Bilgen, P. (1976). 1961 Anayasasına Göre Sıkıyönetim. İstanbul: İÜ Yay.
- Boran, B. (1968). *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*. İstanbul: Gün.
- Çağlayan, M. M. (tarihsiz). *Türk Ceza Kanunu C. II.*. Ankara: Yetkin.
- Çelenk, H. (1976). *141 – 142 Üzerine*. Ankara: Anka.
- Çelenk, H. (2003). *Türkiye İşçi Partisi’nde İç Demokrasi*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Edis, S. (1979). *Medeni Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri*. Ankara: AÜHF Yay.
- Ergül, O. (2002). Anayasa Mahkemesi’nin TBMM İçtüzük Değişikliğini İptal Kararı Işığında Özel Yasama Yöntemine Bir Bakış. *TBB Dergisi* 51 (4), 99 – 130.

-
- Eroğul, C. (1977). *Türk Anayasa Düzeninde Cumhuriyet Senatosu'nun Yeri*. Ankara: AÜSBF Yay.
- Göztepe, E. (2012). Anayasa Yargısının Meşruluğu. *Demokratik Anayasa* (E. Göztepe ve A. Çelebi, Haz.) içinde. İstanbul: Metis.
- İba, Ş. (2009). *Parlamento İçtüzük Metinleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- İleri, R. N. (1987). *Türkiye İşçi Partisi'nde Oportünist Merkezîyetçilik*. İstanbul: Yalçın.
- Karahanogulları, O. (2011). Haklar Mücadelesinde Bir Direnç Mevzisi Olarak Hukuk. *Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri I* (Y. Bükev et.al., ed.) içinde. Ankara: NotaBene.
- Keleş, D. (2009). *Türkiye İşçi Partisi'nin Parlamenter Muhalefeti*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi. YÖK Tez Merkezi'nden erişilmiştir (E. T. 12.06.2016).
- Kili, S. ve Gözübüyük, A. Ş. (1985). *Türk Anayasa Metinleri*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Küçük, Y. (1985). *Planlama, Kalkınma ve Türkiye*. Ankara: Tekin.
- Landau, J. M. (1979). *Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar*. (E. Baykal, Çev.). Ankara: Turhan.
- Mumcu, U. (1986). *Sosyalizm ve Bağımsızlık*. Ankara: Tekin.
- Öden. M. (2003). *Seçmenlerin 'Kişi Tercihi' Açısından Seçim Sistemleri*. Ankara: Yetkin.
- Öden. M. (2003). *Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi*. Ankara: Yetkin.
- Öngel, M. M. (2015). *2015 Türkiye Seçimleri-3*, <http://viraverita.org/yazilar/2015-turkiye-secimleri-3-oy-pusulasindaki-murekkepten-ceylan-derisi-koltuklara-bir> (E. T. 12.08.2016).
- Öztan, B. (2016). *Medeni Hukuk'un Temel Kavramları*. Ankara: Turhan.
- Salman, T. (2004). *TİP Parlamentoda 1966-1967. Cilt 2*. İstanbul: TÜSTAV
- Sargın, N. (2001). *TİP'li Yıllar (1961-1971) Anılar Belgeler I-II*. İstanbul: Felis.

-
- Sayılgan, A. (1974). *Türkiye’de Sol Hareketler*. İstanbul: Otağ.
- Sertel, Y. (1969). *Türkiye’de İlerici Akımlar*. İstanbul: Ant
- Sülker, K. (1976). *Türkiye’de Grev Hakkı ve Grevler*. İstanbul: Gözlem.
- Sülker, K. (1987). *Türkiye’yi Sarsan 2 Uzun Gün*. İstanbul: Verso.
- Şener, M. (2015). *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset*. İstanbul: Yordam.
- Tanör, B. (1979). *T.C.K. 142. Madde Düşünce Özgürlüğü ve Uygulama*. İstanbul: Forum Yay.
- Tanör, B. (1986). *İki Anayasa 1961-1982*. İstanbul: Beta.
- Tanör, B. (1993). *Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu*. İstanbul: BDS.
- Türkiye İşçi Partisi. (1962). *TİP Tüzüğü*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Türkiye İşçi Partisi. (1964). *TİP Programı*. İstanbul: Ersa.
- Türkiye İşçi Partisi. (1965). *TİP Tüzüğü*.
- Türkiye İşçi Partisi. (1967). *TİP Tüzüğü*. Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi.
- Ünlü, B. (2002). *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*. İstanbul: İletişim.
- Ünsal, A. (2015). *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Yetkin, Ç. (1970). *Türkiye’de Soldaki Bölünmeler 1960-1970*. Ankara: Toplum.

Anayasa Mahkemesi Kararları

- 24.04.1963 tarih ve E. 1963/190, K. 1963/100 sayılı karar. *AMKD* 1, 246 – 259.
- 13.05.1963 tarih ve E. 1963/200, K. 1963/110 sayılı karar. *AMKD* 1, 259 – 271.
- 21.06.1963 tarih ve E. 1963/192, K. 1963/161 sayılı karar. *AMKD* 1, 318 – 322.
- 26.06.1963 tarih ve E. 1963/197, K. 1963/166 sayılı karar, *AMKD* 1, 323 – 343.
- 01.07.1963 tarih ve E. 1963/207, K. 1963/175 sayılı karar, *AMKD* 1, 360 – 365.
- 05.07.1963 tarih ve E. 1963/170, K. 1963/178 sayılı karar, *AMKD* 1, 370 – 378.
- 08.07.1963 tarih ve E. 1963/204, K. 1963/179 sayılı karar, *AMKD* 1, 378 – 388.
- 21.10.1963 tarih ve E. 1963/172, K. 1963/244 sayılı karar, *AMKD* 1, 439 – 457.
- 20.05.1963 tarih ve E. 1963/174, K. 1963/115 sayılı karar, *AMKD* 2, 3 – 14.

22.05.1963 tarih ve E. 1963/205, K. 1963/123 sayılı karar, *AMKD* 2, 14 – 31.
29.01.1964 tarih ve E. 1963/193, K. 1964/9 sayılı karar, *AMKD* 2, 56 – 63.
14.04.1964 tarih ve E. 1963/202, K. 1964/32 sayılı karar, *AMKD* 2, 109 – 113.
14.05.1964 tarih ve E. 1963/201, K. 1964/39 sayılı karar, *AMKD* 2, 149 – 150.
15.09.1964 tarih ve E. 1963/339, K. 1964/61 sayılı karar, *AMKD* 2, 216 – 227.
05.01.1965 tarih ve E. 1963/198, K. 1965/1 sayılı karar, *AMKD* 3, 3 – 15.
04.03.1965 tarih ve E. 1963/331, K. 1965/12 sayılı karar, *AMKD* 3, 67 – 83.
05.03.1965 tarih ve E. 1963/171, K. 1965/13 sayılı karar, *AMKD* 3, 83 – 104.
16.03.1965 tarih ve E. 1963/199, K. 1965/16 sayılı karar, *AMKD* 3, 111 – 126.
18.05.1965 tarih ve E. 1964/30, K. 1965/30 sayılı karar, *AMKD* 3, 141 – 147.
26.10.1965 tarih ve E. 1965/39, K. 1965/56 sayılı karar, *AMKD* 3, 263 – 268.
08.12.1966 tarih ve E. 1964/5, K. 1966/45 sayılı karar, *AMKD* 4, 274 – 284.
02.08.1967 tarih ve E. 1967/22, K. 1967/22 sayılı karar, *AMKD* 5, 154 – 170.
02.08.1967 tarih ve E. 1967/23, K. 1967/23 sayılı karar, *AMKD* 5, 171 – 175.
26.09.1965 tarih ve E. 1963/173, K. 1965/40 sayılı karar, *AMKD* 5, 290 – 363.
26-27.09.1967 tarih ve E. 1963/336, K. 1967/29 sayılı karar, *AMKD* 6, 6 – 47.
19-20.10.1967 tarih ve E. 1963/336, K. 1967/31 sayılı karar, *AMKD* 6, 47 – 86.
27.02.1968 tarih ve E. 1967/6, K. 1968/9 sayılı karar, *AMKD* 6, 123 – 138.
03-04-06.05.1968 tarih ve E. 1968/15, K. 1968/13 sayılı karar, *AMKD* 6, 141 – 226.
18-19.02.1969 tarih ve E. 1968/26, K. 1969/47 sayılı karar, *AMKD* 7, 244 – 268.
30.09.1969 tarih ve E. 1969/38, K. 1969/47 sayılı karar, *AMKD* 7, 393 – 395.
25.11.1969 tarih ve E. 1969 69, K. 1969/66 sayılı karar, *AMKD* 7, 447 – 449.
27.11.1969 tarih ve E. 1969/51, K. 1969/67 sayılı karar, *AMKD* 7, 449 – 451.
23-24-25.10.1969 tarih ve E. 1967/41, K. 1969/57 sayılı karar, *AMKD* 8, 18 – 133.
14.05.1970 tarih ve E. 1967/40, K. 1970/26 sayılı karar, *AMKD* 8, 258 – 288.
16.06.1970 tarih ve E. 1970/1, K. 1970/31 sayılı karar, *AMKD* 8, 313 – 340.
17.11.1970 tarih ve E. 1970/44, K. 1970/42 sayılı karar, *AMKD* 8, 443 – 452.

21.01.1971 tarih ve E. 1969/37, K. 1971/8 sayılı karar, *AMKD* 9, 207 – 245.
28.01.1971 tarih ve E. 1970/49, K. 1971/11 sayılı karar, *AMKD* 9, 250 – 275.
13.04.1971 tarih ve E. 1970/41, K. 1970/37 sayılı karar, *AMKD* 9, 416 – 449.
19.10.1971 tarih ve E. 1970/40, K. 1971/73 sayılı karar, *AMKD* 10, 36 – 52.
08-09. 02.1972 tarih ve E. 1970/48, K. 1972/3 sayılı karar, *AMKD* 10, 111 – 155.
15-16.02.1972 tarih ve E. 1971/32, K. 1972/15 sayılı karar, *AMKD* 10, 155 – 236.

Kaynakçada yer alan atıflar, *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi* ciltlerinin aşağıda künyesi verilen baskılarına yapılmıştır.

AMKD 1 (1971). Ankara: Yarı Açık Cezaevi Matbaası.
AMKD 2 (1971). Ankara: Yarı Açık Cezaevi Matbaası.
AMKD 3 (1971). Ankara: Yarı Açık Cezaevi Matbaası.
AMKD 4 (1967). Ankara: Yarı Açık Cezaevi Matbaası.
AMKD 5 (1972). Ankara: Yarı Açık Cezaevi Matbaası.
AMKD 6 (1969). Ankara: Yarı Açık Cezaevi Matbaası.
AMKD 7 (1970). Ankara: Yarı Açık Cezaevi Matbaası.
AMKD 8 (1965). Ankara: Yarı Açık Cezaevi Matbaası.
AMKD 9 (1972). Ankara: Yarı Açık Cezaevi Matbaası.
AMKD 10 (1973). Ankara: Yarı Açık Cezaevi Matbaası.

Yasama Meclisi Tutanakları

Metin içinde atıf yapılan Tutanak Dergilerine burada tekrardan atıf yapılmayacak, yalnızca kullanılan kısaltmalar açıklanacaktır. Atıf yapılan yasama meclisi tutanaklarına,
https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html internet adresinden erişilebilir.

CSTD – Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi.

MMTD – Millet Meclisi Tutanak Dergisi.

TBMMTD – Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Birleşik Toplantı).

B. – Birleşim.

C. – Cilt.

D. – Dönem.

TY. – Toplanma Yılı.

SONNOTLAR

-
- 1 Anayasaya aykırı olduğu iddiasıyla AYM'ye götürülen düzenlemelere karşı Mahkeme'nin tutumu, kararlarında kullandıkları akıl yürütme ve kararın sonuçları ayrı bir çalışmanın konusu olup bunlara yalnızca konuyla ilgili olduğu ölçüde yer verilecektir.
 - 2 Partinin parlamento faaliyetleri için bkz. Ünsal, 2015, s. 95 – 199; Keleş, 2009, s. 61 – 88.
 - 3 Bu konuda daha sonradan bir kanuni düzenleme yapılacak ve Parti bunu AYM'ye taşıyacaktır. (bkz. yuk. 41 – 42)
 - 4 Parti içi uyuşmazlıklar ve çatışmalar için bkz. İleri, 1987; Çelenk, 2003; Aybar, 2015, s. 451 – 659; Sayılğan, 1976, s. 489 – 533; Aydınoglu, 2007, s. 122 – 139.
 - 5 Bunun haricinde, partinin milletvekilleri Çetin Altan ve Behice Boran'ın, Çetin Altan'ın yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin olarak yaptığı başvurular bulunmaktaysa (bkz. K. 1967/22, AMKD 5, s. 154 – 170 ve K. 1967/23, AMKD 5, s. 171 – 175) da konumuz "iptal davaları" ile sınırlı olduğundan ötürü, bunun haricindeki başvuruları incelemeyeceğiz.
 - 6 TİP'in yaptığı bu 23 başvuru, Ağırnaslı'nın partiye katılması ile geçici 9. maddenin öngördüğü sürenin son günü yapılmıştır. (Ünlü, 2002, s. 186 – 187)
 - 7 Sargın, Parti'nin geçici 9. maddeye dayanarak yaptığı başvuruların beş ayrı dosya halinde hazırlandığını, bunlardan birisi yalnızca TCK 141 – 142'ye ayrılmışken diğer dört dosyada ise birden fazla kanunun birden fazla maddesinin iptali istendiğini belirtmektedir. (2001, s. 137)
 - 8 Bu konu, Parti üzerine olan geniş literatürde detaylı olarak işlenmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünsal, 2015, s. 109 – 154; Yetkin, 1970; Sayılğan, 1976, s. 486 – 533; Landau, 1979, s. 175 – 243; Sertel, 1969, s. 293 – 342; Şener, 2015, s. 249 – 348; Aydınoglu, 2007, s. 105 – 139.
 - 9 Aren'e göre, bütün dünyadaki marksist-sosyalist (komünist) partilerin temel niteliklerini ifade eden bu hükümlerde (Tüzük m. 2–3), partinin yasallığını korumak amaçlı olarak, işçi sınıfı öncülüğünün "demokratik" olacağı ve iktidar mücadelesinin "yasal yoldan" yapılacağına ilişkin hususlar da açıkça belirtilmiştir. (1993, s. 48)
 - 10 Sargın'ın aktardığına göre, Niyazi Ağırnaslı'nın 1965 seçimlerinden kısa bir süre önce Almanya'da Türkiye Komünist Parti'li Zeki Baştımar ile görüşmesi "çok vahim neticeler" doğurabilecek bir durumdu. Bu sebeple, Parti'nin yasal olarak ayakta kalabilmesini sağlamak adına Ağırnaslı'ya "işten el çektirilmiş"tir. (2001, s. 253 – 254). İleri ise, Ağırnaslı'nın istifa ettirilmesinde "kulağa fısıldanan başka 'şeyler'"in etkisinden şu şekilde bahsetmektedir: "*Parti dışındaki sözde 'dost' sesler 'aşırıları yine ortalığı karıştıracak, partinin kapatılmasına neden olacak, sizi tanıdık ancak dikkatli olun, aşırıları Partiden atını ürkütücü sloganlar, formüller kullanmayın' diye telkinleri, onları dinlemeye hazır olanlara fısıldanıyordu.*" (1987, s. 21)
 - 11 "*Sosyalizmin Türkiye'ye özgü tarih koşulları içindeki uygulamasına ve bu koşullarla, bu koşullar içindeki uygulamasının teoride değerlendirilmesinden meydana gelen Türkiye'ye özgü sosyalist teori – eylem sistemine Türkiye Sosyalizmi adını veriyoruz.*" (Aybar, 1968, s. 504)
 - 12 Parti tüzüğüne göre, Partinin en yüksek organı olan Büyük Kongre (BK) (m. 10/1), diğer yetkilerinin yanı sıra "[y]urt ve dünya olaylarını parti programı ışığında Türk işçi sınıfının ve emekçi halk yığınlarının menfaatleri açısından değerlendirmek; [p]artiyi ilgilendiren bütün meseleleri ele alıp incelemek"le görevlidir. GYK ise,

BK'daki mevcut delegelerin üçte ikisi tarafından, gizli oy ve açık sayım esaslarına göre, parti üyeleri arasından seçilen 27 asil üyeden oluşur (m. 11/1-d, m. 14/1), kurulun başkanı genel başkandır. (m. 14/2) Genel başkan seçmek gibi çok önemli bir görevin yanı sıra BK kararlarını gerçekleştirmek ile parti programı ve BK kararları ışığında Partinin siyasetini çizip yürütmekle görevlidir. (m. 15/1) GYK kararlarının icra organı ise, GYK tarafından seçilen ve 8 asil 3 yedek üye ile Genel Başkan'dan oluşan MYK'dir (m. 17/2). MYK ise GYK adına hareket eden partinin en yüksek yürütme organıdır (m. 17/1). Konumuz açısından MYK'nin, BK ve GYK kararlarını uygulama ve bunların gerçekleştirilmesi için her türlü işlemi yapma yetkisine dikkat çekmek gerekir (m. 18/1-a).

- 13 Partinin iç örgütlenmesi açısından son derece önemli olan bu düzenleme şu şekildedir: *“Partinin bütün organlarında görevli bulunanlardan yansının, tüzüğün 38 inci maddesinde sözü edilen işyeri esasına göre tutulmuş listeye kayıtlı veya sendika yöneticisi olan üyeler arasından seçilmiş olması gözetilir. Yönetim organlarınca kongrelere sunulacak aday listeleri, bu esasa göre tertiplenir; Kongreler de delege ve organları bu esastan ilham alarak seçerler.”*
- 14 Aybar genel başkanlık koltuğuna oturduktan sonra başlanan “TCK 141-142”nin kaldırılması kampanyası ile Parti yeni kişiliğini kamuoyuna ilk kez duyuracaktı (Ünsal, 2015, s. 100).
- 15 26.09.1965 tarih ve E. 1963/173, K. 1965/30 sayılı AYM Kararı, AMKD 4, s. 290 vd.
- 16 Mehmet Ali Aybar, 1961 Askeri Müdahalesi sonrasında Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e bu hükümlerin kaldırılması için bir mektup göndermiştir (Aybar, 1968, s. 179 – 188, Ünlü, 2002, s. 165 – 169).
- 17 Söz konusu hükümlerin mehazı olan İtalyan Devleti Koruma Yasası'nın gerekçesi şu ifadelerle sonlanmaktadır: *“Faşist hükümetin mutlaka gerçekleştireceği ve ısrarla istediği barışın en etkili araçları arasında sayılacak bu tasarının, tarafınızdan oybirliği ile onaylanacağına hükümetimizin inancı büyüktür.”* (Çelenk, 1976, s. 21 – 22)
- 18 Hükümlerin bir bütün olarak uygulamasına ilişkin örnekler için bkz. Tanör, 1993, s. 64 – 68. “TCK 141–142” ve AYM'nin kararı üzerine monografik bir çalışma için bkz. Tanör, 1979.
- 19 Sargın, başvurunun ilk bölümünün bizzat Aybar'ın kaleminden çıkmış olduğunu belirtmektedir. (2001, s. 140)
- 20 Dilekçenin bu bölümünde ilginç bir detay göze çarpmaktadır. Anayasa'nın 11. maddesine göre bütün temel hak ve özgürlüklerin “Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygun olarak” kanunla sınırlanabileceği hükme bağlanmışken 21. maddede yer alan bilim ve sanatı serbestçe öğrenme, öğretme, açıklama, yayma ve bu alanda her türlü araştırmayı yapma hürriyetlerinin doğası itibarıyla sınırlanamayacağı savunulmuştur: *“Bu hak ve hürriyet, bilim hürriyeti, tabiat kanunlarının objektif ölçülerini kullanmak, onlara bağlanmaktan ibaret olduğuna göre, bilimin objektif değeri karşısında bu hak ve hürriyetin kişisel bir hak hürriyetten farklı olarak tam mânası ile mutlak mahiyette bulunduğu tezahür eder ki, gerçekten de matematik veya herhangi bir bilimsel objektifliğin değil özüne dokunmak, kılına bile dokunulamaz. / ... 21. madde ile teminat altına alınan bilim hürriyetinin Anayasa'nın 11. maddesindeki sebeplerle dahi hiç bir derecede sınırlanamayacağını kabul gerekir.”* (K. 1965/40, AMKD 4, s. 295)
- 21 Sargın, sözlü savunmayı Aybar'ın yaptığını belirtmekte ve Genel Başkan'ın izlenimlerini şu şekilde aktarmaktadır: *“Ben konuşurken bir yandan da dinleyen yargıçları, onların davranışlarını, mimik ve jestlerini izlemeye çalıştım. Öyle bir izlenim edindim ki, eğer hemen bugün gecikmeden bir karara varılacak olsa biz kazanırız.”* (2001, s. 141)
- 22 Muammer Aksoy, “komünizm” ve “sosyalizm” terimlerinin o dönem uygulamasında nasıl anlaşıldığını şu ifadelerle açıklamaktadır: *“Ama bugün hiç değilse memleketimizde ‘komünizm’ deninde anlaşılan, emeğe dayanan iktisadî sistemi, kolektivist bir ekonomik düzeni uygulayacak yöneticilerin zorla iş başına gelmesi ve geldikten sonra da aksi görüşleri savunanlar için siyasal hürriyetin tanınmamasıdır. Komünizmden marksist literatürdeki anlamı çıkartarak ‘devletsiz’ ve ‘herkesin ortak üründen ihtiyacına göre aldığı’ devreyi anlamıyoruz. Komünizm ile sosyalizm arasında tatbikatta –özellikle memleketimizde- yapılan ayırım hukukî-siyasî bir karakter taşımakta, iktisadî ölçütler değil, hukukî ve siyasî ölçü ve unsurlar temel alınmaktadır: Komünizm deyimine verilen anlam emekçilerin iktidara zorla gelmesi ve orada zorla kalmasıdır. Ve Anayasa düzenimizin yasakladığı sol partiler de, istediği kadar solda olan bir iktisadî düzen değişikliğini amaç edinen partiler değil, klasik hürriyetleri yok eden bir siyasî anlayışı benimsemiş partilerdir.”* (1970, s. 206 – 207)
- 23 “TCK 141–142” başvurusunun sonucu Parti'nin –ve özellikle Aybar'ın- 1961 Anayasası'na dair tezlerini bir ölçüde destekleyici nitelikte olduğu için bu hususa değinmek yerinde olacaktır. Mahkeme davayı reddederken sosyalizmin “demokratik” bir sistem olduğunu belirtmiş; 1961 Anayasası'nın, Parti'nin iddiasının aksine, sınırsız olmasa da “sosyalizme açık” olduğunu beyan etmiştir. İptali istenen düzenlemeler ile yasaklanmış olanın “... münhasıran sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmeye ve komünizme yönelen dernek kurmak veya bunlarla birlikte anarşizme matuf propaganda yapmak ...” olduğunu belirten Mahkeme, sosyalist partilerin kurulması ve propaganda faaliyetinin yasak kapsamına girmemesi sebebiyle hükümlerde Anayasa'ya aykırılık görmemiştir (K. 1965/40, AMKD 4, s. 322 – 323, 330 –

332). Böylece, hem proletarya diktatörlüğünü savunmayan, demokratik yollardan iktidara gelme mücadelesindeki Partinin yürüttüğü siyasetin 1961 Anayasası çerçevesinde meşruiyeti kanıtlanmış olmakta hem de maddenin bu biçimdeki yorumuyla düşünce ve bilim hürriyetinde –yetersiz de olsa- bir kazanım elde edilmektedir.

- ²⁴ Basın Kanunu'nun iptali istenen hükmüne göre “[y]abancı memleketlerde çıkan basılmış eserlerin Türkiye'ye sokulması veya dağıtılması Bakanlar Kurulu Kararı ile men olunabilir. / Bu gibi basılmış eserlerin, Bakanlar Kurulundan acele karar alınmak üzere, içişleri Bakanlığınca karardan evvel dağıtılmaları men olunabileceği gibi, dağıtılmış olanlar da toplattırılabilir. / Men edilmiş olmasına rağmen bunları Türkiye'ye bilerek sokanlar, dağıtanlar veya bu gibi eserleri kısmen veya tamamen iktibas ederek yayınlar 3 aydan 1 yıla kadar hapis ve 500 liradan 5000 liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar.”
- ²⁵ Ceza Yasası'nda iptali istenen düzenlemeye göre “a) Kanunun cürüm saydığı bir fiili açıkça övmek veya iyi gördüğünü söylemek / b) Halkı Kanuna itaatsizliğe tahrik etmek / c) Cemiyetin muhtelif sınıflarını umumun emniyeti için tehlikeli bir tarzda kin ve adavete tahrik etmek” suç sayılmakta ve ceza yaptırımına bağlanmaktadır.
- ²⁶ Bu başvuruda ayrıca TCK m. 143'ün de iptali istenmiş, ancak daha önceden, Adalet Partisi tarafından açılan iptal davasının reddi neticesinde Partinin başvurusu, başka bir inceleme yapılmaksızın reddedilmiştir. Bu sebeple Partinin gerekçesini kararda görememekteyiz. Hüküm, uluslararası veya başka ülkelerde kurulmuş dernek veya kuruluşların Türkiye'de açılmasını ve yurt dışında olan derneklere izinsiz üye olmayı ceza yaptırımına bağlamaktadır. AP, hükmün bu ikinci kısmını “antidemokratik” bularak, ilk kısmını ise “TCK 141-142”de daha ağır cezai yaptırımlar olduğu için hükmün gereksiz olduğundan bahisle, Anayasa'ya aykırı olarak değerlendirmiştir (K. 1964/8, AMKD 2, s. 43 – 56).
- ²⁷ TİP, siyasi hayatı boyunca çeviri veya telif, herhangi bir yayıncılık faaliyeti içerisinde olmamıştır. Buradaki boşluğun, Yön, Sosyal Sol, Ant gibi yayınevlerinin sürekli çeviri eser basmaları ile doldurulduğunu ve “ideolojik ve kuramsal açılardan büyük bir açıklık içindeki” genç kitlelerin TİP'ten Milli Demokratik Devrim Hareketine kaymasında bu yayınların önemli bir rolü olduğu belirtilmektedir. (Şener, 2015, s. 261).
- ²⁸ İptali istenen düzenlemeler şu şekildedir: “A) Bu kanun, mahiyeti itibariyle yolunda işliyebilmesi için günde en az on işçi çalıştırmayı gerektiren iş yerlerine ve buralarda çalışan işçilere bunların iş verenlerine uygulanır. Bir iş yerinin İş Kanununun şumulüne alındığı keyfiyeti işverene tebliğ edilir. Bu tebliğ iş veren tarafından iş yerinde ilân olunur. İş verenler veya işçileri tebliğ tarihinden itibaren bir ay içinde itiraz edebilirler. Vukubulacak itirazlar kanunun uygulanmasını durdurmaz. İtiraz Bakanlıkça incelenerek kesin karara bağlanır. / B) Yılın her hangi bir devresinde tam veya fazla faaliyette bulunup öteki devrede büsbütün faaliyetten kalan veyahut faaliyetini azaltan iş yerleri için bunların faaliyet devresinde yolunda işliyebilmelerini sağlayacak işçi sayısı, kanun hükümlerini uygulamakta esas tutulur. / C) Çalıştırdığı işçi sayısı bakımından yukarıda yazılı (A) fıkrasının tarifine uygun nitelikte olmamakla beraber mahiyetleri ve ekonomik durumları itibariyle bu kanun ile 3008 sayılı İş Kanunu hükümlerinin kısmen veya tamamen, mahal veya iş kolu itibariyle kendilerine teşmili lâzım gelen işler ve iş yerleri Bakanlar Kurulu kararıyla tesbit edilerek Çalışma Bakanlığınca uygulanır. / Ç) Deniz ve hava nakliyatı ile Tarım işlerinde bu kanun hükümleri uygulanmaz. ... / D) Aynı çatı altındaki birlikte yaşayan bir ailenin fertleri veya hısımları arasında ve aralarına dışardan başka kimse katılmayarak ev içinde yapılan işlerle ev hizmetleri bu kanunun şumulü dışındadır ...”
- ²⁹ Örneğin, parti programında açıkça “Anayasa'mız, lokavtı, sosyal adalet, hukuk devleti ve demokrasi ilkeleri ile bağdaşmayacağından dolayı, bir hak olarak tanımamıştır. ... Türkiye İşçi Partisi, Anayasa'mızın 3, 10, 34 ve 41 inci maddelerine aykırı olan, kişilerin temel hak ve hürriyetlerini sınırlayan ve sosyal devlet ilkesiyle bağdaşmayan lokavtı yasaklayacaktır” denmektedir. (TİP Programı, 1964, s. 132) 3008 sayılı İş Kanunu'nda grev ve lokavt, aynı bölümde yasaklanmış ve cezai yaptırımlar bölümün devamında düzenlenmiştir. Parti, iptal davası dilekçesinde yalnızca grev yasağına ilişkin düzenlemelerin iptalini istemiş, lokavt düzenlemelerinin anayasaya aykırı olduğunu iddia etmemiştir.
- ³⁰ Hüküm şu şekildedir: “Her kim cebrü şiddet veya tehdit ile gerek amele ve gerek ticaret ve sanat sahiplerini veya müteahhitleri yevmiyeleri azaltıp çoğaltmağa veyahut evvelce kabul edilen şartlardan başka şartlar altında mukaveleler kabulüne icbar etmek maksadile bir işin tatiline veya nihayet bulmasına sebebiyet verir veya tatilin devamına âmil olursa altı aydan beş seneye kadar hapis ile cezalandırılır.” Hükmün uygulamasına bir örnek verecek olursak: TEK İzmir Termik ve Gaz Turibünleri İşletme Müdürlüğü Elektrik Türübün-Kazan İşletmeleri'nde çalışan ve 1475 sayılı İş Kanunu'nun hükümlerine aykırı olarak fazla çalışma yaptırılan, parçalı izin kullandırılan ve hafta tatili istirahatleri kullandırılmayan işçilere, sendika yöneticileri, bu haklarını kullanmaları için uyarıda bulunmuştur. İlk derece mahkemesi sendika yöneticilerine ceza tayin etmiş, Yargıtay ceza dairesi kararı bozmuş ve ardından ilk derece mahkemesi şu gerekçeyle direnme kararı vermiştir: “275 sayılı Yasanın 20. maddesi gereği olarak, elektrik, havagazı istihsal ve dağıtım işyerlerinde grev yapılmaması

- zorunludur. Bu tür işyerlerinde elektrik enerjisini kısıtlayıcı ve iş düzenini aksatıcı nitelikte istirahatte bulunmak, grev niteliğinde bir davranıştır". Bu kararı Yargıtay Ceza Genel Kurulu bozmuş olsa da (22.9.1980, 9/167–291), karar hükmün uygulama alanına ilişkin bir fikir vermektedir. (Çağlayan, tarihsiz, C. 2, s. 508 – 510)
- 31 Düzenleme şu şekildedir: "*Hizmet akdine göre çalışmayı veya nakliye mukavelesine göre esas itibarıyla bedenî hizmet arzı suretiyle çalışmayı yahut neşir mukavelesine göre eserini naşire terk etmeyi meslek edinmiş bulunanlar ve âdi şirket mukavelesine göre ortaklık payı olarak esas itibarıyla fizikî veya fikrî emek arzı suretiyle bir işyerinde çalışanlar bu mukavelelerin aynı durumdaki herkese fiilen açık olması kaydıyla, bu kanun bakımından işçi sayılırlar.*"
- 32 Yukarıda aktarılan iddiaların yanı sıra dava dilekçesinde aynı kanunun başka hükümlerinin de Anayasa'ya aykırılığı iddia edilmiştir. Parti'ye göre, sendika üyeliğinden çıkarmaya ilişkin sendikaların genel kuruluna başvurma ve genel kurul kararına karşı açılacak davada ilk derece mahkemesi kararının kesin olduğuna ilişkin m. 8 hükmü Anayasa'ya aykırıdır. Gerekçe olarak hak arama hürriyetinin yanı sıra "Anayasa'nın ruhu"na aykırılığın iddia edilmesi dikkat çekici bir husustur. Buna benzer bir başka iddia da sendikaların bir iş yerinde örgütlenme ve aidatlarına ilişkin uyuşmazlıklarda ilk derece mahkemesi kararlarına karşı kanun yollarının kapatılması üzerinedir. Burada da, hak arama hürriyetine aykırılık iddiası vurgulanmıştır (K. 1967/29, AMKD 6, s. 7 – 9). Üye olunamayacak uluslararası birlikler düzenlemesi sırasında saydığımız ilkelere aykırı fiiller sebebiyle sendikaların mahkeme kararıyla kapatılacağına ilişkin düzenlemede yer alan, dava sırasında sendikaların faaliyetten men edilebileceğine ilişkin hüküm ile belirli mahkûmiyetlerin kanuni sonucu olarak sendikalarda yöneticilik, haysiyet divanı üyeliği ve denetçilik vazifelerinin yapılamayacağına ilişkin yasak da Anayasa'ya aykırı görülmüştür (K. 1967/29, AMKD 6, s. 11). Özellikle ikinci aykırılık iddiasında "milletvekili veya senatör olmak için dahi aranmayan şartların aranması"na dikkat çekilmiş ve bu kısıtlamaların "... özellikle işçi sendikaları yöneticilerinin, işçilerin dâvalarını savunurken giydiği bir mahkûmiyetten sonra bir daha sendika içinde herhangi bir vazife almasını..." önleyeceği savunulmuştur (K. 1967/29, AMKD 6, s. 11). Burada özellikle, mahkûmiyetin genel af ile düşmesinde dahi bu yasağın devam edeceği vurgulanmıştır. Partinin bu düzenlemede kabul ettiği suç tipleri ise, yasama organına üye seçilme yeterliğini ortadan kaldıran yüz kızartıcı suçlar "alelîtlak zimmet, ihtilas, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüyeye kullanma, dolanlı iflâs"tan ibarettir.
- 33 AYM bu iddiaya karşılık olarak anayasaya uygun yorum yapmış ve hükümde yer alan "hizmet akdi" ifadesinin "her türlü hizmet akitleri ile her türlü iş akitlerini" kapsadığını, "Deniz İş Kanunu, Basın İş Kanunu gibi özel kanunlarla düzenlenen bütün işçi ve işveren ilişkilerinin dahi temeli..." olduğunu belirtmiştir (K. 1967/31, AMKD 6, s. 56). Böylece Parti'nin argümanı Mahkeme tarafından benimsenmiştir.
- 34 bkz. Sülker, 1976, s. 197 – 204
- 35 Bkz. CSTD, D. 1 C. 12 B: 88, s. 771 – 774.
- 36 Programda "[g]rev halinde işyerinin işçilerce elde tutulması, üretim araçlarının, ilkel ya da yardımcı maddelerin, mâmul malların işyerinden çıkarılmasının önlenmesi; işçilerin işyeri çevresinde toplunca bulunması ve işyerine yeni işçiler alınmasına engel olunması gibi fiiller, grevin başarı ile yürütülmesi için gerekli olup grevin ayrılmaz unsurlarıdır; kamu düzenine, mülkiyet hakkına, çalışma hürriyetine, genel ahlâka, millî güvenliğe aykırı olarak görülemez, gösterilemez." denilerek aslında Anayasa'ya aykırı olduğu iddia edilen düzenlemeler mealen ifade edilmektedir. (1964, s. 132)
- 37 Parti, lokavtın Anayasa'ya aykırı olduğunu daha önceden iddia etmiş olduğu için bu düzenlemenin yalnızca greve ilişkin olan kısmı dikkate alınmalıdır.
- 38 Def'i, "davalının borçlu bulunduğu edimi özel bir sebebe dayanarak, yerine getirmekten kaçınmasıdır. Burada, davalının, sahip olduğu bir hakkı ileri sürmesi söz konusudur." (Öztan, 2016, s. 206) Def'iler bu anlamda, sivil toplum alanında birbiriyle mübadele ilişkisine giren özgür bireylerin girdikleri ilişkilerde birbirilerine karşı yöneltebilecekleri hukuki itiraz biçimleridir. Yönelten kişilerin sınıfsal yapısından bağımsız olarak eşit hukuk özneleri olarak hukuki ilişkiye girmiş olmalarından hareketle taraflara tanınan haklardır.
- 39 Edis, hakkaniyeti şu şekilde tanımlamaktadır: "... bazı şartların ve çözümlerin önceden kesinlikle saptanmasının doğuracağı düşünülen sakıncaları ortadan kaldırmak için hukuk kurallarının esnek veya eksik bırakıldığı hallerde etkisini gösteren ve belli somut olayların özelliklerine uygun kararlar verilmesini emreden kurallar bütünüdür." (1979, s. 206)
- 40 Soyut ve somut eşitlik kavramları, "hukuki eşitlik" ve "sosyal eşitlik" anlamlarında kullanılmıştır. Bu eşitlik anlayışlarının gelişim süreci için bkz. Öden, 2003, s. 48 – 86.
- 41 Yukarıda aktarılanlar haricinde, Kanunun "Grev ve lokavt yasakları" başlıklı 20. maddesindeki hemen tüm hallerin de Anayasa'ya aykırı olduğu iddia edilmiştir. Dilekçede, savaş, seferberlik, sıkıyönetim ile olağan

hayatı felce uğratan doğal afetler ile seyir halinde bulunan hava, deniz ve karayolu araçları haricinde grevin yasaklanamayacağı, her bir yasak hükmü için ayrı ayrı gerekçelendirilmiş (K. 1967/31, AMKD 6, s. 51); bir grevin belli bir işyerinde uygulanabilmesi için orada çalışan işçilerin üçte birinin yazılı talebine ilişkin hüküm, işverene bazı işçiler üzerinde baskı kurmasının yolunu açabileceği; oylamanın işyerinde yapılması zorunluluğu ise hakkın kullanımını zorlaştıracığı için Anayasa'ya aykırı görülmüştür (K. 1967/31, AMKD 6, s. 51 – 52). Parti aynı zamanda, grev yapan işçilerle ilişkin kanundaki düzenlemelerin pek çoğunun da Anayasa'ya aykırılığını iddia etmiştir. Grevin uygulanmaya başladığı işyerindeki işçilerin, işyerini terk etmesi gerektiğine dair m. 24/1 ile buna aykırı davranışı cezai müeyyideye bağlayan m. 60 hükümlerinin, işveren üzerinde baskı kurma imkânını ortadan kaldıracığı savunulmuştur. Grev gözcülerini, işyerinin giriş ve çıkış yerlerinde en çok ikişer olacak biçimde sınırlayan m. 31 hükmü de grev gözcülüğünü anlamsız kılabileceğinden Anayasa'ya aykırı olarak görülmüştür (K. 1967/31, AMKD 6, s. 52).

42 Parti, iptal davası dilekçesinde hakem kurullarının oluşumuna ilişkin başka bir itirazda bulunmazken kanunun tasarı halindeki eleştirilerinde bu hususa yer vermiştir. Kesinleşmiş olan il hakem kurulu kararları ile Yüksek Hakem Kurulu (YHK) kararlarının belirsiz süreli toplu iş sözleşmesi niteliğinde olması (m. 37/1) iş uyuşmazlıkları açısından dikkate alınması gereken bir hususken, il hakem kurullarının aldıkları karara karşı YHK'ye başvurulabileceği ve bu kurulun kararlarının kesin olacağı da düşünüldüğü zaman (m. 35/5, 36/2, 5) özellikle YHK'nin kuruluşunun daha büyük önem taşıdığı görülecektir. Kanundaki düzenlemeye göre YHK, iki yüksek yargıç, bir iktisat veya iş hukuku öğretim üyesi, iki yüksek bürokrat ile işçi ve işverenler tarafından seçilecek ikişer hakemden mürekkeptir (m. 36/1). YHK'de görev yapacak olan Çalışma Bakanlığı Birinci Hukuk Müşaviri ile Çalışma Genel Müdürü'nün buradan çıkartılması Parti tarafından "işveren oylarına üstünlük sağlamak" biçiminde değerlendirilmiş ve istenmiştir [söz konusu bürokratlar müşterek kararname ve cumhurbaşkanının onayı ile atanmaktadır (bkz. 28.01.1946 tarih ve 4841 sayılı Kanun, m. 2, 18 ve Cetvel I, (Resmî Gazete, 30.01.1946, S. 6219)]. Bunun haricindeki temsilcilere ilişkin herhangi bir eleştiri söz konusu değildir (Sülker, 1976, s. 203).

43 Bu gruptaki üç başvuruyu hemen burada zikredebiliriz: Memur disiplin hukukunda yargı denetimi dışında bırakılmış işlemler (K. 1963/123, AMKD 2, s. 17 – 18); pasaport verilmesi işlemi için İçişleri Bakanlığı'na çok geniş bir yetki bırakılması (K. 1963/100, AMKD 1, s. 247) ve kamu hizmetine girişte askerlik hizmetini yapmış olma ve yabancılarla evli olmama şartlarına karşı (K. 1963/123, AMKD 2, s. 15) Parti anayasaya aykırılık itirazında bulunmuştur. İlk başvuruda Parti Anayasa'nın 118. maddesinin üçüncü fıkrasının açık lafzına ("*Disiplin kararları, yargı mercilerinin denetimi dışında bırakılamaz*") atıfla aykırılık iddiasını temellendirmiştir (bkz. K. 1963/123, AMKD 2, s. 17 – 18). İkinci başvuruda iptali istenen Pasaport Kanunu'nun 22. maddesi hükmü ile "... bir kimsenin memleketten ayrılıp ayrılamayacağını tayini işinin İçişleri Bakanlığına bırakıldığını, bu Bakanlığın, siyasi emniyet mülahazası şeklinde bir formülle, dilediği şahsa pasaport verilmesine mani olabileceğini, bir şahsın seyahat hürriyetinin bu yoldan ve hakim kararı olmaksızın kayıtlanmasının doğru olmadığını ..." savunan Parti kişi dokunulmazlığı ve seyahat hürriyetinin özünün zedelendiğini ve bu sebeple düzenlemenin Anayasa'ya aykırılığını iddia etmektedir (K. 1963/100, AMKD 1, s. 247). Üçüncü başvuruda ise Parti "... askerlik hizmetini yapmış olma ve yabancılarla evli bulunmama şartlarının ödevin gerektirdiği niteliklerden sayılamayacağını ..." savunmaktadır (K. 1963/123, AMKD 2, s. 15).

44 Parti programında, TİP'in "... bütün sanat ve edebiyat kollarını, sanat faaliyetlerinin gerektirdiği yaratıcılık ve özgürlüğü kösteklemeksizin teşvik etmeği, bunların gelişim şartlarını hazırlamayı amaç..." edindiği; "[s]anatçıların yaratıcı güçlerini sonuna kadar geliştirmeleri ve eserlerini halka tanıtabilmeleri için gerekli her türlü yardım"ın yapılacağı vaat edilmektedir. (1964, s. 76 – 77)

45 Konuyla ilgili diğer başvurular iptali istenen genel hükmün özel görünümleri niteliğindedir: PVSK'nın dava konusu edilen 2. maddesi B bendinin ikinci cümlesi "*polisin göreceği vazifelerde salahiyetli âmirden verilecek emirlerde Memurun Kanununun 40 ıncı maddesi hükmü cari değildir.*" biçimindedir. 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun 23 ve 38. maddeleri de Memurin Kanunu'nun yukarıda anılan düzenlemesini valiler ve idare şube başkanları ve kaymakamlar ile kaymakamlar ve idare şube başkanları arasında olacak biçimde, tekrarlamaktadır. Partinin dilekçesinde de, anayasaya aykırılık gerekçeleri bakımından bir farklılık yoktur (bkz. K. 1963/115, AMKD 2, s. 3 – 7).

46 1631 sayılı Askerî Muhakeme Usulü Kanunu'nun iptali başvurusunda da yine tutuklama tedbirine ilişkin anayasaya aykırılık halleri gündeme getirilmiştir. Kanunda yer alan ve 1961 Anayasası'nın 30. maddesinde belirtilenler haricindeki tutuklama sebepleri (m. 105), katalog halinde sayılan fiillerden dolayı son tahkikatın açılması halinde şüphelinin tutuklanacağına ilişkin düzenleme (m. 130/2) ve başka bir katalog halinde sayılan suçlardan dolayı açılan davaların takibinde şüphelinin seçeceği müdafinin adli amir tarafından onaylanması zorunluluğu (m. 206/4) iptal davasına konu edilmiştir. (K. 1963/166, AMKD 1, s. 324 – 326) Yukarıdakiyle aynı

- yönde bir başka başvuruda ise Parti, 353 sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu'nun bazı maddelerinin iptalini istemiştir. Süre aşımı sebebiyle ilk incelemede reddedilen bu başvuruda (bkz. K. 1966/45, AMKD 4, s. 274 – 284) dava dilekçesini göremesek de yukarıda aktardığımız başvurular ile benzer nitelikte olduğunu söyleyebiliriz. Parti burada asker kişi olarak sayılanlar arasına sivil memurlar, işçiler ve askeri mahkemeler veya merciler tarafından tutuklanan, hapsedilen, göz altına alınan veya muhafaza edilen kişilerin girmesini Anayasa'ya aykırı olarak görmüştür (m. 10-C,D,F) Askeri Ceza Kanunu'ndaki bazı suçların hangi mahkemede görüleceğini Milli Savunma Bakanlığı'nın belirlemesi, asker olmayan kişilerin davalarının de yine bazı durumlarda askeri mahkemelerde görüleceğine ilişkin hükümler (m. 11-A, 12, 16) ile tutuklama sebeplerinde Anayasa'daki yer alan şartların ötesine geçilmesi (m. 71/1-D, 71/3-A) dava konusu edilmiştir.
- 47 Tasarının Cumhuriyet Senatosu'ndaki görüşmelerinde söz alan Fatma Hikmet İşmen, bu tasarının iki yönden önemli olduğunu belirtmektedir: Senatöre göre, 1961 Anayasası'nın gerisinde olan 3832 sayılı kanundan bile daha geride düzenlemeler getirilmektedir. İkinci önemli nokta ise “[p]arlömanterler maaşları meselesinden sonra ve ondan da fazla olarak ilk defa Meclislerin huzuruna Anayasaya bu derece açıkça aykırı tekliflerin getirilmesidir.” İşmen bu girizgâhın ardından daha sonra Partinin dilekçesinde Anayasa'ya aykırı olduğu öne sürülecek olan tüm düzenlemeleri, hemen hemen aynı gerekçeler ile Anayasa'ya aykırı olarak sıralamaktadır. (CSTD, TY 10, C. 65 B. 68, s. 138 – 139)
- 48 İptali istenen düzenleme şu şekildedir: “MADDE 3 - Cemiyetlere âza olacakların medeni haklara sahip ve 18 yaşını bitirmiş bulunmaları lâzımdır. Ancak siyasi cemiyetlere âza olabilmek için mebus seçmek hakkını haiz olmaları şarttır.”
- 49 Cemiyetler Kanunu'nda iptali istenen iki düzenleme (m. 10 ve 11) daha bulunmaktadır. Bunlar, merkezi yurt dışında olan derneklerin Türkiye'de şube açmasına ve uluslararası amaçlarla dernek kurma yasağına ilişkin yasak hükmü ile derneklerin yapabilecekleri işlere dair hükümlerdir. Partiye göre “Anayasa, çağdaş uygarlık yolunda ileri memleketlerle işbirliğini zorunlu kılar, insan haklarını ve temel hürriyetleri koruma sözleşmesiyle âkit taraflar ortak medeniyetin ilke ve kurallarını ülkelerinde gerçekleştirme yükümüne girmişlerdir.” (K. 1965/16, AMKD 3, s. 116)
- 50 Bu hükme göre, “[m]emurlar ve Kamu İktisadî Teşebbüslerinin yönetim ve denetim işlerinde çalışanlar ve kamu yararına çalışan derneklerden özel gelir kaynakları ve özel imkanları kanunla sağlanmış olanların merkez kurullarında görev alanlar, siyasî partilere üye olamazlar. Memurlar ve Kamu İktisadî Teşebbüslerinde çalışanlar, görevlerini yerine getirirken, vatandaşlar arasından, siyasî kanaatlerinden dolayı her hangi bir ayırım yapamazlar.”
- 51 Ünsal, Perinçek'ten aktararak derlediği Parti üyelerinin mesleki dağılımı verilerini şu şekilde değerlendirmektedir: “... TİP üyeleri arasında çoğunluğun çeşitli emekçi katmanlardan oluştuğu, sanayi ve tarım işçilerine, sosyo-ekonomik gelişmeler önünde gittikçe ‘proleterleşen’ küçük esnaf ve zanaatkârların da katıldığı gözlemlenmekteydi. Üyelerin %83,8’i dar gelirliydi. Aydınlar, ilerici gençler ve küçük burjuvaziden üyeler ise partinin geri kalan taraflarını oluşturuyordu.” (2015, s. 391 – 392)
- 52 Her ne kadar kararda Partinin iddiaları yer almasa da, düzenlemenin paralel olması sebebiyle benzer bir gerekçenin öne sürüldüğü düşünülebilir. Düzenleme şu şekildedir: “Seçilme yeterliğine sahip her vatandaş, Cumhuriyet Senatosu üyeliğine adaylığını koyabilir. Siyasî partilerin genel merkezlerindeki yetkili organları da, bu partilerin teşkilatı bulunan seçim çevreleri için, o çevrenin seçebileceği Cumhuriyet Senatosu üyeliği sayısı kadar, aday gösterebilirler. / Siyasî partilerin aday gösterebilmeleri için, kendi tüzüklerine göre ilk genel kurul toplantılarını yapmış olmaları ve en az on beş ilde altı aydan beri il ve ilçe teşkilatı kurmuş bulunmaları gerekir.”
- 53 Çok partili hayata geçildikten sonra, 1946 – 1960 arası yapılan seçimlerde, 4918 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu ile bu kanunu yürürlükten kaldıran 5545 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu da karma liste usulünü benimsenmiş, böylece seçmenlerin partili veya bağımsız aday farklı olmaksızın, oy pusulalarında yer alan listelerdeki adayların üzerini çizerek farklı adayların isimleri ile liste oluşturmalarına imkân tanınmıştır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Öden, 2003, s. 72 – 78.
- 54 Kanun metni için bkz. Resmi Gazete, 16.07.1965, S. 12050.
- 55 Söz konusu parlamento kararının alınmasında iki büyük partinin parlamento içi mücadelesindeki tutumu belirleyici olmuştur. 1965 seçimleri ile oluşan 2. Dönem Millet Meclisi'nin 1 Kasım 1966'da başlayan ikinci toplantı yılında Başkanlık Divanı'nın kuruluşu için alınan kararda TİP'e Başkanlık Divanı'nda üyelik verilmemiştir. Parti, Anayasa'nın m. 84/1 hükmünde açıkça ifade edilen, “Meclisteki siyasi parti gruplarının kuvvetleri ölçüsünde Divana katılmalarını sağlayacak biçimde kurulur” düzenlemesine açıkça aykırı olduğunu iddia ettiği bu parlamento kararını Mahkeme'nin önüne götürmüştür. Partinin, Anayasa'dan doğan bir hakkını kullanması için parlamentoda mücadele etmesi niteliğinde olan bu başvuruya sebep olan olay, Cumhuriyetçi Köylü ve Millet Partisi'nin istifalar sonucunda parti grubu kuracak sayının altına düşmesidir.

Turhan Feyzioğlu'nun ifadesiyle, ilk yasama yılında bir kâtip üye ile Başkanlık Divanı'nda temsil edilen CMKP'den boşalan koltuğun CHP'ye verilmesine AP'nin, AP'ye verilmesine de CHP'nin razı olmaması sonucunda, birinci yasama yılındaki divanda TİP'e düşen kâtip üye sandalyesinin alınması ile iki sandalyenin AP ile CHP arasında paylaşılması ile sorun "çözölmek" istenmiştir. (Salman, 2004, C. 2, s. 214 – 220)

- ⁵⁶ Uluslararası hukuk ile ulusal hukuklar arasındaki ilişki iki biçimde açıklanmaktadır. İki hukuk düzeninin ayrı olduğuna ilişkin "ikici" veya "dualist" görüşün benimsendiği sistemlerde ulusal ve uluslararası hukuklar arasındaki ilişki, iç hukukta belirlenen usule göre uluslararası hukuk kuralının iç hukuka aktarılması ile kurulmuş olur. 1961 Anayasası tarafından bu modele uygun bir sistem kurulmuştur. "Tekçi" veya "monist" görüşte ise iki hukuk düzeni bir bütündür ve uluslararası hukuk kuralları iç hukuka üstünlük kazanır. Tekçi görüşün "... askeri ve ekonomik güçleriyle uluslararası ilişkilerde etkili olabilen, Uluslararası Hukuk kurallarının ve içtihatlarının oluşmasına –şu ya da bu yoldan- yön verebilen 'güçlü' devletlerin ..."; ikici görüşün ise aksi yönde, "güçsüz" devletlerin yararına olacağı da belirtilmektedir (Aybay ve Oral, 2016, s. 23 – 27).
- 57 Partinin 1965 yılından sonra yaptığı başvuruların neredeyse hepsinde usul yönünden Anayasa'ya aykırılık iddiaları da ileri sürölmüştür. Bu iddiaları incelemek parlamento hukukunun konusu olmakla birlikte, partinin hemen tüm başvurulardaki iddiası yasama komisyonlarında partilerin gücü oranında temsil edileceğine ilişkin olan Anayasa hükmüne aykırı bir yasama süreci yürütöldüğü yönündedir. Aslında bu iddia da, yukarıda bahsetmiş olduğumuz Parti'nin Anayasa ile yasama organını savunması açısından değerli bir veri teşkil etmektedir.
- ⁵⁸ Bu sayılanlar haricinde, iki özel aykırılık durumuna da dikkat çekilmiştir. Bunlardan ilki kanunun m. 2-C hükmünde yer alan "*Sanayi bölgeleri ve turistik bölgeler tesis ve tanzimi ve bu maksatla, gerektiğinde arazi istimlâki, Bakanlar Kurulu kararnameleri ile yapılır. / Bu bölgelerde icabında kanalizasyon, elektrik, su ve yol gibi alt yapı tesisleri yaptırıldıktan sonra gayrimenkul, buralarda plân ve program hedeflerine uygun olarak tesis kuracaklara tayin edilecek vade ve faizi nispetlerinde ilgili bakanlıklarca devredilir. Bu fıkranın uygulanmasındaki esaslar Bakanlar Kurulu kararnamesi ile düzenlenir.*" hükmüne dairdir. Bu düzenleme, "[b]ireylerin yararı için kararname ile mülkiyet hakkı"nın sınırlanması olarak nitelendirilmiştir (K. 1969/57, AMKD 8, s. 19 – 20). İkinci olarak ise, Planın uygulanması için belirli bakanlıkların üst düzey memuriyetlerine "*mesleki kıdem ve müktesep maaş derecesi hakkında aranılan şartlar dikkate alınmaksızın*" atama yapılabileceği ile sözleşmeli personel çalıştırılabileceğine ilişkin düzenlemenin de aykırılığı ileri sürölmüştür (K. 1969/57, AMKD 8: 19).
- 59 1961 Anayasası'nda meclislerin toplantı ve karar nisaplarının yüksekliği (Tanör, 1986, s. 92 – 94) ile Cumhuriyet Senatosu'nun yasama sürecine katkısının "... yasama faaliyetini yasa başına ortalama iki ay geciktirmekten ibaret" kalması (Eroğul, 1977, s. 84), 1982 Anayasası'nda daha düşük nisaplar ile tek meclis sistemine geri dönölmesi gibi bir sonuç yaratmıştır. Yasama organı "işlevini" yerine getirmediğçe "zayıflayan" yürütme organını güçlendirme çabaları, 1982 Anayasası'nda karşılığını bulmuştur. 1971 Anayasa değişikliği ile kanun hükmünde kararnamelerin kabulü, bu sürecin bir habercisiyken günümüzde de yasama sürecinin farklı "önlemler" ile "gecikme ve kesinti"ye uğraması engellenmeye çalışılmaktadır. Yasama sürecinin hızlandırılması meselesi için bkz. Ergöl, 2002, s. 99 – 130.
- 60 Atılğan'ın ifadesiyle "*1960–1971 dönemi, sanayi burjuvazisinin hakim sınıflarının tümü ve toplum üzerinde hegemonya kurarak kapitalistleşme süreçlerinde atılımlara girişmeyi ve buna uygun formlarla ülkeyi dünya pazarına eklemlmeyi denediği bir dönemdi.*" (2015, s. 517) II. 5 Yıllık Kalkınma Planı ve 933 sayılı kanun ise, "planlı zengin yaratma düzeni"ni oluşturmak için hazırlanmıştır (Küçük, 1985, s. 298). Bu plandaki temel espri, çeşitli vergi muafiyetleri ve kamu kaynaklarından özel girişimcilere yapılacak olan kaynak transferleri ile kalkınmanın özel sektör eliyle sağlanması (Küçük, 1985, s. 299) ve "planlı burjuva yaratma" olarak değerlendirilmiştir (Atılğan, 2015, s. 520).
- 61 Komisyon raporu için bkz. MMTD, D. 2 C. 5, B. 60 sayılı tutanağın sonuna eklidir.
- 62 Aybar, 22 Haziran 1970 tarihinde Millet Meclisi'nde söz aldığı zaman AP'li vekillerin sataşmalarına "*A.P. sıralarında oturan milletvekillerinin her biri 16 000 oyla bu sıralarda oturma hakkını kazandıği halde, bendeniz 122 000 oyla bu sırada oturma hakkını kazandım.*" derken sistemde ortaya çıkan adaletsizliği de ortaya koyacaktı (Aybar, 1973, s. 14). D'Hondt seçim sisteminin 2015 yılında yapılan 25 ve 26. Dönem TBMM seçimlerinde nasıl "büyük partiler" lehine sonuç doğurduğunu üç ayrı kısa çalışmamızda sayısal verilerle incelemiştik (Öngel, 2015). Karşılaştırma yaparken, 1968 yılında benimsenen sistemdeki seçim çevresi barajının, bir çevredeki büyük partileri daha fazla koruyacağını ve o dönemde olmayan ülke seçim barajının 2015 seçimlerinde –seçmen davranışı üzerinde etkisi olduğu iddia edilebilse de- sonuçlar üzerinde belirleyici bir etkisinin olmadığı da akılda tutulmalıdır.

- 63 Partinin yaptığı ilk başvuru AYM tarafından ilk incelemede reddedilmiş, (bkz. K. 1969/66, AMKD 7, s. 447 – 449), parti eksikliği tamamladıktan sonra tekrardan başvuru yapmıştır (bkz. K. 1970/31, AMKD 8, s. 313 – 340).
- 64 Geçici 11. madde hükmü şu şekildedir: “Yüz kızartıcı olmayan bir suçtan kesin hüküm giydikten sonra, bu Anayasanın halkoyu ile kabulünden önce affedilmiş bulunanlar, 68. maddedeki seçilme yasağına tabi değildir.” Anayasa’nın 68. maddesinden de yukarıda anılan ifadenin çıkartılması ile birlikte, 1961 Anayasası’nın halkoylaması ile kabulünden önce veya sonra, yüz kızartıcı veya değil, hüküm giymekle birlikte suçları affedilen kişiler milletvekili seçilme yeterliklerini kazanmıştır.
- 65 bkz. 16.04.1974 tarih ve 180 sayılı Anayasanın 68 nci Maddesinin Değiştirilmesine ve Halkoyu ile Kabul Edilen Geçici 11 nci Maddesinin Kaldırılmasına Dair Anayasa Değişikliği, Resmi Gazete, 22.04.1974, S. 14866.
- 66 Söz konusu düzenleme 28.01.1971 tarihinde iptal edilmiş, ardından 30.06.1971 tarih ve 1421 sayılı kanun ile (Resmi Gazete, 02.07.1971, S. 13883) Anayasa’nın 82. maddesinin son fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır. Böylece ironik bir biçimde, bu düzenlemenin yapılması için partinin elzem olarak işaret ettiği koşul gerçekleşmiştir.
- 67 Mahkeme’nin ilk incelemede reddettiği için Partinin gerekçesini göremediğimiz, çalışma hayatına ilişkin bir başvuruda ise, Harçlar Kanunu’nun 86. maddesini değiştiren 1137 sayılı kanunun 34. maddesinin iptali istenmiştir (bkz. K. 1969/47, AMKD 7, s. 393 – 395). Hüküm, değiştirilmeden önce, çalışmak için yurtdışına giden işçiler ile pasaportların refakat hanesinde kayıtlı olanlar, hem ilk kez pasaport alma, hem de pasaportun uzatılması işlemlerinde pasaport ve vize harçlarından muaf tutulmuşlardır (Kanunun ilk hali için bkz. Resmi Gazete, 17.07.1964, S. 11756). 1137 sayılı kanun, 1969 yılı Bütçesinin finansmanı için kamu gelirlerini arttırmaya yönelik kapsamlı bir düzenlemedir. 1137 sayılı kanun ile, “... dışarda çalışan işçiler kısa zamanda malî vaziyetlerini düzeltmekte ve gerekli harcı ödiyebilecek duruma gelmektedirler. Bu itibarla bilâhara pasaport müddetinin uzatılması sırasında harç alınmasının işçiler için bir külfet teşkil etmeyeceği...” gerekçesiyle konsolosluklarda yapılacak olan uzatma taleplerinde pasaport harcı alınacağı hükme bağlanmaktadır. Değişiklik ile, “... işçilerimizin malî durumunu sarsmaksızın vergi varidatında olduğu kadar, döviz gelirlerimizde de küçümsenmeyecek bir artış ...” sağlanması amaçlanmaktadır (S. Sayısı 796: 12; bkz. MMTD D. 2 C. 32 B. 48 sayılı tutanağın sonuna eklidir. Kanun ise 31.03.1969 tarih ve 13162 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır). Kanun tasarısının tümü üzerinde Millet Meclisi’nde söz alan Yahya Kanbolat, mevcut tasarıdaki düzenlemeler ile vergi yükünün sosyal adalete aykırı biçimde halkın sırtına yüklendiğini belirtmekte ve tasarıya bu yönüyle Parti grubunun karşı olduğunu belirtmektedir. Ancak, Anayasaya aykırılığı iddia edilen bu hükme, Kanbolat’ın konuşmasında yer verilmemektedir (MMTD D. 2 C. 32. B. 48: 510 – 511). Madde üzerindeki görüşmede ise Parti milletvekilleri söz almamıştır. Parti, bu düzenlemenin Anayasanın başlangıç bölümü, sosyal hukuk devleti ilkesinin yer aldığı 2. maddesi, seyahat özgürlüğünü düzenleyen 18. maddesi, çalışma ve sözleşme hürriyetini düzenleyen 40. maddesi, çalışma hakkı ve ödevini düzenleyen ve devlete çeşitli görevler yükleyen 42. maddesi ile vergi ödevi ile mali güce göre vergilendirme ilkesini düzenleyen 61. maddesine aykırı olduğunu iddia etmiştir (K. 1969/47, AMKD 7, s. 393). Partinin Anayasaya aykırılık iddiası, atf yapılan hükümler ile Kanbolat’ın konuşmasından anlaşıldığı kadarıyla çalışanları koruma yükümlülüğü altında olan devletin yurtdışında çalışan işçilere böyle bir vergi salmasının sosyal devlet ile mali güce göre vergilendirme ilkesine aykırı olacağı, aynı zamanda bu vergiyi ödeyemeyenlerin seyahat özgürlüklerinin zedeleneceği biçiminde düşünülebilir.
- 68 Avukat emeğinin o dönemde “sermayeyi arttıran emek” biçiminde metalaşmasının yaygın bir ilişki biçimi olmadığını net verilerle ortaya koyamasa da, belirli göstergeler bu duruma işaret etmektedir. Öncelikle, o dönemdeki avukat sayıları, meslek emeğinin metalaştığı günümüze nazaran son derece az, aynı zamanda hukuk hizmetine ilişkin talep de aynı derecede bugünkü kadar yaygın değildir. “Sanayi tipi büro”ların, o yıllarda ABD ve Fransa gibi ileri kapitalist ülkelerde dahi istisnai nitelikte oluşu da dikkate alınmalıdır. Ayrıca kanun, avukatlığın klasik biçimde icrasına göre formüle edilmiş bir yapıyı öngörmesi (ör. Serbest meslek ve kamusal nitelik, m. 1; Reklam yasağı, m. 55) de fikrimizce önemli bir göstergedir (Akbaş, 2015, s. 117 – 187).
- 69 Bu kanuna ilişkin diğer aykırılık iddiaları ise şu şekildedir: Kanunun m. 3/b hükmü ile, mülga Avukatlık Kanunu’ndaki düzenlemenin aksine, avukatlığa yalnızca hukuk fakültesi mezunlarının kabul edilmesi, buna karşın Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunlarının eksik hukuk derslerinden sınav verseler dahi mesleğe kabul edilemeyeceklerine ilişkin düzenlemenin eşitlik ilkesine aykırı olduğu iddia edilmiştir (K. 1971/8, AMKD 9, s. 207 – 208). Avukatların yükümlülükleri bakımından da aykırılık iddiaları söz konusudur. Aykırı davranışa karşı yaptırım öngörülmüş olan, baro levhasına kayıtlı olan avukatların olağan ve olağanüstü genel kurul toplantılarına katılma zorunluğu (m. 86) ile 134 ve 158. maddelerde yer alan “avukatlık gelenekleri”ne uymayı bir yükümlülük haline getiren disiplin hukukuna ilişkin düzenlemelerin iptali istenmiştir (K. 1971/8, AMKD 9, s. 209 – 210). İkinci düzenleme açısından “Anayasa’mız gelenekleri koruyucu ve tutucu değil geleceğe

yönelmiş bir Anayasa'dır. Mesleğin ifasında meslek gereklerine uyma zorunluluğu orta çağlardaki loncaların düşüncelerini ve değer yargılarını canlandırmak anlamını taşır. Bu tutum Anayasa'nın ruhuna ve temel ilkelerine aykırıdır” gerekçesi dikkat çekmektedir (K. 1971/8, AMKD 9, s. 210). Yargıtay'da başkâtiplik yapan hukuk fakültesi mezunlarının mesleğe kabulde stajdan muaf tutulması da “ayrıcalık yaratmak” olarak nitelendirilmiş ve Anayasa'ya aykırı olduğu iddia edilmiştir. Ayrıca, maaşlı çalışan kamu görevlileri olan belediye ve il özel idare avukatlarının, yasal vekâlet ücretlerine hak kazanacağına ilişkin düzenlemenin (m. 199) iptali de, bir zümre yararına imtiyaz sağlandığı gerekçesiyle eşitlik ilkesine aykırılığı iddiasıyla, istenmiştir (K. 1971/8, AMKD 9, s. 211).

70 bkz. MMTD D. 2 C. 35. B. 65: 82–110 Partili üyeler, konuşmalarında esasen akademik kurullardaki temsilin daha demokratik hale getirilmesini önermişlerdir.

71 bkz. Resmi Gazete, 17.05.1969, S. 13201.

⁷² Konuyla ilgili detaylı bir analiz için bkz. Bilgen, 1976: 99 – 104 ve 118 – 147.

73 1973 tarihli Millet Meclisi İçtüzüğü kabul edilene dek uygulanmaya devam eden 1927 TBMM Dâhili Nizamnamesi'nin 103 ve 104. maddelerine göre, teklif veya tasarının lehine, aleyhine ve hakkında söz alacak olan ikişer milletvekilinin ardından, “müzakerenin kifayeti” için bir önerge verilirse, bu önerge işaret oyuna sunulur ve kabul edilmesi halinde müzakere sonlanır, oylamaya geçilir. (İçtüzük metni için bkz. İba, 2009, s. 439 – 517) 228 sayılı kararın görüşmeleri için bkz. TBMMTD TY. 9 C. 1 B. 14, s. 208 – 251; 231 sayılı kararın görüşmeleri için bkz. TBMMTD TY. 9 C. 1 B. 18, s. 292 – 320.